

Diaspora en ontwikkelingssamenwerking.

Een onderzoek naar de rol van de diaspora uit Congo, Ghana en Marokko bij ontwikkelingssamenwerking en de samenwerking met de stad Antwerpen.

Dit onderzoek werd mogelijk gemaakt door de financiële, logistieke en inhoudelijke steun van de dienst ontwikkelingssamenwerking van de stad Antwerpen. De resultaten die in het rapport worden gepresenteerd, steunen op gegevens uit een enquête en getuigenissen uit interviews. Hierbij willen we alle deelnemers aan de enquête bedanken alsook diegenen die de testenquête hebben ingevuld en becommentarieerd. Met speciale dank ook aan Camilo Co, de vrijwilliger van de stad Antwerpen die de enquêtes tot bij de migrantenverenigingen heeft gebracht en de ingevulde enquêtes heeft opgehaald. Tot slot willen we langs deze weg ook de betrokkenen van de Congolese, Ghanese en Marokkaanse migrantenverenigingen en de experts bedanken voor de tijd die ze hebben vrijgemaakt voor een interview.

Dit onderzoek werd mee gerealiseerd door Eva Notteboom, collega van de dienst ontwikkelingssamenwerking en verantwoordelijk voor de Zuidwerking. Eva overleed plots op 2 oktober 2012. Dit rapport wordt aan haar opgedragen.

Joris Michiels

Ina Lodewyckx

Antwerpen, 9 november 2012

1. Inleiding	6
2. Migratie en ontwikkeling	8
2.1 Drie fasen in het denken over migratie en ontwikkeling	8
2.1.1 Fase 1: Migratie en ontwikkeling: remittances en terugkeer	8
2.1.2 Fase 2: Migratie en onderontwikkeling: armoede en brain drain	8
2.1.3 Fase 3: Migratie en co-ontwikkeling: transnationale circulatie	9
2.2 Groeiende interesse van het beleid in migranten als ontwikkelingsactoren	10
2.2.1 Remittances overstijgen de officiële ontwikkelingshulp	10
2.2.2 Liberalisering en vermaatschappelijking van ontwikkelingssamenwerking	10
2.2.3 Ontwikkelingssamenwerking en integratie	12
2.3 Beleidsinitiatieven rond migratie en ontwikkeling	13
2.3.1 Internationaal	13
2.3.2 Nationaal	15
2.3.3 Regionaal	17
2.3.4 Provinciaal	18
2.3.5 Lokaal	18
2.3.6 Het beleid van de stad Antwerpen	19
3. Methodologie	21
3.1 Interviews met de sleutelfiguren	21
3.2 De enquête	22
3.3 Interviews met leden van migrantenverenigingen	22
4. Resultaten	24
4.1 Beschrijving respondentengroep uit de enquête	24
4.1.1 Gezinssituatie	26
4.1.2 Opleiding	27
4.1.3 Tewerkstellingsstatus en beroep	27
4.2 Transnationale activiteiten	28
4.2.1 Op zoek naar een definitie	28
4.2.2 Transnationale solidariteit in de praktijk	32

4.3 Wie neemt de transnationale solidariteit op?	37
4.3.1 Geslacht	39
4.3.2 Leeftijd en generatie	41
4.3.3 Individuele en functionele integratie	43
4.3.4 Vervangt het engagement in ontwikkelingssamenwerking remittances?	46
4.4 Motieven voor het opzetten van transnationale activiteiten rond ontwikkelingssamenwerking	48
4.4.1 Geld- en goederentransfers	48
4.4.2 Heroriëntering van de transnationale solidariteit	53
4.4.3 Ontwikkelingssamenwerking	55
4.5 Ontwikkelingssamenwerking en integratie	59
4.6 Hoe wordt de transnationale solidariteit aangepakt?	63
4.6.1 Remittances	63
4.6.2 Ontwikkelingssamenwerkingsinitiatieven Thema's waarrond migrantenverenigingen werken in het Zuiden	63
5. Conclusies & aanbevelingen	71
5.1 Profiel	71
5.2 Draagvlak voor transnationale activiteiten	73
5.3 Transnationale activiteiten in het Zuiden ter bevordering van de sociale cohesie in het Noorden	74
5.4 De stad als matchmaker?	75
5.5 Aanbevelingen	76
Referenties	78
Bijlagen	80
Bijlage 1. Checklist interview sleutelfiguur	80
Bijlage 2. Enquête	82
Bijlage 3. Checklist interview lid migrantenvereniging	94

1. Inleiding

Een stad als Antwerpen staat niet op zichzelf. Zij maakt deel uit van een mondiale samenleving en is groot geworden dankzij haar internationale contacten. De Antwerpse wereldhaven is altijd een enorme aantrekkingspool geweest en een poort naar verre landen en vreemde culturen. In de stad wonen ongeveer 98 700 buitenlanders en volgens sommige bronnen zijn er 167 nationaliteiten geregistreerd (Buurtmonitor van de stad Antwerpen, 2012). De meesten onder hen onderhouden contacten met familie in het land van herkomst. Dit gebeurt niet alleen via bezoek aan het land van herkomst, e-mail of telefoon, maar ook via essentiële steun van een grote groep. De omvang hiervan is in ons land nog nauwelijks voorwerp van onderzoek geweest. De ervaring van de stad leert echter dat deze vorm van steun nauw aansluit bij ontwikkelingssamenwerking en dat samenwerking met migrantenverenigingen die initiatieven oprichten in hun land van herkomst, zowel voor de stad als voor de migrantengemeenschappen voordelen inhoudt.

Traditioneel ondersteunt de diaspora familie en vrienden financieel en materieel door het versturen van geld en goederen. Deze transfers hebben de laatste jaren een enorme vlucht genomen. En hoewel de meeste van deze *remittances* bestemd zijn voor de ondersteuning van familie en vrienden in het dagelijks levensonderhoud, economische ondernemingen of in noodgevallen zoals ziekte en droogte, groeide de laatste jaren de interesse van nationale en internationale beleidsmakers in zowel het Noorden als het Zuiden in zulke transfers. Volgens de rapporten van de Wereldbank overstijgt het totale mondiale bedrag van *remittances* dat van de officiële ontwikkelingshulp of buitenlandse investeringen in het Zuiden. Over de impact of de ontwikkelingsrelevantie ervan zijn de meningen verdeeld. Sommige internationale instellingen en beleidsmakers beschouwen ze maar al te graag als een bijkomende vorm van ontwikkelingssamenwerking. Anderen waarschuwen ervoor het belang ervan niet te overschatten. Het overgemaakte geld en de goederen blijven meestal georiënteerd op familie en worden hoofdzakelijk aangewend voor privédoeleinden.

Leden van de diaspora zijn zich steeds meer bewust van de mogelijkheden die ze hebben om iets te betekenen voor hun land van herkomst. Voor familieleden in het land van herkomst zijn ze een belangrijke bron van inkomsten die, zoals hierboven al gemeld, groter is dan de officiële ontwikkelingshulp of buitenlandse investeringen. De laatste jaren is er echter ook een evolutie merkbaar van familiale solidariteit naar ontwikkelingshulp en ontwikkelingssamenwerking in de regio en het land van herkomst. Binnen verschillende migrantengemeenschappen in de diaspora worden steeds meer netwerken en organisaties opgericht voor georganiseerde hulp aan het land van herkomst. De meeste daarvan zijn wat we binnen de Vlaamse ontwikkelingssamenwerking vierdepijlerinitiatieven noemen. Een stijgend aantal onder hen heeft intussen de weg naar adviesraden, fondsen en overheidssubsidies gevonden.

Met dit onderzoek willen we een zicht krijgen op de rol van de migrantenverenigingen in Antwerpen in ontwikkelingssamenwerking. We leggen onze focus daarbij niet op de impact van hun ontwikkelingswerk in het land van herkomst. Wel willen we een beeld krijgen van die groep binnen de diaspora in Antwerpen, die zich met deze thematiek bezig houdt. We bekijken of ze typische vertegenwoordigers zijn van de vierde pijler. We geven een schets van hun profiel, we gaan na welke motieven aan de basis van hun engagement liggen, hoe ze georganiseerd zijn, welke aanpak ze hanteren, wat ze onder ontwikkelingssamenwerking verstaan en wat de impact is op hun eigen leven en bij uitbreiding (hun integratie in) de samenleving hier.

Dit onderzoek is een praktijkgericht, empirisch onderzoek en heeft als voornaamste doelstelling om tot beleidsvoorbereidende aanbevelingen te komen. In het bijzonder wil het onderzoek suggesties formuleren voor het lokaal beleid rond ontwikkelingssamenwerking en voor aanknopingspunten met het beleid rond integratie en sociale cohesie van de stad Antwerpen.

In dit onderzoek worden drie gemeenschappen nader belicht, namelijk de Congolese, de Ghanese en de Marokkaanse diasporaverenigingen in de stad Antwerpen. In 2007 koos de stad Antwerpen ervoor haar ontwikkelingsbeleid te richten op die landen waarvan een grote gemeenschap in Antwerpen woont. De Congolese, de Marokkaanse en de Ghanese gemeenschap zijn het sterkst vertegenwoordigd in de stad.

Migratie naar België

België bestaat vandaag uit een mozaïek van nationaliteiten, waarvan het grootste deel nog altijd uit Europese landen afkomstig is (Frankrijk, Nederland en Polen vormen de top drie van immigratielanden). Immigranten van Afrikaanse origine maken ongeveer 20 % uit van het totaal aantal personen met een vreemde nationaliteit. In totaal heeft iets minder dan 10 % van de bevolking een buitenlandse nationaliteit. De stad Antwerpen heeft 492 149 inwoners, waarvan 98 689 met een vreemde nationaliteit. Dit komt neer op 17,6 % van de bevolking. Deze groep is verdeeld over niet minder dan 167 nationaliteiten. Nederland (17,18 %), Marokko (16,35 %), Polen (6,06 %) en Turkije (5,92 %) zijn het best vertegenwoordigd. De best vertegenwoordigde lage en middeninkomenslanden zijn Marokko, China, India, Congo en Ghana.

De grootste instroom van migranten in België, gebeurt door free movements (54,6 % in 2008), migratie uit vrije keuze. Daarnaast is de familie de voornaamste reden om naar hier te komen (32,7 %). Werk (7,8 %) en humanitaire redenen (4,9 %) zijn in België minder courante redenen om te immigreren.

2. Migratie en ontwikkeling

2.1 Drie fasen in het denken over migratie en ontwikkeling

Ondanks het groeiend enthousiasme van beleidsmakers en onderzoekers over de rol die migranten kunnen spelen in ontwikkelingssamenwerking, is het discours over de relatie tussen migratie en ontwikkeling niet altijd even optimistisch geweest. Al enkele decennia is migratie verbonden met ontwikkeling, armoede en ongelijkheid, hetzij als het gevolg van onderontwikkeling in een emigratieregio, hetzij als de oorzaak van of belemmering voor toegenomen ontwikkeling. Traditioneel worden drie fasen onderscheiden (Faist, 2008 en Schiller, 2011 en de Haas, 2010a).

2.1.1 Fase 1: Migratie en ontwikkeling: remittances en terugkeer

Vanuit het neoklassieke perspectief in de jaren 50 en 60 van vorige eeuw, werd migratie beschouwd als positief voor zowel het ontvangende land als het herkomstland van waaruit emigranten vertrokken. Immigratielanden in het Noorden voerden lange tijd een actief beleid om tijdelijke immigranten aan te trekken voor het opvullen van tekorten op de arbeidsmarkt. De geld- en goederentransfers (*remittances*), economische investeringen van migranten in hun land van herkomst en de transfer van menselijk kapitaal bij terugkeer zouden een positieve impact hebben op de economische ontwikkeling in het Zuiden.

De **Congolese migratie** naar België verliep in verschillende fasen. In de jaren 60 kwamen vooral Congolese studenten naar België met een overheidsbeurs. Velen van hen keerden na hun studies terug naar Congo. In de jaren 70 - 80 kwamen nog meer studenten in België studeren, maar velen onder hen hadden niet de intentie om terug te keren. Sommigen wilden ontsnappen aan de armoede, anderen vroegen politiek asiel aan om het regime van Mobutu te ontvluchten. In de jaren 90 vroegen nog meer Congolezen politiek asiel aan. Ook vandaag nog zijn studies en politiek de voornaamste redenen om te migreren. Daarnaast is gezinshereniging een belangrijk motief. Sinds het begin van het millennium gaat het daarbij steeds vaker om gezinsvereniging met de achtergebleven ouders van migranten. Volgens de bevolkingsregisters waren er op 1 januari 2010 18 056 personen met de Congolese nationaliteit in België.

2.1.2 Fase 2: Migratie en onderontwikkeling: armoede en brain drain

Eind jaren 60 van vorige eeuw ontstond een meer pessimistische kijk op de impact van migratie op de armoede, ongelijkheid en economische ontwikkeling in de herkomstlanden. Migratie zou leiden tot een tekort aan de nodige arbeidskrachten en een tekort aan hoogopgeleide werkkrachten uit het Zuiden (*brain drain*). Dit *brain drain*-argument werd nog populairder in de jaren 70 en 80, wanneer immigratielanden de deuren voor laaggeschoolde arbeidsmigranten sloten en enkel hoogopgeleide migranten nog toegang kregen. Dat vele van deze hoogopgeleiden in het immigratieland een job uitoefenen onder het niveau van hun bekwaamheden of diploma, ontkracht het argument dat de migranten een verhoogd menselijk kapitaal meenemen als ze terugkeren naar hun herkomstland (Wets et al., 2004).

De **Ghanese gemeenschap** telt in België officieel 3 141 personen. Vooral begin jaren 90 vroegen veel Ghanesezijs asiel aan in België.

Verder zouden de geldtransfers en investeringen te veel gericht zijn op familie in plaats van het algemeen belang ten goede te komen. Bovendien werd geconstateerd dat het merendeel van

deze *remittances* aangewend werd voor consumptie van Westerse goederen en niet voor lokale producten. Men spreekt ook wel over het *negatieve migratie syndroom* (Reichert, 1981) dat leidt tot een vicieuze cirkel van afhankelijkheid: door economische onderontwikkeling migreren hoogopgeleiden, wat de verdere economische ontwikkeling belemmert en een afhankelijkheid van geldtransfers uit de immigratielanden creëert. Ook de politieke druk van de hoogopgeleide elite om de regering verantwoordelijk te houden voor de verbetering van het algemeen belang (basisonderwijs, toegang tot water, gezondheidszorg ...) verkleint.

2.1.3. Fase 3: Migratie en co-ontwikkeling: transnationale circulatie

Vanaf 1990 ontstond vanuit onderzoek rond transnationalisme, *new economics of labor migration* en de *livelihood*-benaderingen een pluralistische en eerder optimistische visie die het heterogene wederkerige karakter van de relatie tussen migratie en ontwikkeling onderstreept (de Haas, 2010a). In tegenstelling tot het neoklassieke perspectief waar enkel werd gefocust op geld- en goederentransfers en terugkeermigratie, worden sinds 1990 de transnationale ontwikkeling, *social remittances* en de bijdrage die *remittances* kunnen leveren aan het creëren van structurele vormen van sociale bescherming voor de families, vrienden of gemeenschappen in het herkomstland, onder de aandacht gebracht. Migratie wordt gezien als een circulair proces in plaats van een *unidirecte* actie die stopt bij aankomst van de migrant in het immigratieland. Globalisering verbindt mensen, plaatsen en sociale omgevingen (micro, meso & macro) op zulke wijze dat een gebeurtenis of beleidsbeslissing op één plaats een directe invloed heeft op een andere plaats (Appanduari, 1997). Migrantinnen blijven geografisch en socio-cultureel mobiele individuen die als *diasporic brokers* tussen het immigratieland en het herkomstland geld en goederen, investeringen, ideeën en waarden en normen en handelingspraktijken overbrengen via bezoeken of tijdelijke terugkeer naar het herkomstland, sociale netwerken en andere kanalen (Faist, 2008).

De **Marokkaanse gemeenschap** is vandaag de grootste niet-Europese gemeenschap in België en staat op de vierde plaats van immigratielanden naar België. Volgens het bevolkingsregister waren er op 1 januari 2010 in totaal 81 943 personen met de Marokkaanse nationaliteit in België. De Marokkaanse consulaten in Brussel, Antwerpen en Luik, schatten dat de Marokkaanse gemeenschap in België in totaal ongeveer 350 000 personen telt. Duizenden gastarbeiders kwamen zich in de jaren 60 en 70 in België vestigen. Hun gezinnen volgden. Daarnaast schreven ook heel wat Marokkaanse studenten zich in aan Belgische universiteiten. De statistieken bevatten ook een heel aantal vluchtelingen. Het ging daarbij vooral om intellectuelen die het regime van Hassan II ontvluchtten.

De impact van *remittances*, transnationale ontwikkelingshulp en ontwikkelingssamenwerkingsinitiatieven hangt af van een voortdurende complexe wisselwerking tussen socio-economische handelingen en aspiraties van migranten en personen in het land van herkomst, de kwaliteit en efficiëntie van bestaande institutionele structuren in het herkomstland, de omvang van de migrantengemeenschappen in het immigratieland en de middelen die deze ter beschikking hebben, en socio-economische en politieke evoluties op nationaal en internationaal vlak (Portes, 2011, 2010a & 2010b). Onder optimale institutionele, politieke en socio-

economische omstandigheden kunnen er zich zelfs *ontwikkelingscorridors* (Zoomers en van Westen, 2011) vormen tussen de migrantengemeenschappen in het gastland en gemeenschappen of plaatsen in het land van herkomst. De herhaaldelijke uitwisseling van mensen, goederen, kapitaal (sociaal, cultureel en economisch), informatie en *social remittances* tussen beide plaatsen stimuleert de ontwikkeling van de plaats of gemeenschap in het land van herkomst.

2.2 Groeiende interesse van het beleid in migranten als ontwikkelingsactoren

2.2.1 Remittances overstijgen de officiële ontwikkelingshulp

Verschiedende rapporten hebben aangetoond dat het totale bedrag aan geldtransfers dat migranten via officiële kanalen (zoals banken en Western Union) naar familie en kennissen¹ in het emigratieland versturen, de totale netto-uitgaven van de zogenaamde officiële ontwikkelingssamenwerking (*Overseas Development Aid* (ODA)) van de OESO-landen ruimschoots overstijgt. Deze rapporten vormen de grondslag voor het groeiende enthousiasme van nationale en internationale beleidsmakers en instellingen om migranten als belangrijke actoren voor ontwikkelingssamenwerking aan te duiden. In 2011 werd in totaal 351 miljard dollar aan *remittances* verstuurd. In hetzelfde jaar werd 133,5 miljard dollar aan ontwikkelingshulp besteed (World Bank, 2011).

2.2.2 Liberalisering en vermaatschappelijking van ontwikkelingssamenwerking

De groeiende interesse van het beleid past in het liberale denken rond ontwikkelingssamenwerking. Sinds de Washington Consensus eind jaren 80 van vorige eeuw worden door de Bretton Woodsinstellingen (IMF en Wereldbank) en de donorlanden privatisering, decentralisatie, *ownership*, *bottom-up* ontwikkeling en *good governance* naar voor geschoven als bijna magische oplossingen voor de duurzame ontwikkeling van het Zuiden. De Structurele Aanpassingsprogramma's

Remittances: It's not all about money!

Remittances: Geld- of goederentransfers van migranten naar familie in het herkomstland. Remittances stellen hen in staat om basisgoederen aan te schaffen, kosten van gezondheidszorg en onderwijs te betalen en inkomensschokken op te vangen. Zelfs als de transfers worden aangewend voor consumptie van luxegoederen hebben ze een multiplicatoreffect. Uit onderzoek blijkt dat remittances in periodiciteit en hoeveelheid afnemen naarmate migranten langer in het immigratieland verblijven.

Social remittances: Met hun ervaring, kennis, sociale en politieke waarden en ideeën, en transnationale contacten leveren migranten een belangrijke bijdrage aan de herkomstlanden. Migrantengroepen oprichten in het herkomstland of waarden als het recht op kwaliteitsvolle gezondheidszorg en onderwijs in het Zuiden uitdragen. Omdat migranten de sociale, culturele, politieke en economische gevoeligheden in zowel het herkomstland als immigratieland kennen en weten hoe ze ervaringen, kennis en waarden op een aanvaardbare wijze kunnen overbrengen, functioneren ze soms als echte bruggenbouwers.

Bronnen: De Bruyn en Develtere (2008) en Cohen (2011) en Golding et al (2010) en Levitt en Lamba (2011)

¹ Dit is een onderschatting aangezien vele migranten verkiezen om het geld en de goederen te verzenden via informele kanalen of mee te nemen als ze hun familie in het emigratieland bezoeken. Een enquête die de Wereldbank uitvoerde in 2005 onder de Afrikaanse diaspora in België, toonde dat 42% van de geldtransfers naar Senegal en 55% van de transfers naar de DR Congo en Senegal via informele kanalen worden overgemaakt (World Bank (2006)).

(SAP) zorgden voor een verregaande beperking van de rol van de staat in publieke en sociale dienstverlening. De staat moest zorgen voor ideale marktcondities via een minimale politieke en wettelijke structuur en infrastructuur. Dit zou dan leiden tot efficiënte sociale en economische ontwikkeling. Toen eind jaren 90 bleek dat de privatiseringen in de sociale en in de gezondheidssector helemaal niet zorgden

De vier pijlers van ontwikkelingssamenwerking

Traditioneel onderscheidde men drie soorten actoren binnen het veld van ontwikkelingssamenwerking: overheid, multilaterale organisaties en niet-gouvernementele organisaties (NGO's). In 2005 definieerde Develtere naast deze drie klassieke pijlers een vierde pijler van nieuwe actoren.

Eerste pijler: overheid. De overheid heeft lange tijd een monopoliepositie gehad in ontwikkelingssamenwerking. Deze samenwerking is traditiegetrouw bilateraal met overheden in het Zuiden. In ons land gaat het zowel om nationale, regionale, provinciale als lokale overheden. Momenteel bestaan volgende instanties op overheidsniveau: Belgisch Technische Coöperatie (BTC) en Directie-Generaal Ontwikkelingssamenwerking en Humanitaire Hulp (DGD). In Vlaanderen: het Departement Internationale Samenwerking (DIV), het Vlaams Agentschap Internationale Samenwerking (VAIS) en de gemeentelijke en provinciale Noord-Zuiddiensten.

Tweede pijler: multilaterale organisaties zoals de intergouvernementele instellingen van de Europese Commissie (Europees Ontwikkelingsfonds, ACP-EU Joint Parliamentary Assembly, European Economic and Social Committee ...) en de Verenigde Naties (Wereldbank, UNDP, UNIFEC, Wereld Gezondheidsorganisatie ...).

Derde pijler: NGO's en universiteiten. De meeste Belgische NGO's krijgen structurele overheidssteun. Daarnaast halen NGO's eigen middelen uit giften en fondsenwerving. Op wereldschaal beschikken sommige grote NGO's (World Vision, Save the Children International, Plan International ...) over budgetten die hoger liggen dan het totale overheidsbudget dat in België beschikbaar is voor ontwikkelingssamenwerking. In veel landen vormen NGO's allianties om meer impact te hebben op de overheid. Zo is in ons land 11.11.11. de politieke koepel van de Vlaamse Noord-Zuidbeweging.

voor een betere en meer toegankelijke sociale dienstverlening voor de bevolking, werd een nieuw ontwikkelingsmodel gepromoot (*Poverty Reduction Strategy Papers* (PRSP)). In dit model werd de civiele maatschappij in het Zuiden een cruciale rol toebedeeld naast de markt en de centrale regering. Decentralisering en participatie van het middenveld moesten zorgen voor goed bestuur, ontwikkeling van onderuit, *ownership* en *empowerment*. Lokale actoren (lokale bestuursorganen, belangengroepen, niet-gouvernementele organisaties (NGO's), sociale bewegingen) moesten meer autonomie krijgen over de politieke besluitvorming en bestuurstaken. Van participatie aan de besluitvorming kwam echter niet veel terecht en het bleef bij een oppervlakkige consultatie van het middenveld en bij het verschuiven van de verantwoordelijkheid voor louter uitvoerende taken naar lokale actoren. NGO's en gemeenschapsorganisaties vulden de gaten in de sociale dienstverlening die de marktactoren achterlieten: water, sanitair, lokale infrastructuur, basisgezondheidszorg, basiseducatie ... (Mestrum, 2005 en De Meyer en Holvoet, 2005).

Vierde pijler: heterogene groep van niet-traditionele ontwikkelingsactoren die niet tot de eerste drie pijlers behoren. Deze initiatieven vertrekken vanuit een ander referentiekader (win-win, return on investment, persoonlijke solidariteit ...), en voeren hun projecten uit op hun eigen manier met eigen werkvormen (vertrouwen gebaseerd op persoonlijke deskundigheid en intens persoonlijk contact en interactie ...). Ze steunen sterk op vrijwillige inzet en persoonlijke financiering en giften. Sinds enkele jaren worden de vierdepijlerinitiatieven meer en meer gefinancierd via losstaande overheidssubsidies. In Vlaanderen zouden er naar schatting tussen 1 379 en 6 400 initiatieven bestaan waarbinnen zo'n 25 000 tot 60 000 mensen zich engageren. De grote spelers zijn: de missies, vakbonden, boerenorganisaties, scholen, jeugdbewegingen, bedrijven, ziekenfondsen en -huizen, coöperaties en stichtingen. Ook initiatieven van migrantenverenigingen worden gecategoriseerd onder de vierde pijler.

Bronnen: De Meyer en Holvoet (2005), Develtere (2005), Develtere (2009), De Bruyn & Huyse (2009), Meireman (2002), Develtere & Stessens (2007), Portes (2011).

De opkomst van lokale overheden en de vierde pijler (zie kader hiernaast) als partners in de uitvoering van ontwikkelingssamenwerking in verschillende Westerse landen, toont aan dat het discours rond decentralisering, vermaatschappelijking en ontwikkeling van onderuit ook hier ingang vond (Develtere, 2005 en 2009 en Develtere en Stessens en De Bruyn en Huyse, 2009). De recente aandacht van beleidsmakers voor vierdepijlerinitiatieven uit de diaspora, de collectieve geldtransfers, en ondernemingszin van migranten valt goed samen met het huidige liberale denken rond ontwikkelingssamenwerking (Faist, 2008 en Schiller, 2011).

2.2.3 Ontwikkelingssamenwerking en integratie

Verder is er een verschuiving merkbaar binnen de finaliteit van de programma's die overheden in zowel het Noorden als het Zuiden organiseren om migranten- (verenigingen) te steunen in hun transnationale activiteiten. De eerste beleidsinitiatieven rond zo'n co-development ontstonden in Frankrijk in de jaren 70 en werden eind jaren 90 opgepikt door beleidsmakers in Italië, Spanje en België (Lacroix, 2009). Deze concentreerden zich op het stimuleren en begeleiden van de vrijwillige terugkeer van de migranten en op hun herintegratie in hun thuisland. Bij vrijwillige terugkeer kregen migranten financiële ondersteuning en begeleiding om een economisch project of handel in het thuisland op te zetten.

Rond de eeuwwisseling verschoof de aandacht van de co-developmentprogramma's naar het faciliteren van migranten in het leveren van een bijdrage aan hun herkomstland, zonder dat men per se diende terug te keren. Co-developmentprogramma's werden meer en meer gezien als een middel om bepaalde gemeenschappen beter te integreren (Faist, 2008 en Schiller, 2011). Deze verschuiving volgde uit een veranderde kijk op de relatie tussen integratie en de transnationale identiteit en activiteiten van de migrant (Gowricharn, 2010). Lange tijd beschouwden beleidsmakers de gerichtheid op het moederland als een teken van gebrekkige integratie van de migranten, de 'zesde migratiemythe' volgens de Haas (2005). Gerichtheid op het land van herkomst kan een teken zijn van slechte integratie, maar is dat niet noodzakelijk. Transnationaliteit en integratie kunnen perfect samengaan.

Een aantal lokale overheden (bv. Parijs, Milaan, Barcelona, Madrid) leggen in hun beleid expliciet de link tussen migratie en ontwikkelingssamenwerking, als een soort alternatief voor of aanvulling op het reguliere integratiebeleid (zie o.a. Fauser, 2011). Thomas Lacroix (2010) noemt dit de development for integration approach. Er is echter weinig onderzoek dat aantoont dat engagement in ontwikkelingspraktijken de situatie van migranten op vlak van tewerkstelling, onderwijs of in het politieke en culturele domein verbeteren (individuele integratie), noch dat het invloed zou hebben op de beeldvorming in het gastland (Gowricharn, 2010). Recent onderzoek van Perrin en Martiniello (2011) toont in elk geval aan dat voor migranten hun vele transnationale activiteiten de integratie en binding met het gastland niet in de weg staan, integendeel. Ze vinden hun

dubbele nationaliteit een troef. Door actief te zijn in de transnationale ruimte, verhogen ze hun symbolisch kapitaal, waardoor ze hun plaats in het gastland versterken. Verder toont de studie van Lacroix (2010) aan dat engagement in ontwikkelingsprojecten bijdraagt tot (en voortkomt uit) de functionele integratie van migranten, bijvoorbeeld het vergroten van de toegang tot publieke ruimte. Ontwikkelingspraktijken blijken ook instrumenteel wanneer het gaat over psychosociale integratie. Ze bevorderen de cohesie tussen migranten en (verenigingen in) het immigratieland. Bovendien helpen ze migranten hun plaats te legitimeren in het land van oorsprong en herkomst en geven ze mee vorm aan hun meervoudige identiteit (Lacroix, 2010). Daarnaast geven sommigen aan dat integratie een absolute voorwaarde is voor transnationaliteit. Sociaal-economische integratie gaat namelijk ook gepaard met een toegenomen financiële en cognitieve capaciteit om te investeren in het land van herkomst, transnationale ondernemingen op te zetten of een bijdrage te leveren aan het maatschappelijk debat. De meeste studies nuanceren dit echter en stellen dat integratie geen noodzakelijke voorwaarde is om transnationale activiteiten op te zetten, zolang het gaat om *gemeenschapsplichten* (waterputten delven, wegen aanleggen, religieuze gebouwen zetten of renoveren ...). Integratie blijkt wel cruciaal bij modernere vormen van ontwikkelingsactiviteiten, omdat de uitvoering daarvan veel complexer is. Integratie is dus geen voorwaarde voor transnationaliteit, maar beïnvloedt wel de vorm ervan (Gowricharn, 2010 en Perrin en Martiniello, 2011).

2.3 Beleidsinitiatieven rond migratie en ontwikkeling

2.3.1 Internationaal

Sinds de Wereldbank (2003 en 2006) het potentieel van de geldstromen van migranten naar hun land van herkomst onder de aandacht van de internationale gemeenschap heeft gebracht, wordt de samenhang tussen migratie en ontwikkeling ook door beleidsmakers steeds meer au sérieux genomen. In 2005 gaf de Europese Commissie een mededeling uit onder de titel *Migration and Development: Some Concrete Orientations* waarin voorstellen werden geformuleerd over geldovermakingen, arbeids- en circulaire migratie, het tegengaan van *brain drain* en betrokkenheid van de diaspora in ontwikkelingsbeleid. Een jaar later op de *High-Level Dialogue on International Migration and Development* van de VN stelde de Globale Commissie Internationale Migratie haar rapport voor waarin wordt gehamerd op de behoefte aan meer samenhang tussen migratie en ontwikkeling (GCIM, 2005). Een belangrijk discussiepunt was de vraag of deze *High-Level Dialogue* een mondiaal vervolg zou moeten krijgen in de vorm van een forum. Uiteindelijk gaven 78 landen steun aan de idee van een forum. De *Global Migration Group* zou kunnen zorgen voor de coherentie en coördinatie binnen dit forum. Over de invulling hiervan bleken binnen de Europese Unie de meningen wel te verschillen. Italië en Zweden pleitten er voor dat het forum opgehangen

moest worden aan de VN, terwijl Nederland, België en het Verenigd Koninkrijk van mening waren dat het forum geen VN-orgaan moest worden en dat de inbreng van de VN verzorgd kon worden door de Speciaal Vertegenwoordiger van de Secretaris-Generaal en de Global Migration Group.

België wierp zich op als organisator van de eerste bijeenkomst van het *Global Forum on Migration and Development* in 2007 over *migratie en sociaal-economische ontwikkeling*. Beleidsmakers uit 155 landen, vertegenwoordigers van een dertigtal internationale organisaties en 200 deelnemers vanuit het maatschappelijk middenveld uit 55 landen namen deel aan dit forum. Tijdens de daaropvolgende edities stond telkens een ander thema centraal (zie <http://www.gfmd.org/en/>):

- **Filippijnen 2008:** bescherming van migranten en mensenrechten;
- **Griekenland 2009:** integratie van migratie in ontwikkelingsstrategieën;
- **Mexico 2010:** partnerschappen voor migratie en ontwikkeling;
- **Zwitserland 2011:** actie op het gebied van coherentie, capaciteit en samenwerking;
- **Mauritius 2012:** versterken van de bijdrage van migratie aan de ontwikkeling van migranten, gemeenschappen en staten.

In 2013 zal geen forum plaatsvinden, maar wel een nieuwe *High-Level Dialogue* waarop de eerste zeven edities van het forum zullen worden geëvalueerd.

Vandaag is dit forum het grootste en meest inclusieve, multilaterale beleidsproces en het referentiekader over migratie en ontwikkeling. De toegevoegde waarde ervan zit vooral in de dialoog en de bewustwording over de relatie tussen migratie en ontwikkeling bij beleidsmakers en *stakeholders* in het Noorden en het Zuiden. Een indirect gevolg van het forum is onder meer dat het bijgedragen heeft aan de interesse van vele Afrikaanse overheden in het potentieel van de diaspora. Sinds het forum zijn er in vele Afrikaanse landen ministeries die zich bezig houden met de diaspora (Frouws en Grimmus, 2012). Een uniek aspect aan het forum is de wijze waarop overheden en andere betrokken organisaties uit het maatschappelijk middenveld op vrijwillige basis samenwerken in teams. Verder kan het forum door zijn onafhankelijkheid ten opzichte van de VN bepaalde aspecten agenderen die elders niet aan de orde zijn gekomen, zoals de relatie tussen migratie en de economische crisis in 2009 (Omelaniuk, 2012). Er moet echter worden opgemerkt dat hoewel het forum het bewustzijn ten aanzien van de relatie tussen migratie en ontwikkeling heeft doen toenemen, er tot nu toe geen pogingen ondernomen zijn om voor migratie en ontwikkeling een monitoringsysteem te ontwikkelen met vastgelegde doelen en indicatoren (Chappell *et al.*, 2011). Bovendien komen er weinig concrete aanbevelingen uit het forum voort. Uiteindelijk wordt het beleid toch vooral uitgevoerd op regionaal en bilateraal niveau en niet op mondiaal niveau.

Binnen de **Europese Unie** is de relatie tussen migratie en ontwikkeling geïntegreerd in een van de drie pijlers in de *Global Approach to Migration* die de Unie in 2005

aannam en in 2011 herbevestigde. Deze moet een uitgebreid kader tot stand brengen waarin migratie en mobiliteit over verschillende beleidsdomeinen heen (ontwikkeling, buitenlandse en binnenlandse zaken, sociaal beleid en werkgelegenheid) via mobiliteitspartnerschappen met derde landen op een coherente en wederzijds voordelige manier worden beheerd door middel van een beleidsdialoog en nauwe praktische samenwerking (Europese Commissie, 2011).

Andere organisaties die een belangrijke rol spelen in de internationale dialoog over migratie en ontwikkeling, zijn de Wereldbank, de Internationale Migratieorganisatie (IOM), de Internationale Arbeidsorganisatie (ILO) en het Verenigde Naties Ontwikkelingsprogramma (UNDP). De publicatie van de *Migration and Remittances Factbooks* en de zesmaandelijks *Migration and Development Briefs* van de *Migration and Remittances Unit* van de Wereldbank hebben de aandacht voor het ontwikkelingspotentieel van transfers enorm doen toenemen. Dit heeft geleid tot de oprichting van speciale instituten in het Noorden en het Zuiden om migranten te helpen om zo efficiënt mogelijk het geld te transfereren via formele kanalen (zoals bijvoorbeeld de *Banque Populaire* in Marokko die onderafdelingen heeft in verschillende Europese landen waaronder België) en de ontwikkeling van websites (www.geldnaarhuis.nl en www.sendmoneyhome.org) die respectievelijk worden ondersteund door het Ministerie van Buitenlandse Zaken van Nederland en het *Department for International Development* van Groot-Brittannië. Verder houdt de Wereldbank zich bezig met het ondersteunen van overheden in het verzamelen van data over *remittances* en het opvolgen van de tarieven van 200 officiële kanalen voor geldtransfers via de *World Bank Remittance Price Database*. Naast het financieel ondersteunen van onderzoek naar migratie en ontwikkeling, financiert het IOM projecten voor economische en gemeenschapsofbouw in migratieregio's in het Zuiden; het efficiënter maken van formele geldtransfers; kennisoverdracht via terugkeermigranten en tijdelijke terugkeer van experts; en de capaciteitsopbouw van transnationale migrantengemeenschappen binnen de *European Commission-United Nations Joint Migration and Development Initiative* (JMDI). De JMDI is een initiatief dat wordt gesubsidieerd door de Europese Commissie en de Verenigde Naties en dat wordt uitgevoerd door de UNDP, de IOM, de ILO, de VN vluchtelingenorganisatie (UNHCR) en het bevolkingsfonds van de VN (UNFPA). De JMDI werd gelanceerd in 2008 met als doel om migrantengemeenschappen te ondersteunen in hun ontwikkelingssamenwerkingsprojecten in 16 doellanden. JMDI geeft begeleiding, financiële steun en zorgt voor de verspreiding van informatie over *good practices* via een *online community*. In 2009 werd 10 miljoen euro begroot om transnationale projecten te ondersteunen.

2.3.2 Nationaal

Eind jaren 90 legden beleidsmakers uit verschillende Europese landen een verband tussen ontwikkeling en migratie, en werden de mogelijkheden van geïntegreerd beleid verkend. Net zoals in Frankrijk, Spanje en Italië (Lacroix, 2009 en De Haas,

2006), waren in België de eerste beleidsinitiatieven waarin migranten als actor in ontwikkelingssamenwerking voorkwamen, gericht op het stimuleren en begeleiden van de terugkeer van migranten (De Bruyn, 2010). In 1997 maakte het Directoraat-Generaal Ontwikkelingssamenwerking (DGOS – nu DGD) een budget vrij voor een programma rond vrijwillige terugkeer en de herintegratie van mensen zonder papieren of uitgeprocedeerden.

Het programma werd uitbesteed aan vijf NGO's. Waar het Rode Kruis en de *Young Women Christian Association* (YWCA) zich hoofdzakelijk bezighielden met de inrichting van cursussen in België, gaven het Vlaamse Overleg Centrum Integratie van Vluchtelingen (OCIV - nu Vluchtelingwerk Vlaanderen), het *Waalse Coordination des Initiatives pour et avec les Réfugiés et Etrangers* (CIRE) en het *Collectif des Femmes* ook technische begeleiding en tot € 2 500 financiële steun bij de oprichting van een klein bedrijf in het land van herkomst (De Bruyn *et al.*, 2008). Vanaf 2000 werden de programma's uitgebreid naar alle migranten die wensen terug te keren en een bedrijf op te richten.

Gezien de geringe resultaten op het vlak van het aantal terugkeermigranten, werd het programma in 2002 gewijzigd. Bovendien zag DGOS dat de ontwikkelingsrelevantie en de economische impact voor het Zuiden zeer gering was wat ertoe geleid heeft dat het zich geleidelijk distantieerde van het programma. Een evaluatie in 2005 rapporteerde over de oprichting van 289 vooral eenmansbedrijven onder het programma (De Bruyn, 2010). Verder was DGOS ook van mening dat terugkeer als dusdanig niet onder haar bevoegdheden viel.

In 2004 werd het programma omgevormd tot *Migratie en Ontwikkeling* en de focus verschoof naar het faciliteren van migranten om een bijdrage te leveren aan hun herkomstland zonder de verplichting om terug te keren. In plaats van individuele migranten, werden migrantenverenigingen de doelgroep van het programma, met een sterke nadruk op Congo en de Congolese diaspora. Het Terugkeerprogramma werd hervormd tot een programma waar socio-economische projecten van migrantenverenigingen met een duidelijke link met de thuisregio, financiële steun (tot € 30 000 bij CIRE en € 2 500 bij OCIV) en begeleiding van lokale NGO's in het Zuiden konden krijgen. Enkel YWCA ondersteunde andere migrantenverenigingen dan deze uit de Congolese diaspora. Verder ondersteunde de DGD het Plateforme Migration et Développement van de Franstalige koepelvereniging van ontwikkelings-NGO's (CNCD) die tot doel had om NGO's en migranten samen te brengen voor een dialoog over ontwikkeling en migratie. Binnen de multilaterale samenwerking begon DGOS financiële steun te bieden aan het MIDA-Grote Meren programma van de IOM. Dit is een programma voor capaciteitsopbouw dat sinds 2001 hoogopgeleide migranten uit Rwanda, Burundi en de Democratische Republiek Congo stimuleert om hun kennis, expertise en middelen te investeren in de duurzame ontwikkeling van hun land van herkomst. Overheidsinstellingen, organisaties of ondernemingen uit het Grote Merengebied die werken rond onderwijs, gezondheidszorg of plattelandsontwikkeling, kunnen zich wenden tot

het MIDA-programma Grote Meren op zoek naar een expert uit de diaspora, die dan door het programma financieel wordt ondersteund om voor een bepaalde tijd op terrein te gaan werken.

Hoewel er nog steeds een federale budgetlijn 'Migratie en Ontwikkeling' bestaat en België zich sterk tracht te profileren op internationaal vlak rond het thema (zie bijvoorbeeld het engagement om de eerste *Global Forum for Migration and Development* in 2007 te organiseren), is het huidige nationale beleid rond migrantenverenigingen die zich inzetten in ontwikkelingssamenwerking eerder beperkt. Tegen 2007 steunde DGD enkel het MIDA-Grote Meren programma nog. In 2005 werd de financiële steun aan het CNCD Plate-Forme Migration et Développement stopgezet, mede doordat CNCD besloot om zich op andere onderwerpen te richten. Het Plate-Forme is er nooit in geslaagd om de NGO's en migrantengemeenschappen dichter bij elkaar te brengen. Wel heeft het bijgedragen aan de oprichting van de *Coordination Générale des Migrants pour le Développement* (CGMD), een platform dat ijvert voor de participatie van migranten in het ontwikkelingssamenwerkingsbeleid. In 2006 werd de financiering van de programma's van OCIV en CIRE stopgezet, mede doordat de organisaties vonden dat de focus van de werking op de vluchtelingen in het Noorden diende te liggen. Wel bevestigde DGD in 2007 haar focus op Congo en besliste ze om directe steun te verlenen aan migrantenverenigingen, voornamelijk de *Benelux Afro Center* en *Cap Santé*, binnen het thema gezondheidszorg in Congo. Verder richtte de Kamer van Koophandel, Industrie en landbouw België-Luxemburg-ACP landen de Diaspora Cel op om kandidaat-ondernemers informatie te verschaffen over verschillende ondersteuningsinstanties in België en hen te ondersteunen in het opstellen van een goed *businessplan* (De Bruyn *et al.*, 2008).

2.3.3 Regionaal

Vergeleken met Vlaanderen, is de aandacht van de Waalse regering om migranten en migrantenverenigingen op te nemen in haar ontwikkelingsbeleid ouder en explicieter. Dit is deels te verklaren door de invloed van het co-development-programma uit het aangrenzende Frankrijk en het actieve lobbywerk van migrantenverenigingen om in dialoog te treden met de andere NGO's en overheidsinstanties. Verder werden vanaf het einde van 1990 debatten, geïnitieerd door het CNCD, gevoerd tussen NGO's en migranten, wat uiteindelijk zou leiden tot de oprichting van het *Plate-forme Migration et Développement*. Tot slot kreeg de Waalse regering sneller aandacht voor de zogenaamde vierde pijler (zie hoger). Reeds in 2003, richtte ze een *Cellule d'Appui pour la Solidarité Internationale Wallone* (CASIW) op om actoren uit de civiele maatschappij zoals vriendengroepen, burgers, sportverenigingen, migrantenverenigingen en religieuze verenigingen te begeleiden in het opzetten van ontwikkelingssamenwerkingsprojecten (De Bruyn, 2010). Hoewel open voor alle vierdepijlerinitiatieven, blijken voornamelijk migrantenverenigingen toenadering te zoeken tot het CASIW (De Bruyn *et al.*, 2008).

Ook de Vlaamse overheid voert een eigen beleid voor ontwikkelingssamenwerking via het Vlaams Agentschap voor Internationale Samenwerking (VAIS). De bilaterale en multilaterale samenwerking is georiënteerd op zuidelijk Afrika. Om het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking in Vlaanderen te vergroten, werkt VAIS rond vier thema's:

- vierdepijlerinitiatieven;
- gemeenten en steden;
- de media;
- ontwikkelingseducatie.

De relatie tussen migratie en ontwikkeling komt verder tot uiting in de werking van gemeenten en steden (zie verder) en vierde pijlerinitiatieven. In 2008 richtte Vlaanderen het 'Steunpunt vierde pijler' op als een samenwerkingsverband tussen VAIS en de koepelorganisatie van de Vlaamse NGO's 11.11.11.

Vanuit het steunpunt wordt geen financiële ondersteuning gegeven aan ontwikkelingsinitiatieven. De steun bestaat voornamelijk uit trainingen, advies en ontmoetingsdagen. Migrantenverenigingen worden niet als aparte speler in ontwikkelingssamenwerking gezien, maar beschouwd als een vorm van vierde pijlerinitiatieven (De Bruyn, 2010).

2.3.4 Provinciaal

De ondersteuning van de vierde pijler, zowel financieel als inhoudelijk, is één van de speerpunten binnen het provinciale beleid naast ontwikkelingseducatie en bilaterale ontwikkelingssamenwerking. De provincie Antwerpen geeft steun aan een 75-tal projecten in het Zuiden. Dit zijn vooral projecten die handelen rond armoedebestrijding, voedselzekerheid, basisgezondheidszorg, duurzame land- en bosbouw, basisvorming en alfabetisering, organisatieversterking, enzovoort. De voorkeur gaat uit naar kleinschalige projecten met sterke lokale verankering die zijn opgezet door een inwoner van de provincie Antwerpen of door een erkende NGO. Als vierdepijlerinitiatieven kunnen de migrantenverenigingen uit de provincie Antwerpen gebruik maken van dit subsidiekanaal.

2.3.5 Lokaal

In België hebben heel wat lokale besturen een lange traditie in de internationale samenwerking, niet zelden geïnitieerd door een lokale raad voor ontwikkelingssamenwerking. In Vlaanderen en Brussel zijn er op dit moment 240 schepenen voor ontwikkelingssamenwerking. 76% van de gemeenten heeft ontwikkelingssamenwerking opgenomen in de algemene beleidsnota of het bestuursakkoord, 78% heeft een apart budget ontwikkelingssamenwerking en 87% beschikt over een subsidiereglement voor projecttoelagen. In bijna alle gemeenten bestaat een adviesraad voor ontwikkelingssamenwerking en in 62% van de gemeenten zijn er één of meerdere ambtenaren die ontwikkelingssamenwerking in hun takenpakket hebben (VVSG, 2012).

Vlaanderen erkent de lokale ontwikkelingsinitiatieven sinds de beleidsnota 1999 - 2004. Vlaanderen ziet vooral de nabijheid tot de burger als positief element en beschouwt gemeenten en provincies als potentiële partners voor vorming en sensibilisatie. In zijn beleidsbrief 2000 - 2001 noemt minister Anciaux de nauwe band tussen Vlaanderen en de lokale besturen een troef om de brug te slaan naar de lokale initiatieven rond internationale solidariteit. De uitbouw van een beleid voor de gemeenten is een van de drie speerpunten van de nota. Om het lokaal beleid ontwikkelingssamenwerking te promoten, te stroomlijnen en van Vlaamse aandachtspunten te voorzien, introduceerde Vlaanderen de convenant gemeentelijke ontwikkelingssamenwerking, een overeenkomst tussen Vlaanderen en de Brusselse en Vlaamse gemeenten. Het doel van deze convenant is viervoudig:

- de aanmoediging van de gemeente om een volwaardige speler te worden binnen het beleidsdomein ontwikkelingssamenwerking;
- een brede sensibilisatie inzake gemeentelijke ontwikkelingssamenwerking binnen de gemeente te bewerkstelligen;
- een goed bestuur inzake gemeentelijke ontwikkelingssamenwerking na te streven binnen de gemeente door capaciteitsopbouw inzake bestuurlijk management en het conceptueel uitbouwen van een lokaal beleid ontwikkelingssamenwerking;
- voor de gemeenten die dat beogen: de directe samenwerking van gemeente tot gemeente in een Noord-Zuidcontext ondersteunen met het oog op bestuurskrachtversterking, verbetering van de openbare dienstverlening en versterking van de lokale democratie.

Een aantal steden hebben een stedenband uitgebouwd met een stad in het herkomstland van een bepaalde migrantengemeenschap die in hun stad woont. Op dit moment heeft de stad Brussel als hoofdstad van België en gaststad voor een grote Congolese gemeenschap een stedenband met de stad Kinshasa in DR Congo. Ook Mechelen en Hasselt hebben een stedenband met steden in Marokko, respectievelijk de stad Nador en de stad Oulat-El-Haj.

2.3.6 Het beleid van de stad Antwerpen

Sinds een viertal jaar heeft de stad Antwerpen het luik Zuidwerking binnen haar beleid ontwikkelingssamenwerking drastisch hervormd van een institutionele ondersteuning van partnersteden via stedenbanden, waarin verschillende stadsdiensten en instellingen werden betrokken, naar een structurele ondersteuning van ontwikkelingssamenwerkingsprojecten in DR Congo, Ghana en Marokko. In het bestuursakkoord 2007-2012 engageerde het stadsbestuur zich om uit te zoeken of ze een deel van de stedelijke middelen voor ontwikkelingssamenwerking kan inzetten in landen waarvan er een grote migrantengemeenschap in Antwerpen woont. Na het aflopen van de stedenband met Paramaribo in 2009 werd een experimenteerfase opgestart waarbij werd geopteerd om thematisch te werken rond onderwijs en gezondheid in DR

Congo, Ghana en Marokko via netwerken van migrantenverenigingen uit de desbetreffende landen, onderwijs- en onderzoeksinstellingen (AUHA en ITG) en andere geïnteresseerde Antwerpse verenigingen. De verschillende migrantenverenigingen werden uitgenodigd op trefdagen om de nieuwe beleidsvisie voor te stellen. Daaropvolgend werden met de geïnteresseerde verenigingen en onderwijs- en onderzoeksinstellingen per land projectgroepen opgericht voor het uittekenen van projecten. De uiteindelijke opstart van de projecten volgde eind 2010.

De stad neemt een drievoudige rol op van matchmaker binnen het netwerk, subsidiekanaal en capaciteitsopbouwer / coach.

Het **doel** van vernieuwde structurele Zuidwerking van de stad Antwerpen is vierledig:

- Door het uitbouwen (matchmaker & capaciteitsopbouw) van netwerken tussen stad, migrantenverenigingen, onderwijs- en onderzoeksinstellingen de duurzaamheid, efficiëntie en impact van haar ontwikkelingssamenwerkingsinitiatieven vergroten:
 - De migrantenverenigingen verhogen ownership, kennen de lokale noden en context en hebben lokale netwerken;
 - AUHA en ITG brengen expertise binnen rond de onderwerpen gezondheid en onderwijs.
- Door het ondersteunen van gemeenschappelijke projecten, kennisuitwisseling tussen de verschillende actoren stimuleren, inspanningen harmoniseren en de kwaliteit van de ontwikkelingsprojecten verhogen.
- Door te werken via dit netwerk, verhoogt de zichtbaarheid van ontwikkelingssamenwerking in Antwerpen alsook de gedragenheid van het ontwikkelingsbeleid van de stad Antwerpen. De Zuidwerking heeft op die manier ook een sensibiliserend en draagvlakverbredend effect in het Noorden.
- Door haar ontwikkelingsbeleid vorm te geven in samenwerking met de migrantengemeenschappen, wil de stad meebouwen aan de sociale cohesie in de stad Antwerpen zelf.

Daarnaast blijven de Noordwerking (sensibiliserende evenementen, fairtradebeleid, ontwikkelingseducatie, adviesverlening aan Antwerpse Noord-Zuidverenigingen) en de reguliere subsidiëring van individuele ontwikkelingsprojecten in het Zuiden en sensibiliserende activiteiten in het Noorden van Antwerpse verenigingen en NGO's voortbestaan.

In Antwerpen wonen vooral migranten uit de derde migratiegolf (vanaf eind jaren 60). Migraties gebeurden toen minder georganiseerd dan bij de migratiegolven ervoor. Marokkanen en Turken in Antwerpen zijn eerder op individuele basis geïmmigreerd dan gerekruteerd door de industrie. Vooral Antwerpen 'intra muros' kende een hoge instroom van migranten. Marokkanen wonen sterk geconcentreerd, vooral binnen de Singel (Borgerhout), op het Zuid, 't Kiel en in Hoboken. In Antwerpen hebben 12 556 personen de **Marokkaanse** nationaliteit. In totaal zijn er 55 982 Antwerpenaren van Marokkaanse origine. De meesten onder hen komen uit Noord-Marokko (Rif - regio Oriental). Er zijn 1 322 Antwerpenaren met de **Ghanese** en 1 092 met de **Congolese** nationaliteit. In totaal zijn er 2 967 en 3 106 Antwerpenaren met respectievelijk Ghanese en Congolese origine. Heel wat leden van de Antwerpse diaspora uit Congo, Ghana & Marokko doen actief aan ontwikkelingssamenwerking.

3. Methodologie

Het doel van deze studie is om inzichten te verschaffen om de samenwerking tussen de stad Antwerpen en organisaties van Congolese, Ghanese en Marokkaanse migranten binnen haar ontwikkelingssamenwerkingsbeleid te optimaliseren. De selectie van de onderzoekstechnieken alsook de sampling van de respondenten gebeurde volledig in functie van dit doel en de gepresenteerde resultaten moeten dan ook met de nodige voorzichtigheid en zorg behandeld worden.

Voor het onderzoek werd een enquête uitgevoerd bij leden van migrantenverenigingen die zich engageren in ontwikkelingsinitiatieven, en werden er semi-gestructureerde interviews afgenomen bij sleutelfiguren en leden van de organisaties die samenwerken met het huidige ontwikkelingsbeleid van de stad Antwerpen.

3. 1 Interviews met de sleutelfiguren

Interviews met vijf sleutelfiguren, die allen een expertise in ontwikkelingssamenwerking en in het werken met de desbetreffende migrantengemeenschappen hebben, werden begin 2012 afgenomen.

Sleutelfiguren		
S1	Afrikaans Platform	21 maart 12
S2	HIVA, KULeuven	7 maart 12
S3	VVSG	5 april 12
S4	IMaMS	29 februari 12
S5	stad Antwerpen	25 januari 12

Op basis van de literatuur werd een topiclijst (zie Bijlage 1) opgesteld, gestructureerd naar de SWOT-matrix (Vermeylen, 2004). Volgende thema's werden in de topiclijst opgenomen: voor- en nadelen van de verandering in het beleid Zuidwerking van de stad Antwerpen van stedenbanden naar een samenwerking met migrantenverenigingen, de sterktes en zwaktes van werken met migrantenverenigingen, verschil van migrantenverenigingen met vierdepijlerinitiatieven, linken van migrantenverenigingen met andere ontwikkelingsactoren, aanbevelingen voor het beleid van de stad Antwerpen, goede voorbeelden ...

De interviews werden getranscribeerd en manueel gecodeerd.

3.2 De enquête

In overleg met de staf van de dienst ontwikkelingssamenwerking van de stad Antwerpen stelde CeMIS een enquête (zie Bijlage 2) op. De enquête had tot doel meer inzicht te verwerven in het profiel van de migranten die actief zijn in het ontwikkelingsbeleid van de stad Antwerpen en aard en aanpak van transnationale ontwikkelingsactiviteiten van migranten. Een pilot-enquête werd getest door de staf van CeMIS, de staf van de dienst ontwikkelingssamenwerking van de stad Antwerpen en externe respondenten.

De enquête telt 56 vragen die volgende thema's beslaan: demografische en socio-economische gegevens, de aard en motieven van geld- en goederentransfers en de aard en motieven van engagement in ontwikkelingssamenwerking. Daarnaast werden ook 15 stellingen opgenomen die op een vierpuntenschaal ('helemaal niet akkoord' tot 'helemaal akkoord') naar de houding peilden van migranten ten opzichte van ontwikkelingssamenwerking. De definitieve enquête werd gecontextualiseerd voor elke migrantengemeenschap (Congolezen, Ghanezen en Marokkanen) en vertaald door de vertaaldienst van de stad Antwerpen in het Frans (Congolezen en Marokkanen) en het Engels (Ghanezen).

De enquête werd elektronisch en in papieren versie verspreid door een vrijwilliger van de stad Antwerpen naar de contacten van de stad Antwerpen binnen de migrantenverenigingen en de federaties. De verspreiding van de enquêtes begon op 10 maart 2012. De enquête werd afgesloten op 15 juni 2012. In totaal werden 114 enquêtes ingevuld waarvan er 113 werden weerhouden in de verdere analyse. De gegevens werden ingegeven in een databestand en geanalyseerd met behulp van IMB SPSS Statistics 20.

3.3. Interviews met leden van migrantenverenigingen

Van juni tot en met augustus werden 22 interviews afgenomen bij leden van migrantenverenigingen in Antwerpen die actief zijn in ontwikkelingssamenwerking: Amuka, Congo in Vlaanderen, EMIC, Free Hands vzw, Ghana Welfare, Iben Sina, IMANE, IKSI, IYAD, Marobel, Mwindi Kitoko, Namna Concept, Okeyman, Punt vzw, Steunpunt vzw, STOP vzw en VIIC. De interviews duurden 30 tot 90 minuten en verliepen semigestructureerd.

Op basis van een eerste analyse van de interviews met sleutelfiguren en de enquête werd een topiclijst (zie Bijlage 3) opgesteld door de onderzoekers van CeMIS en bediscussieerd met de staf van de dienst ontwikkelingssamenwerking van de stad Antwerpen. Het doel van de interviews was om een meer gedetailleerd zicht te krijgen in de motivaties van migranten om zich te engageren binnen de ontwikkelingssamenwerking, de evoluties in dit engagement, de moeilijkheden die ze ondervonden, de successen die ze boekten en de impact die het engagement heeft op hun publieke, sociale en familiale leven. Tot slot werd ook aan hen gevraagd om sterktes en zwaktes binnen het ontwikkelingsbeleid van de stad Antwerpen aan te geven en eventuele aanbevelingen te formuleren.

Nr geïnterviewde	Geslacht	Gemeenschap	
G1	Man	Marokkaans	26 juli 12
G2	Man	Marokkaans	Schriftelijk, 4 september 12
G3	Man	Marokkaans	26 juni 12
G4	Man	Marokkaans	5 augustus 12
G5	Man	Marokkaans	5 augustus 12
G6	Man	Marokkaans	20 juni 12
G7	Man	Marokkaans	27 augustus 12
G8	Man	Marokkaans	20 juni 12
G9	Man	Marokkaans	Schriftelijk, 9 september 12
G10	Man	Ghanees	30 augustus 12
G11	Man	Ghanees	1 augustus 12
G12	Man	Ghanees	10 juli 12
G13	Man	Ghanees	10 juli 12
G14	Man	Congolees	18 juli 12
G15	Vrouw	Congolees	27 juni 12
G16	Man	Congolees	26 juli 12
G17	Man	Congolees	18 juni 12
G18	Man	Congolees	21 juni 12
G19	Vrouw	Congolees	9 juli 12
G20	Man	Congolees	25 juni 12

De interviews werden getranscribeerd en manueel gecodeerd.

4. Resultaten

4.1 Beschrijving respondentengroep uit de enquête

4.1.1 Herkomst, leeftijd en geslacht

Ongeveer de helft (55) van de 113 deelnemers aan de enquête behoorde tot de Marokkaanse gemeenschap, 46 Congolezen werden bevraagd en 12 Ghanezen. 24 respondenten zijn geboren in België en 4 respondenten in een ander land dan het herkomstland. Vooral binnen de Marokkaanse gemeenschap bevinden zich veel respondenten die niet in Marokko geboren zijn (25). Tabel 1 geeft een overzicht van de verdeling van respondenten naar herkomst.

TABEL 1: VERDELING VAN DE RESPONDENTEN NAAR HERKOMST (N=113)

Herkomst	Aantal	Percentage
Congolees	46	40
Ghanees	12	11
Marokkaans	55	49
Totaal	113	100

Iets meer dan de helft (53%) is tussen 40 en 60 jaar, bijna een vijfde van de respondenten is tussen 18 en 24 jaar. Dat een minderheid (ongeveer een kwart) tussen 25 en 40 jaar is, kan te wijten zijn aan de gezinsomstandigheden en moeilijkere verenigbaarheid met professionele activiteiten aangezien mensen net in die leeftijdscategorie kleine kinderen hebben en aan hun loopbaan werken.

TABEL 2: VERDELING VAN DE RESPONDENTEN NAAR LEEFTIJDSCATEGORIE (N=109)

Leeftijd	Aantal	Percentage
<18j	4	4
18-24	19	18
25-29	10	9
30-39	17	16
40-49	28	26
50-59	29	27
60+	2	2
Totaal	109	100

Tabel 3 geeft een overzicht van de leeftijdsverdeling binnen de drie gemeenschappen. Binnen de drie gemeenschappen wordt een gelijkaardige leeftijdsverdeling geobserveerd, behalve voor de leeftijdscategorie 18-24 jaar, die relatief groter is bij de respondenten van Marokkaanse origine.

TABEL 3: VERDELING VAN DE RESPONDENTEN NAAR LEEFTIJDSCATEGORIE EN HERKOMST (N=109).

Leeftijd	Congolees	Ghanees	Marokkaans	Totaal
<18j	0	0	4	4
18-24	2	1	16	19
25-29	6	0	4	10
30-39	10	1	6	17
40-49	13	2	13	28
50-59	13	6	10	29
60+	1	0	1	2
Totaal	45	10	54	109

TABEL 4: VERDELING VAN DE RESPONDENTEN NAAR GESLACHT EN HERKOMST (N=111).

Geslacht	Congolees	Ghanees	Marokkaans	Totaal
Man	32	8	40	80
Vrouw	13	3	15	31
Totaal	45	11	65	111

Tabel 5 en 6 geven een overzicht van het aantal respondenten dat in België geboren is en geven het jaar van vestiging voor de personen die in het land van herkomst geboren zijn. Ongeveer een kwart van de respondenten is in België geboren en de meesten van deze groep zijn mensen van Marokkaanse origine. Deze groep kunnen we dus beschouwen als 'tweede generatie'. Daarnaast is opnieuw ongeveer een kwart voor 1985 naar ons land gekomen; ook hier gaat het in hoofdzaak om personen van Marokkaanse origine. Bij de Congolezen zien we dat het merendeel vanaf 1995 naar ons land gekomen is, een niet te verwaarlozen aandeel onder hen zelfs na 2004. Bij de respondenten van Marokkaanse herkomst ligt het aandeel 'nieuwkomers' eerder laag.

TABEL 5: JAAR VAN AANKOMST IN BELGIË (N=104).

Vestigingsjaar	Congolees	Ghanees	Marokkaans	Totaal
In België geboren	1	1	23	25
> 1975	2	0	10	12
1975-1984	2	0	10	12
1985-1994	9	4	1	14
1995-2004	17	4	2	23
Na 2004	11	1	6	18
Totaal	41	9	29	104

TABEL 6: VERDELING VAN DE RESPONDENTEN NAAR GEBORTELAND (N=108).

Geboorteland	Congolees	Ghanees	Marokkaans	Totaal
Herkomstland	43	9	28	80
België	1	1	23	25
Ander	1	0	2	3
Totaal	45	10	53	108

4.1.2 Gezinssituatie

Het merendeel van de respondenten is gehuwd of woont samen (62 personen), iets meer dan een kwart (29 personen) is alleenstaand. Er worden hierin geen noemenswaardige verschillen over de gemeenschappen heen genoteerd, behalve voor 14 personen, allen van Marokkaanse herkomst die 'andere gezinssituatie' aangeven. Het gaat hier om (studerende) jongeren die nog thuis wonen.

TABEL 7: VERDELING VAN DE RESPONDENTEN NAAR GEZINSSITUATIE EN HERKOMST (N=108).

Gezinssituatie	Congolees	Ghanees	Marokkaans	Totaal
Gehuwd/samenwonend	27	7	28	62
Alleenstaand	15	3	11	29
Weduwe/weduwnaar	3	0	0	3
Ander			14	14
Totaal	45	10	53	108

Minstens één op drie van de respondenten heeft geen kinderen, vooral respondenten van de Marokkaanse gemeenschap geven aan geen kinderen te hebben, ook hier gaat het om (studerende) jongeren die thuis wonen. Bijna een derde heeft meer dan drie kinderen.

TABEL 8: VERDELING VAN DE RESPONDENTEN NAAR AANTAL KINDEREN EN HERKOMST (N=93).

Aantal kinderen	Congolees	Ghanees	Marokkaans	Totaal
Geen	8	2	26	36
1	7	0	1	8
2	6	1	3	10
3	6	1	4	11
>3	11	2	15	28
Totaal	38	6	49	93

4.1.3 Opleiding

Meer dan de helft van de Congolese respondenten heeft een diploma hoger niet-universitair of universiteit, tegenover iets meer dan 1 op 6 van de Marokkaanse respondenten. Meer dan een kwart van de Marokkaanse respondenten heeft een BSO diploma, tegenover 1 op 9 bij de Congolese respondenten.

TABEL9: VERDELING VAN DE RESPONDENTEN NAAR DIPLOMA EN HERKOMST (N=107).

Hoogst behaalde diploma	Congolees	Ghanees	Marokkaans	Totaal
BSO	5	1	15	21
TSO	2	1	9	12
ASO	12	2	8	22
Hoger niet-universitair	11	1	3	15
Universiteit	15	1	5	21
Ander	0	3	13	16
Totaal	45	9	53	107

4.1.4 Tewerkstellingsstatus en beroep

Een op drie Congolese respondenten is werkzoekend, terwijl iets minder dan een kwart van de Marokkaanse respondenten werkzoekend is. Het aandeel voltijds tewerkgestelden ligt in beide groepen ongeveer gelijk (41% bij de Congolezen en 39% bij de Marokkanen).

4.2 Transnationale activiteiten

4.2.1 Op zoek naar een definitie

Onderzoek over transnationale activiteiten van personen in de diaspora op vlak van migratie en ontwikkeling maakt een onderscheid tussen enerzijds *remittances* en anderzijds de sociale programma's voor armoedebestrijding, ontwikkelingshulp en meer georganiseerde vormen van ontwikkelingssamenwerking (De Bruyn en Develter, 2008 en Lacroix, 2010 en Perrin en Martiniello, 2011). Ook de leden van de diaspora, die we bevroegen binnen dit onderzoek onderscheiden drie vormen van ontwikkelingssamenwerking: geld- en goederentransfers (*remittances*); ontwikkelingshulp en filantropie; en meer georganiseerde vormen van ontwikkelingssamenwerking. Over het algemeen beschouwen de meeste respondenten en geïnterviewden enkel de laatste vorm als ontwikkelingssamenwerking. In wat volgt, onderscheiden we drie vormen van transnationale solidariteit.

Remittances

Het is bekend dat personen in de diaspora geld en goederen versturen naar familie en vrienden in het herkomstland. Agentschappen voor de internationale verzending van geld spelen ook op deze trend in. Vraag is of deze vorm van hulp aan het herkomstland als een vorm van ontwikkelingssamenwerking mag worden gezien. Onze studie wijst eerder op het tegendeel. Zowel de sleutelfiguren uit het domein van migratie en ontwikkelingssamenwerking als verschillende geïnterviewden uit de diaspora categoriseren *remittances* niet noodzakelijk als ontwikkelingssamenwerking. Sommigen beschouwen *remittances* echter wel als een middel voor ontwikkeling. Het verschil ligt vooral in de begunstigden. Indien het geld of de goederen voor familie bestemd zijn, wordt het niet als ontwikkelingssamenwerking beschouwd. Indien de bestemming een andere doelgroep dient (bijvoorbeeld een school of een gemeenschap) wordt het wel als dusdanig bestempeld.

Ontwikkelingshulp of ontwikkelingssamenwerking?

Doorgaans worden de termen ontwikkelingshulp en ontwikkelingssamenwerking door elkaar gebruikt. Traditioneel sprak men van ontwikkelingshulp. In de jaren 70 werd de term ontwikkelingssamenwerking geïntroduceerd waarmee de actoren in ontwikkelingssamenwerking willen benadrukken dat de ontvangende landen en organisaties in het Zuiden als gelijkwaardige partners worden beschouwd.

Recent werd de term ontwikkelingsamenwerking ook binnen de internationale gemeenschap als de geijkte term erkend. In de Verklaringen van Parijs (2005) en Accra (2008) domineerde ontwikkelingshulp nog het discours. In de Verklaring van Busan (2011) *Partnership for Effective Development Co-operation* heeft ontwikkelingssamenwerking het roer overgenomen.

Met ontwikkelingshulp wordt nu eerder het louter overmaken van geld en middelen naar het Zuiden aangeduid zodanig dat de mensen daar het wat beter krijgen. Bij ontwikkelingssamenwerking staat de wederkerige samenwerking tussen organisaties en instanties uit het Noorden en het Zuiden centraal om er voor te zorgen dat het Zuiden op zijn eigen benen kan staan. De idee is dat ontwikkelingssamenwerking effectiever en duurzamer is omdat er iets blijvends wordt opgebouwd en de kennis in het land zelf achterblijft. Bij het slechts overmaken van hulp dreigt de ontvanger 'hulpverslaafd' te worden.

Enkele geïnterviewden getuigen:

“Regelmatig geld opsturen naar Marokko is geen ontwikkelingssamenwerking.” (G6)

“Ontwikkelingssamenwerking, neen. ... Er wordt veel gestuurd, maar er is geen verbetering. Dus de mensen blijven in dezelfde situatie, want een groot deel van de middelen gaat naar het onderhouden van families.” (G20)

“Neen, geld sturen naar familie is om uw familie te helpen ... Maar ontwikkelings-samenwerking is iets groter dan dat. Bijvoorbeeld, het ondersteunen van een school heeft niets te maken met familie. Dat is echt voor de bevolking.” (G17)

Ontwikkelingshulp

Een tweede categorie transnationale solidariteit die de geïnterviewden in het onderzoek onderscheiden is de ontwikkelingshulp. Deze bestaat uit het veelal sporadisch inzamelen van geld en fondsen voor materiële en infrastructurele steun gericht op actoren of instituten waarmee migranten een sterke sociale en emotionele band hebben. Dergelijke ontwikkelingshulp varieert van een beperkte hoeveelheid materiaal meenemen bij een bezoek aan het land van herkomst tot het opzetten van grote inzamelacties voor de aankoop of verscheping van materiaal.

“Buiten de familie probeert men meestal ook de buurt waar men opgroeide te helpen. Dat is heel gebruikelijk onder bijna alle Congolezen. Men heeft nog altijd een band met de buurt waar men is opgegroeid of de school waar men heeft gestudeerd. En als iemand terugkeert, neemt hij soms balpennen of schriften mee voor de studenten van de school waar men heeft gestudeerd. Het is een automatisme. Dit gebeurt op individueel niveau.” (G14)

Deze informele vormen van ontwikkelingshulp liggen dikwijls aan de basis van de meer georganiseerde ontwikkelingssamenwerkingsinitiatieven en programma's van migrantenverenigingen.

“We hebben een paar succesvolle projecten uitgevoerd. En dan hebben we toch besloten om als officiële vereniging naar voren te komen, omdat je dan toch meer gedaan krijgt.” (G1)

Ontwikkelingssamenwerking

Een derde vorm van transnationale solidariteit is de meer georganiseerde ontwikkelingssamenwerking. Uit ons onderzoek blijkt dat er zeker een interesse in ontwikkelingsprojecten leeft bij de diaspora, maar dat de initiatieven tot op heden eerder een bescheiden reikwijdte kennen. We vroegen onze respondenten naar hun visie op ontwikkelingssamenwerking. Twee aspecten werden door hen beklemtoond: duurzaamheid en participatie. Men kan enkel van ontwikkelingssamenwerking spreken als de projecten op een participatieve manier

tot stand zijn gekomen en een duurzame impact hebben voor zowel het Zuiden als het Noorden. De participatie van de lokale bevolking wordt door de meeste geïnterviewden als onontbeerlijk beschouwd om de duurzaamheid te verzekeren. Ze investeren veel tijd in het bewustmaken en overtuigen van de lokale bevolking. Bovendien wordt ook heel wat verantwoordelijkheid naar het Zuiden verplaatst, maar de eindverantwoordelijkheid en het laatste woord blijft bij de diaspora in het Noorden.

‘Het is ook niet dat we daar een project opstarten dat we zeggen: “Jullie kunnen jullie plan trekken, we zien jullie niet meer hé.” Nee, ik ben nog altijd voorzitter en ik beslis wat er moet gebeuren ...’ (G6)

‘Niet direct beslissen, maar gewoon mee evalueren...’ (G8)

‘Ik bedoel: We laten zien dat wij het nog te zeggen hebben: ok, jij bent hier verantwoordelijk. Jij houdt hier alles in het oog. Jij bent verantwoordelijk. Maar denkt niet...’ (G6)

‘We zijn partners van elkaar.’ (G8)

(We zijn partners.) ‘Maar denkt niet dat je hier alles kunt gaan doen wat je wilt’, bij manier van spreken ... dat we alles overlaten aan hen.’ (G6)

‘Er moet altijd een wissel blijven. We hebben elkaar nodig: ik doe niets zonder jouw medeweten en jij doet niets zonder mijn medeweten.’ (G8)

‘Samen-werken.’ (G6 & G8)

Ook de participatie van de andere leden in de migrantenvereniging en van de andere migrantenverenigingen in Antwerpen in het uitdenken van de projecten, is een basiselement om de duurzame ondersteuning vanuit de migrantengemeenschap te garanderen en het project te doen slagen.

“Iedereen is welkom in het project. Het project is communicatief open, maar operationeel gesloten ... Wij nemen ideeën van overal, maar wij zijn verantwoordelijk en wij moeten het wel uitvoeren zoals het hoort.” (G11)

Ontwikkelingscorridors

Een vergelijking tussen enerzijds de Marokkaanse en anderzijds de Ghanese en Congolese projecten, leert ons dat deze vanuit een ander perspectief vertrekken. In tegenstelling tot de meer traditionele ontwikkelingssamenwerkingsprojecten van de Congolese en Ghanese gemeenschappen die op enkele uitzonderingen na gericht zijn op de organisatie van onderwijs en gezondheidszorg –de voorgestelde thema’s van de stad Antwerpen–, ligt de nadruk binnen de meeste Marokkaanse projecten eerder op economische ontwikkeling via de oprichting van kippen-,

geiten-, schapen- of olijvencoöperatieven waaruit in tweede instantie onderwijs- en gezondheidsprojecten worden gefinancierd. Binnen de Marokkaanse gemeenschap ligt de nadruk op het duurzaam en zelfbedruipend maken van het project en het project zowel regionaal als transnationaal in te bedden. Een geïnterviewde illustreert dit als volgt:

“Aanvankelijk lag de focus van de stad Antwerpen op onderwijs en gezondheid, niet op coöperaties of werk. Toen hebben wij gezegd: ‘Wij willen wel meewerken met de stad Antwerpen en de hogescholen, we willen een onderwijs- en gezondheidsluik opbouwen, maar hoe gaan we dat financieren?’ ... ‘En wat na 2012 [gemeenteraadsverkiezingen]? Hoe zit het dan?’ Dat bleef een vraagteken. We wilden geen energie steken in een project van twee jaar. Daarom hebben we vanaf het begin die coöperaties opgericht.” (G6)

Deze aanpak heeft als gevolg dat er én rond gezondheid en onderwijs én rond inkomensverhoging en werkzekerheid wordt gewerkt.

“Wij hebben een coöperatie die inkomsten genereert. Wij hebben een coöperatie die begonnen is met een parttimer en vandaag de dag zitten we met drie fulltimers.” (G3)

“Uiteindelijk hebben wij het nut van het project als volgt uitgelegd: ‘Als jij gaat kweken of kaas produceren en verkopen, kan jij jouw kinderen naar school laten gaan en de kosten betalen als er iemand ziek is.’ (G5)

“Je slaat eigenlijk twee vliegen in één klap met het project. De mensen daar hebben een inkomen en je hoeft niet altijd geld te gaan sturen. ... Je kan dan af en toe eens wat extra storten, maar dat zal nooit meer zoveel zijn als vroeger. ... Dat is eigenlijk de bedoeling: de mensen zo weinig mogelijk afhankelijk maken van het buitenland, van familieleden.” (G1)

Het succes van deze coöperatieven hangt samen met de groeiende interesse van de Marokkaanse regering in de regio van het noordoosten van Marokko, een regio die traditioneel op sociaal en politiek vlak werd verwaarloosd. Bovendien krijgt de regio meer bekendheid door het netwerken van de migrantenverenigingen die op zoek gaan naar een afzetmarkt voor de producten uit de coöperatieven in de regio. Hierdoor ontstaan ‘ontwikkelingscorridors’, gangen tussen twee (of meerdere) plaatsen waar de herhaaldelijke uitwisseling van mensen, goederen, kapitaal en informatie, de ontwikkeling van de gemeenschap in het herkomstland sterk stimuleert (Zoomers en van Westen, 2011).

“De bedoeling is om een soort basis te leggen die daarna uitbreidt met een vereniging hier in Antwerpen en een vereniging of coöperatie in Marokko. ... Om dus meer verenigingen aan te moedigen om hetzelfde doen, maar telkens in hun eigen streek. ... Zo vermijd je het cliché van een druppel op een hete plaat. ... En zo vertegenwoordig je een ketting rondom het noordoosten waar we vandaan komen.” (G3)

4.2.2 Transnationale solidariteit in de praktijk

Remittances

Onderzoek toont aan dat migranten soms aanzienlijke geldbedragen en goederen versturen of meenemen tijdens een bezoek aan de familie en vrienden in het land van herkomst. Een meerderheid van onze respondenten verstuurt minstens jaarlijks geld en goederen naar bestemmingen in het herkomstland. In 2011 verstuurd 82 van de 113 respondenten voor een totaalbedrag € 171 676 in geld en goederen naar familie, vrienden of sociale organisaties in het land van herkomst.

Er werd € 83 741 aan geld getransfereerd en € 87 235 aan goederen inclusief verzendkosten. Deze verzendkosten kunnen soms sterk oplopen. Gemiddeld bedroeg de verzendkost voor het versturen van goederen 30% van de waarde van de desbetreffende goederen.

TABEL 10. HOEVEELHEID GELD EN GOEDEREN DIE WERDEN VERZONDEN IN 2011

	Aantal (N = 113)	Min (€)	Max (€)	Totaal (€)	Gemiddelde (€)
Geldtransfers 2011	76	40	3 600	83 741	1 102
Goederentransfers 2011	59	50	15 000	87 235	1 479
Totaalwaarde transfers	82	40	17 000	171 676	2 094

Deze bedragen zijn echter ietwat vertekend door een aantal uitschieters. De gemiddelden moeten daarom met de nodige voorzichtigheid worden benaderd. Voornamelijk de totaalwaarde van goederentransfers wordt sterk bepaald door de waarde en transportkosten van goederen verstuurd door enkelingen. Niettemin blijkt dat wie grote bedragen transfereert ook verklaart dit regelmatig te doen. Verder is het moeilijk uit te maken of het hier gaat over louter *remittances* in eigen naam, dan wel over collectieve verzendingen² waarvoor de desbetreffende respondent verantwoordelijk is.

Tabel 11 geeft een overzicht van de grootte van de bedragen die individuele respondenten verstuurd in 2011. De tabel geeft ook een schets van de waarde van de goederen die individuele respondenten verstuurd. Ongeveer een derde van onze respondenten verstuurd in 2011 tussen € 500 en € 1 000. Vooral respondenten van Marokkaanse origine stuurden ook lagere bedragen en goederen met een waarde van minder dan € 500. Congolese respondenten stuurden bedragen hoger dan € 1 500.

² Hier worden collectieve verzendingen gezien als verzendingen waar verschillende personen een bedrag of goederen bij elkaar leggen of laten komen om gezamenlijk te verzenden om de verzendkosten te drukken.

TABEL 11. BEDRAG DAT IN 2011 GESTUURD WERD GESPREID OVER ETNISCHE GROEPEN

Bedrag geldtransfer klassen (€)	Congolees (n = 37)	Ghanees (n = 9)	Marokkaans (n = 31)	Totaal (N = 77)
Onder 100			2	2
100-249	1		5	6
250-499	2		9	11
500-999	11	2	12	25
1 000-1 499	6	3	2	11
1 500-1 999	7	2		9
2 000-2 999	4		1	5
Boven 3 000	6	2		8
Bedrag goederentransfer klassen (€)	Congolees (n = 31)	Ghanees (n = 7)	Marokkaans (n = 21)	Totaal (N = 59)
Onder 100			1	1
100-249	4		3	7
250-499	2		9	11
500-999	10	3	4	17
1 000-1 499	5	1	4	10
1 500-1 999	2			2
2 000-2 999	3	1		4
Boven 3 000	5	2		7

Opmerkelijk is dat er niet noodzakelijk een verband hoeft te bestaan tussen de hoogte van het inkomen en de grootte van het bedrag dat naar het herkomstland wordt gestuurd. Zoals De Bruyn en Develtere (2008: 8) stellen: *“Iemands loonbriefje bepaalt wát hij geeft, niet dát hij geeft.”* Ook uit onze interviews blijkt immers dat mensen met lage inkomens aanzienlijke sommen naar hun land van herkomst versturen:

“Stel dat iemand € 900 of 1 000 verdient en zijn huishuur heeft betaald, en er blijft nog € 5 à 600 over en die persoon kan rondkomen met € 2 à 300, dan zal hij zuinig proberen te leven en € 300 naar zijn familie versturen. Daarom gaat er heel veel geld naar ginder.” (G10)

Over het algemeen stuurt men frequent goederen en geld naar het herkomstland. De helft van de respondenten verstuurt regelmatig (wekelijks of maandelijks) of meerdere malen per jaar geld. Ongeveer 40% van de respondenten verstuurt

minstens 1 maal per jaar goederen op naar het land van herkomst. Uit Tabel 12 blijkt dat net niet de helft van de Congolese respondenten maandelijks geld (19 personen) en minstens jaarlijks (20 personen) goederen sturen. Marokkanen blijken iets minder frequent geld en goederen te versturen. De meesten versturen maar 1 tot 2 (14 personen) of 3 tot 4 keer (13 personen) per jaar geld. In vergelijking met de respondenten van Congolese origine, versturen de respondenten met Marokkaanse origine eerder jaarlijks goederen.

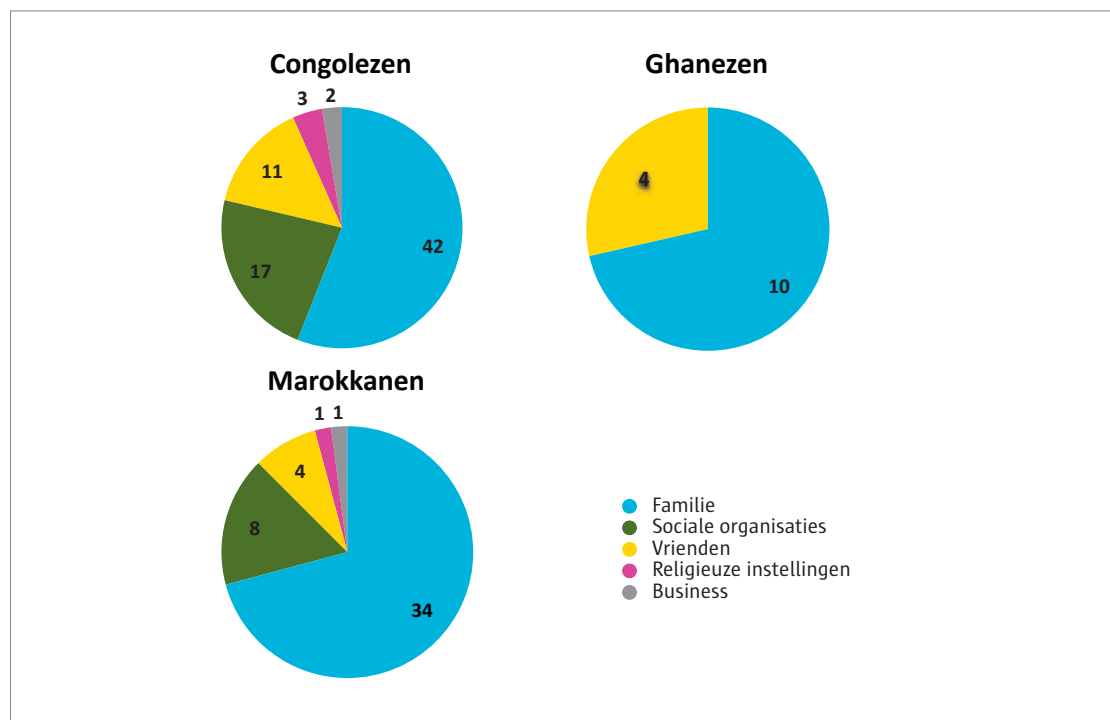
TABEL 12. FREQUENTIE WAARMEE GELD EN GOEDEREN GESTUURD WORDEN:
FREQUENTIE GESPREID OVER ETNISCHE GROEPEN

Frequentie sturen van geld	Congolees (n = 43)	Ghanees (n = 12)	Marokkaans (n = 55)	Totaal (N = 110)
Wekelijks	2		1	3
Maandelijks	19	3	2	24
3-4 maal per jaar	11	4	13	28
1-2 maal per jaar	2	2	14	18
In noodgevallen	9	1	6	16
Nooit		2	19	21
Frequentie sturen van goederen	Congolees (n = 45)	Ghanees (n = 12)	Marokkaans (n = 54)	Totaal (N = 111)
Meer dan jaarlijks	13		7	20
Jaarlijks	7	3	13	23
Om 5 jaar	1	2		3
Om 2 jaar	5	3	3	11
In noodgevallen	16	1	2	19
Nooit	3	3	29	35

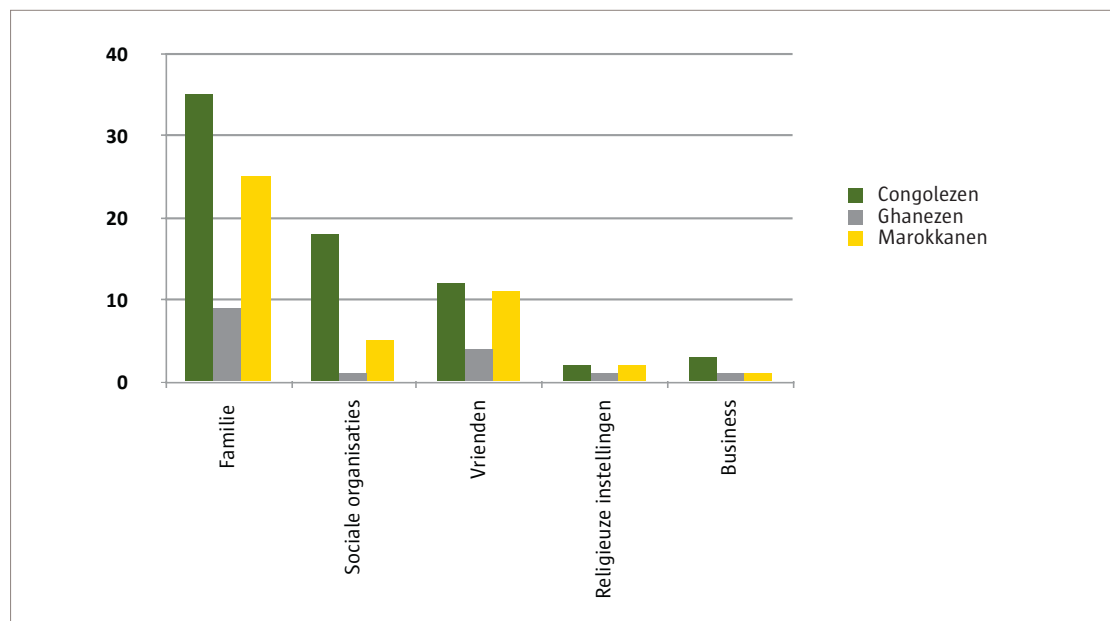
Binnen de drie gemeenschappen, zien we dat de meeste respondenten in de eerste plaats geld sturen naar familie. Voor Congolezen en Marokkanen komen sociale organisaties op de tweede plaats en vrienden op de derde plaats. Ghaneese respondenten sturen in tweede instantie geld naar vrienden. De Ghaneese respondenten sturen geen geld naar andere personen of organisaties.

Ook goederen worden in hoofdzaak naar familie gestuurd. Bij Congolezen komen sociale organisaties op de tweede plaats en vrienden op de derde. Bij Marokkanen en Ghanezen komen vrienden op de tweede en sociale organisaties op de derde plaats. Goederen worden voornamelijk gebruikt voor het tegemoetkomen aan basisbehoeften. Vooral bij de Congolese respondenten, worden goederen ook gebruikt ten dienste van sociale projecten.

GRAFIEK 1. BESTEMMING VAN GELDTRANSFERS GESPREID OVER ETNISCHE GROEPEN
(MEERDERE ANTWOORDEN MOGELIJK, ABSOLUTE AANTALLEN)

GRAFIEK 2. BESTEMMING VAN GOEDERENTRANSFERS PER ETNISCHE GROEPEN
(MEERDERE ANTWOORDEN MOGELIJK, ABSOLUTE AANTALLEN)

Niettemin blijkt uit Tabel 12 ook dat meer dan een derde van de respondenten verklaart nooit (21) of enkel in noodgevallen (16) geld te versturen. Als we het verzenden van goederen bekijken, loopt dit cijfer zelfs op tot de ongeveer de helft van de respondenten. De respondenten die verklaren ‘nooit’ of ‘enkel in noodgevallen’ geld te versturen, blijken zich voornamelijk binnen de Marokkaanse gemeenschap te bevinden. Uit verdere analyse blijkt dat deze groep bestaat uit jongere respondenten en de respondenten die niet in het herkomstland zijn geboren. In de volgende paragraaf ‘4.3 Wie neemt de transnationale solidariteit op?’ gaan we hierop dieper in.

Engagement in ontwikkelingssamenwerkingsinitiatieven

Het transnationale engagement stopt niet bij het versturen van geld of goederen naar familie in het herkomstland. De laatste jaren engageren migranten en migrantenverenigingen zich steeds meer voor transnationale ontwikkelingshulp en voor meer georganiseerde ontwikkelingssamenwerkingsinitiatieven. Naast financiële middelen, gebruiken ze hun ervaring, kennis, ideeën, transnationale contacten en netwerken, en socio-culturele expertise die ze hebben opgebouwd als migrant in functie van de ontwikkeling van de herkomstregio of in functie van het opzetten van ontwikkelingssamenwerkingsinitiatieven (De Bruyn en Develtere, 2008 en Perrin en Martiniello, 2011 en de Haas, 2006 en Faist, 2008 en Meireman, 2003 en Lacroix, 2009). In een interview over het engagement van migranten en migrantenverenigingen in transnationale ontwikkelingssamenwerkingsinitiatieven verklaarde een sleutelfiguur:

“Alle migrantenorganisaties behalve de kerken en de jongerenorganisaties zijn gericht op ontwikkelingssamenwerking. Als je de statuten van de migrantenorganisatie bekijkt, zie je: ‘Cooperation Nord-Sud’ of ‘North-South Development’. Dat is standaard bij bijna 90 procent van de organisaties. Maar ik spreek over de sub-Sahara Afrikaanse organisaties. Bij Marokkaanse organisaties heb je een ander verhaal. Onder de Marokkanen is ontwikkelingssamenwerking een bijna nieuw concept. Die doen niet allemaal aan gestructureerde ontwikkelingssamenwerking. De Afrikaanse gemeenschap heeft meer kennis van de NGO’s –er zijn ook meer NGO’s in zwart Afrika dan in Maghreb ... Ik denk dat de aanwezigheid van de NGO’s in Afrika bijdraagt tot de bewustwording van migranten over het belang van ontwikkelingssamenwerking.” (S1)

Dit wordt deels bevestigd door de cijfers uit de enquête (tabel 6). Iets meer dan de helft van de respondenten van Marokkaanse achtergrond verklaren dat ze zich engageren in een ontwikkelingssamenwerkingsinitiatief ten opzichte van meer dan drie vierde van de respondenten van Congolese origine.

TABEL 13: ENGAGEMENT IN ONTWIKKELINGSSAMENWERKING VERSPREID OVER ETNISCHE ACHTERGROND

Engagement in ontwikkelingssamenwerking	Congolees (n = 46)	Ghananees (n = 12)	Marokkaans (n = 55)	Totaal (N = 113)
Ja	35	7	29	71
Neen	11	5	26	42

Ook onze interviews bevestigen deze cijfers. Geïnterviewden van de Marokkaanse gemeenschap die een actieve rol spelen in een vereniging, merken op dat, niet-tegenstaande een groot aantal verenigingen van Marokkaanse migranten in Antwerpen geld inzamelen bij occasionele evenementen zoals solidariteitsacties en religieuze feesten (Iftar, het gezamenlijk breken van de vasten ...) om ontwikkelingshulp te zenden, een beperkt aantal verenigingen specifiek ontwikkelingssamenwerking als doelstelling hebben: Imane vzw, Steunproject vzw, TamTamGoGo, Iben Sina, Marobel ... Eén van de geïnterviewde personen verklaart dit als volgt:

“Mensen kijken de kat uit de boom. Van het moment dat je succes hebt, sluit een mens zich automatisch aan. Verder is vrijwilligerswerk binnen de Marokkaanse gemeenschap een groot woord waardoor onze vrijwillige inzet voor het project voor sommigen moeilijk te begrijpen valt. Er zijn mensen die denken: ‘Wat interesseert me dat? Om over de grenzen heen, 3 000 kilometer verder iets te beginnen.’ ... Die mensen verklaren ons zot. Die zeggen: ‘Ik stuur mijn zus regelmatig kleren of geld maar met wat zijn jullie bezig? Zoveel geld investeren in een project gaat dat niet te ver?’ Niet allemaal hoor. Er zijn ook mensen die veel steun geven: ‘Hetgeen jullie allemaal kunnen en realiseren, chapeau!’” (G6)

Naar aanleiding van het succes van de huidige projecten in Marokko, verwachten de geïnterviewden in de (nabije) toekomst wel een stijging in het aantal nieuwe initiatieven.

4.3 Wie neemt de transnationale solidariteit op?

Lang niet alle migranten sturen geld of goederen, of ontplooiën transnationale activiteiten in het kader van ontwikkelingssamenwerking (De Bruyn en Develtere, 2008 en Wets *et al.*, 2004 en Perrin en Martiniello, 2011). In de voorgaande paragraaf zagen we reeds grote verschillen in het versturen van geld en goederen, en in het opnemen van engagement in ontwikkelingssamenwerking over verschillende migrantengemeenschappen heen. Maar ook binnen de migrantengemeenschappen bestaan grote verschillen. Het is interessant om te bekijken welke profielfactoren bepaalde migranten ertoe brengen om transnationale solidariteit op te nemen.

Het spreekt voor zich dat niet alle migranten hetzelfde profiel hebben. Sommige migreren uit economische redenen, anderen zijn gevlucht om politieke redenen. Een aantal komen naar ons land voor hogere studies. De éne is hooggeschoold, de andere laaggeschoold. Ook andere kenmerken kennen een verscheidenheid binnen de migrantenpopulaties. Daarnaast spreken we ook van tweede en volgende generaties, wanneer het gaat om nakomelingen van migranten. Maar allen dragen ze hun specifieke tradities, ervaringen en migratieverhalen met zich mee. Een van de sleutelfiguren verwoordde het als volgt:

“Het is niet altijd een kwestie van migratie zelf, maar het levensproject van de migrant. De relatie die hij met zijn land van herkomst heeft en wat hij daarvoor doet, is inherent aan zijn migrant zijn, aan zijn loopbaan, aan de reden waarom hij migrant is geworden.” (S1)

Uit onderzoek blijkt dat migranten die een hoger integratieniveau in het immigratieland vertonen, ook actiever zijn in transnationale activiteiten en ontwikkeling (Gowricharn, 2010). Portes en anderen (Portes *et al.*, 2009) melden dat de transnationale initiatieven van Latino migrantengemeenschappen in de Verenigde Staten sterk afhangen van hun participatie aan het sociale en politieke leven in de VS zelf en van de zekerheid die ze hebben op het vlak van hun verblijfsstatuut en inkomen. Gelijkaardige resultaten vinden we terug voor de eerste generatie Ghanezen in Nederland (Mazzucato, 2008). Ook onderzoek naar transnationale activiteiten van migranten in België (Perrin en Martiniello, 2011) bevestigt dat het hebben van een legaal statuut en het beschikken over financiële middelen belangrijke elementen zijn om meer complexe en succesvolle transnationale projecten op te zetten. Anderzijds zijn voor sommige migranten discriminatie en het gebrek aan perspectief in België een motiverende factor voor het opnemen van engagement in transnationale praktijken. Transnationale activiteiten bieden als het ware een middel om hun mindere socio-professionele situatie in België te verbeteren of te compenseren, ook al blijkt dit niet de hoofdrede voor hun engagement (Perrin en Martiniello, 2011). Dit verband tussen het engagement in transnationale projecten en het compensatiegedrag voor de socio-professionele situatie wordt bevestigd in onderzoek naar het engagement van de Congolese diaspora in ontwikkelingssamenwerking. Werkloze hoogopgeleide Congolese migranten zoeken andere manieren binnen het verenigingsleven en transnationale activiteiten om toch iets te kunnen doen in een poging zo tegemoet te komen aan hun sociale verplichtingen ten opzichte van het thuisfront, om hun sociale positie binnen de gemeenschap in België te vrijwaren en hun professionele situatie te verbeteren via de netwerken die ze opbouwen in de transnationale ruimte (De Bruyn *et al.*, 2008).

Lacroix (2010 en 2009) vindt in zijn onderzoek naar de transnationale ontwikkelingssamenwerkingsinitiatieven van Marokkaanse en Algerijnse migrantengemeenschappen echter geen duidelijk verband tussen het engagement

in meer complexe en structurele ontwikkelingssamenwerkingsinitiatieven en het niveau van individuele integratie. Dit is het prestatieniveau van de migranten op het gebied van economie, cultuur, politiek en onderwijs. Wel blijkt er een positieve relatie te bestaan tussen functionele integratie en de bestaande toegang tot publieke ruimten en het engagement in ontwikkelingssamenwerkingsinitiatieven. In dit kader onderscheidt Lacroix (2010 en 2009) twee types van leiders/trekkers: enerzijds de meer traditionele leidersfiguren met een sterke sociale positie binnen de migrantengemeenschap die in staat zijn om de interne financiële middelen te faciliteren, en anderzijds de leiders met een sterke functionele integratie die het vermogen hebben om toegang te krijgen tot externe financieringsbronnen.

Verder blijkt uit het onderzoek van Perrin en Martiniello (2010) dat met uitzondering van de Congolese gemeenschap, vrouwelijke migranten in vergelijking met mannen minder of eerder anders actief zijn in transnationale sociale ruimten. De geringere betrokkenheid van vrouwen mag niet verhullen dat sommige Marokkaanse en Turkse vrouwen wel initiatieven nemen. Soms gaat het hier wel om relatief gemakkelijk te beheren en weinig complexe projecten met een gering financieel gewicht. Tot slot blijkt uit onderzoek naar de vierde pijler binnen ontwikkelingssamenwerking, dat de actieve leden binnen de particuliere vierdepijlerinitiatieven³ meestal mensen zijn met een groot civiel-maatschappelijk leven die banden hebben met het Zuiden en die economisch minder actief zijn, zoals gepensioneerden en studenten. Mensen tussen de dertig en de vijftig jaar zijn minder betrokken omdat ze met andere dingen bezig zijn, zoals met hun carrière en hun gezin (Develtere, 2005 en De Bruyn en Huyse, 2009).

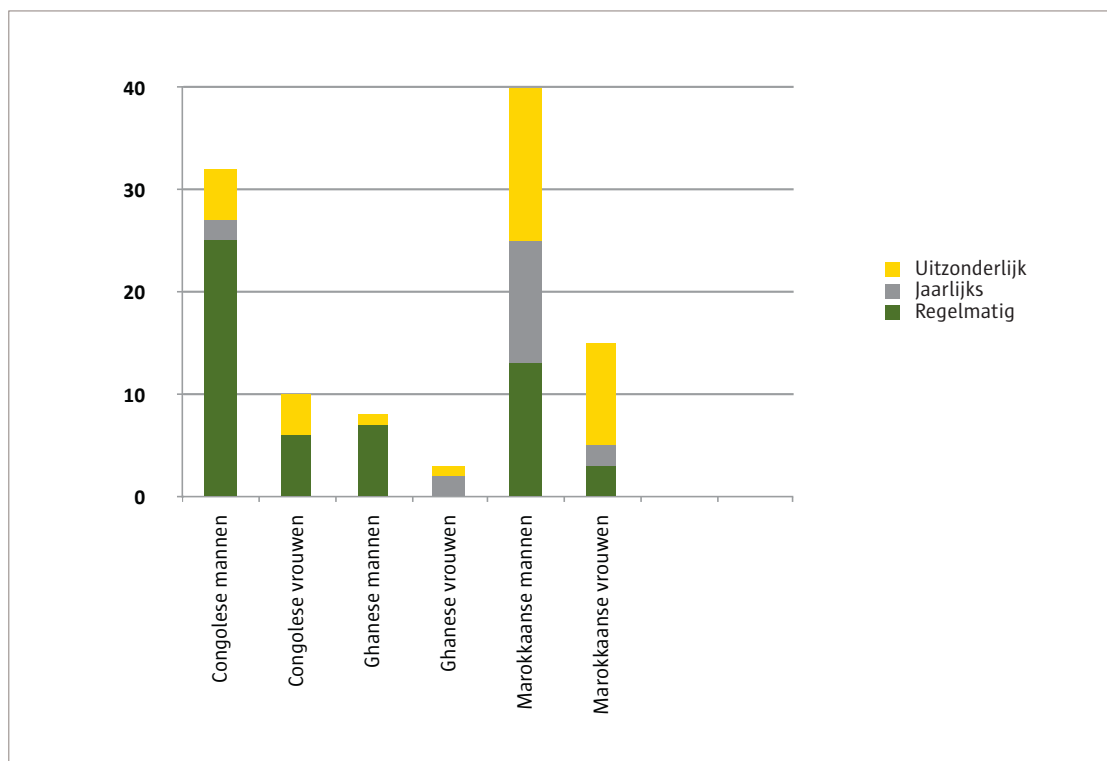
4.3.1 Geslacht

Het onderzoek bevestigt dat er minder vrouwelijke migranten actief zijn binnen transnationale activiteiten. Ten eerste valt de ondervertegenwoordiging van vrouwen binnen de respondenten aan de enquête op. Slechts 31 vrouwen ten opzichte van 80 mannen vulden de enquête in.

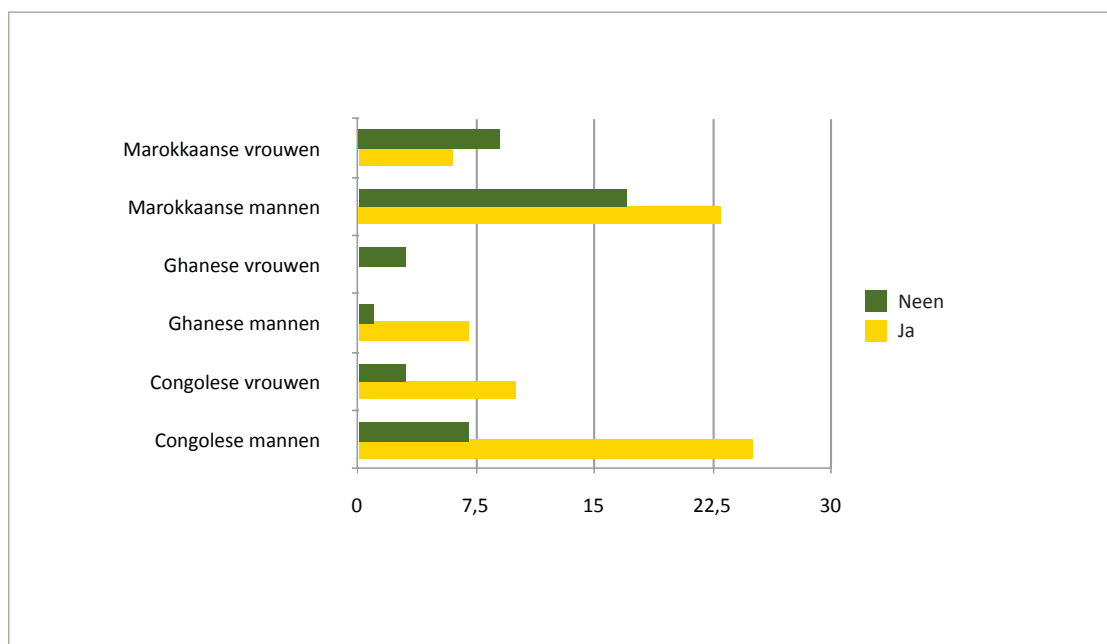
We zien dat ongeveer de helft van de vrouwelijke respondenten van de enquête verklaren zich te engageren binnen ontwikkelingssamenwerkingsinitiatieven, ten opzichte van ongeveer twee derde van de mannelijke respondenten. Proportioneel blijken ook meer vrouwen uitzonderlijk geld te versturen (15 van de 27 vrouwelijke deelnemers), terwijl meer mannen regelmatig geld versturen (44 van de 78 deelnemers).

³ Dit zijn initiatieven die niet ingebed zijn in bestaande institutionele structuren van bijvoorbeeld vakbonden, bedrijven, ziekenhuizen, scholen, gemeenten, stichtingen ...

GRAFIEK 3. FREQUENTIE VAN GELDTRANSFERS NAAR GESLACHT EN MIGRANTENGEMEENSCHAP

GRAFIEK 4. ENGAGEMENT IN ONTWIKKELINGSSAMENWERKING NAAR GESLACHT EN MIGRANTENGEMEENSCHAP

Een analyse over de geboorteplaats van de respondenten heen (met dien verstande dat de meeste respondenten die in België geboren zijn tot de Marokkaanse gemeenschap horen) toont dat de invloed van geslacht niet geldt binnen de Congolese gemeenschap. Relatief gezien, zijn de vrouwen even actief binnen ontwikkelingssamenwerking als mannen. Dit bevestigt de resultaten van voorgaand onderzoek rond de transnationale activiteiten van migranten in België (Perrin en Martiniello, 2011). Of deze relatieve gelijke activiteitsgraad van mannen en vrouwen binnen de transnationale activiteiten van de Congolese gemeenschap een culturele verklaring heeft, zoals werd gesteld in het onderzoek van Perrin en Martiniello, kan door onze data niet worden bevestigd of ontkend.

In onze interviews stellen we wel vast dat Marokkaanse vrouwen wel initiatieven nemen en dat er binnen sommige verenigingen als Steunproject vzw en Imane, werk wordt gemaakt van een aparte vrouwenwerking. Deze projecten zijn echter voor ad-hoc-ontwikkelingshulp kleinschaliger en bestaan in belangrijke mate uit het inzamelen van financiële middelen. Een aantal mannelijke geïnterviewden erkende bovendien de positieve invloed van vrouwen op de werking van hun organisatie.

4.3.2 Leeftijd en generatie

Uit (inter)nationaal onderzoek (Cohen, 2011 en De Bruyn en Develtere, 2008) blijkt dat het geefgedrag van de jongere migrantengeneraties verschilt van de ouderen. Hoewel vele jongere migranten nog wel geld en goederen sturen, vermindert de periodiciteit en de hoeveelheid van deze remittances. Dit wordt doorgaans verklaard door de verzwakking van de sociale en emotionele banden die de jongere generatie migranten opbouwen met hun herkomstland. Uit een bevraging van de Koning Boudewijnstichting bijvoorbeeld, blijkt dat personen van de tweede generatie migranten uit Turkije aanzienlijk minder geld sturen familie dan de eerste generatie (De Bruyn en Develtere, 2008): 44% van de Turkse Belgen die in Turkije geboren zijn, sturen geld of goederen naar familie in vergelijking met 25% van de tweede generatie (De Bruyn en Develtere, 2008).

Binnen onze enquête bevinden de jongere migranten en de tweedegeneratiemigranten zich voornamelijk binnen de respondenten uit de Marokkaanse gemeenschap. We zien dat vooral deze groep verklaart slechts uitzonderlijk geld en goederen te versturen naar het herkomstland. Deze resultaten komen overeen met de resultaten uit het onderzoek van Cohen (2011) en de Bruyn en Develtere (2008). We moeten echter ook erkennen dat het feit dat een groot aantal van deze jongere respondenten (17) uit de Marokkaanse gemeenschap nog studeert en thuis woont een gedeeltelijke verklaring kan vormen voor dit verminderd geefgedrag, naast de verzwakking van de sociale en emotionele banden met het herkomstland. Op de verzwakking van deze sociale en emotionele banden komen we terug in paragraaf '4.4. Motieven voor transnationale solidariteit'.

TABEL 14. FREQUENTIE VAN REMITTANCES BINNEN DE MAROKKAANSE GEMEENSCHAP INGEDEELD NAAR LEEFTIJDSCATEGORIE EN GEBOORTELAND

Geboorteland	Leeftijdscategorie	Jonger dan 30 jaar	Tussen 30 en 50 jaar	Ouder dan 50 jaar	Totaal
Marokko (n=28)	Regelmatig		6	6	12
	Jaarlijks		6	5	11
	In noodgevallen		2		2
	Nooit	1	2		3
België (n=23)	Regelmatig	1			1
	Jaarlijks	2	1		3
	In noodgevallen	4			4
	Nooit	13	1		14
Ander (n=4)	Regelmatig		2		2
	Jaarlijks				
	In noodgevallen				
	Nooit	2			2

Wanneer we het engagement van de tweede- en derdegeneratiemigranten en de respondenten jonger dan 30 jaar in ontwikkelingssamenwerking onder de loep nemen⁴, stellen we vast dat de meerderheid binnen beide groepen (21 op 33 tweede en derde generatie en 19 van de 26 personen jonger dan 30 jaar) meldt zich niet te engageren voor ontwikkelingssamenwerking. Dit is een opmerkelijke vaststelling, gezien de actieve rol van deze personen in initiatieven van de verenigingen waartoe ze behoren in het herkomstland. Initiatieven die volgens de gangbare definities (zie hoger) als ontwikkelingssamenwerking worden omschreven. Deels kan dit worden verklaard door een verschillend begrip van wat als ontwikkelingssamenwerking wordt beschouwd. Een geïnterviewde van een Congolese organisatie verwoordt het als volgt:

“Ontwikkelingssamenwerking binnen een organisatie is een soort van trein. Je hebt de kop van de trein en de wagons. ... De meeste deelnemers aan de enquête zijn de mensen die wel vrijwilliger zijn – zij zijn een wagon maar niet de kop. Maar we hebben de wagons ook nodig. Om samen te gaan. ... Er zijn mensen bijvoorbeeld die zeggen: ‘Kijk we gaan een activiteit meedoen.’ ... Maar ze blijven niet denken en plannen want dat vraagt ook tijd. Die mensen moeten gaan werken en hebben een eigen leven. Dat is soms niet altijd gemakkelijk.” (G17)

⁴ Het gaat hier in hoofdzaak om personen uit de Marokkaanse gemeenschap.

Dit betekent echter niet dat jongeren niet actief zijn. Integendeel, ze zijn betrokken in projecten. Vooral kinderen van voorzitters van migrantenverenigingen actief in het Zuiden, helpen mee in initiatieven genomen door hun ouders. Zo organiseren ze bijvoorbeeld inzamelacties ten bate van het project via de organisatie waar ze lid van zijn (sportclub, migrantenvereniging, culturele vereniging ...) en helpen ze hun ouders bij administratieve taken. Ze beschouwen deze activiteiten echter niet altijd als een actief engagement binnen ontwikkelingssamenwerking.

Tot slot toont de enquête dat vooral respondenten onder de 30 jaar akkoord gingen met de stelling *'Ik neem mijn engagement op vanuit mijn geloofsovertuiging'*. Het is mogelijk dat jonge mensen van Marokkaanse herkomst hun engagement en solidariteit kaderen als een vanzelfsprekendheid of plicht van liefdadigheid⁵ binnen hun godsdienstbeleving en het niet zozeer als een engagement in ontwikkelingssamenwerking herkennen. Deze bevinding wordt ook door De Bruyn en Develtere (2008) beschreven.

4.3.3 Individuele en functionele integratie

Het zijn niet altijd de meest behoeftige migranten die actief zijn in ontwikkelingssamenwerking, zo blijkt uit onze enquête en de interviews. Deze bevinding ligt ook in de lijn van ander onderzoek (Portes, 2009, Gowricharn, 2010, Mazzucato, 2008, Perrin & Martinello, 2011). Veel voorzitters van migrantenverenigingen situeren zich in de middenklasse en hebben een relatieve zekerheid op vlak van inkomen, verblijfsstatuut en sociale positie.

Economisch succes

Voornamelijk werkende mensen verklaren zich te engageren in georganiseerde ontwikkelingssamenwerkingsinitiatieven. Dit geldt voor de drie gemeenschappen. Bij de Marokkaanse gemeenschap, gaat het voornamelijk om arbeiders (16) en bij de Congolese groep vooral om bedienden (10). Binnen de Congolese gemeenschap vinden we echter ook een belangrijke groep personen die niet werken (waaronder 2 gepensioneerden en 12 werkzoekenden) die verklaren zich te engageren voor ontwikkelingssamenwerking (14 van de 32).

Of dit engagement van werkzoekenden een vorm van compensatie is of een manier om hun socio-professionele situatie te verbeteren, kan niet worden bevestigd op basis van de data. Over het algemeen gingen de meeste respondenten van Congolese origine noch akkoord noch niet akkoord met de stelling *"Door mij te engageren in ontwikkelingssamenwerking krijg ik meer prestige in mijn gemeenschap"*. Met een score van 2.77 (2 = niet akkoord & 3 = akkoord) wijken de werkzoekende Congolezen niet sterk af van de andere categorieën en de

⁵ De moslimgemeenschap kent een sterke geeffraditie. Liefdadigheid staat dan ook expliciet beschreven in de Koran. De zakaat is de jaarlijkse aalmoes die moslims aan arme mensen schenken. Het is een verplichting voor gelovigen en bedraagt 2,5% van het inkomen. De sadaqa is het aspect van liefdadigheid binnen de islam. Het kan een financiële gift, een dienstverlening of een simpel gebaar van naastenliefde en begrip zijn. Anders dan de zakaat is sadaqa willekeurig en niet verplicht (De Bruyn & Develtere, 2008).

gemiddelde score van Congolese respondenten (2.65). Ook tijdens de interviews met leden van transnationale migrantenverenigingen werd het engagement in sociale transnationale activiteiten zoals ontwikkelingssamenwerkingsinitiatieven, niet gezien als een manier om de socio-professionele situatie te verbeteren.

Uit onze interviews blijkt wel dat vele voorzitters van de verenigingen een beroep uitoefenden dat hen een grote mate van flexibiliteit gaf om hun vrijwillig engagement in te vullen. Het voorbereiden en managen van de meer georganiseerde en structurele transnationale ontwikkelingssamenwerkingsinitiatieven vraagt veel tijd en flexibiliteit. Naast het opstellen van een dossier, het overleg binnen de vereniging en met de andere partners binnen de samenwerking van de stad Antwerpen, wordt er ook naar de herkomstregio gereisd voor overleg met de lokale bevolking en opvolging van het project ter plaatse. Bovendien ontvangen ze soms delegaties uit het Zuiden, moeten subsidieaanvragen opgesteld worden en worden sociale (rand)activiteiten georganiseerd. Sommige voorzitters reizen meerdere malen per jaar af naar de partners in het Zuiden. Zoals de zoon van een voorzitter verwoordt:

“Mijn vader heeft het voordeel dat hij een week werkt en een week thuis zit. Hij werkt van zes uur ’s avonds tot zes uur ’s ochtends. Zeven dagen op zeven. Dat is 70 uur per week. Dus om de vier weken is hij twee weken vrij. De week dat hij vrij heeft, zondagnacht wanneer hij gedaan heeft met werken, vertrekt hij meestal naar Marokko. Dan zit hij een hele week in Marokko. Maar de maandag moet hij weer werken. ... Mijn oom is zelfstandige. De dagen dat hij naar Marokko gaat, vraagt hij zijn medewerkers om in te vallen.” (G7)

Toch mag deze flexibiliteit en vrijwillige tijdsbesteding niet als vanzelfsprekend worden geacht. Uit de volgende getuigenissen blijkt dat het tijdsintensief karakter van het engagement soms begint te wegen:

“Soms is het wel hard en kost het veel tijd. En zeker als ik dat met mijn studies moet combineren. ... Je hebt geen tijd voor vrije tijd of voor vrienden.” (G4)

“Je bent al een hele dag bezig met je eigen zaak. Hoeveel keer moeten we dan nog vergaderen met de stad? Met de mensen van hogeschool? Maar dat is hun job. Voor ons is dat niet zo. Voor ons is dat vrijwilligerswerk. En dat vraagt zoveel werk. Is er niemand die een beetje last van onze schouders kan nemen? ... Een dossier opstellen voor subsidies is ons grootste obstakel... Waarom moet ik altijd maar aanwezig zijn? Ik ben ook maar een vrijwilliger. Bijvoorbeeld nu: ik heb voor jou tijd gemaakt, maar normaal moest ik nog op het werk zijn.” (G3)

“Je moet zoveel tijd investeren voor bepaalde dingen en je krijgt € 12 500? Daar is de tijd die ik erin steek om dat project te realiseren niet in meegerekend.” (G13)

“Al die mensen in het project, de ene slaapt amper, de andere reist voortdurend tussen Congo en België. Het is een voltijdse job voor twee à drie personen.” (G16)

De tijdsinvestering in het voorbereiden en opvolgen van projecten komt af en toe in conflict met andere verplichtingen op vlak van het werk. Sommige geïnterviewden vragen dan ook om ervoor te waken dat het engagement voor ontwikkelingssamenwerking in de Zuidwerking van de stad Antwerpen geen bedreiging voor hun job mag inhouden. Een aantal voorzitters en leden van organisaties combineren tijdelijke jobs of periodes van tewerkstelling met periodes van inactiviteit. De jobzekerheid van sommige voorzitters is met andere woorden altijd vanzelfsprekend.

Succes op het vlak van onderwijs

Bekijken we de scholingsgraad, dan stellen we vast dat het niet altijd de hooggeschoolden zijn die zich engageren in transnationale activiteiten. Binnen de groep die verklaart geëngageerd te zijn in ontwikkelingssamenwerking uit de Marokkaanse gemeenschap, heeft het merendeel een diploma beroepssecundair- of technisch secundair onderwijs. Enkel binnen de Congolese gemeenschap zien we veel hooggeschoolden onder degenen die geëngageerd zijn in ontwikkelingssamenwerking.

Sociaal succes

Succes op sociaal niveau kan op verschillende wijzen worden geïnterpreteerd: het hebben van een gezin, een groot civiel-maatschappelijk leven leiden, een centrale positie binnen de gemeenschap innemen.

Uit de enquête blijkt dat de meerderheid van de respondenten die actief zijn binnen meer georganiseerde ontwikkelingssamenwerkingsinitiatieven, getrouwd zijn of samenwonen. Binnen de Congolese gemeenschap zien we een grote groep alleenstaanden die verklaren zich te engageren voor ontwikkelingssamenwerking (13 van de 42). Het gaat hier om weduwen/weduwnaars of om migranten die recent uit Congo zijn geëmigreerd. Verder zien we dat, met uitzondering van respondenten die in België geboren zijn (deze categorie bevat nog een groot aandeel studerende en thuiswonende jongeren), de meeste respondenten over de drie gemeenschappen heen die zich rond ontwikkelingssamenwerking engageren, één of meerdere kinderen hebben.

Vooraf personen tussen 30 en 50 jaar oud die met een partner samenwonen en kinderen hebben, zijn geëngageerd in ontwikkelingssamenwerking. Dit profiel verschilt van de traditionele particuliere vierdepijlerinitiatieven waar eerder de studenten of ouderen actief zijn (Develtere, 2005 en De Bruyn en Huyse, 2009). Dit wordt bevestigd in de interviews met de leden van de migrantenverenigingen. Toch blijkt dat dit engagement niet altijd gemakkelijk te combineren valt met een familiaal leven, zoals volgende respondent getuigt:

“Ik zal bijvoorbeeld niet zeggen dat ik niet kan komen omdat ik geen opvang heb voor mijn zoon. Ik neem hem mee. We gaan omdat ik vind dat het belangrijk is en ik vind mijn zoon ook belangrijk. Wij proberen het juiste midden te vinden. Dat is niet altijd gemakkelijk.” (G17)

Of de respondenten die actief zijn binnen georganiseerde transnationale ontwikkelingssamenwerkingsinitiatieven, ook een groot civiel maatschappelijk leven leiden blijkt uit de interviews met leden van de migrantenverenigingen. De meeste actieve leden blijken het engagement rond ontwikkelingssamenwerking te combineren met ander sociaal engagement binnen religieuze verenigingen, socio-culturele organisaties, koepelorganisaties raden van bestuur, NGO's, vakbonden, ouderraden, enzovoort.

Opvallend is het wederzijds engagement binnen de Congolese gemeenschap: leden van Congolese migrantenverenigingen zetelen in elkaars bestuursorganen. Dit zien we minder bij de Ghanese en Marokkaanse organisaties. Verder blijkt uit de interviews dat dit civiel-maatschappelijk leven van migranten met Marokkaanse origine meer lokaal afgestemd is (op de wijk waar ze wonen of op de stad Antwerpen), terwijl de Ghanezen en Congolezen zich engageren in nationaal, regionaal of zelfs internationale organisaties. Gelijkaardige bevindingen zien we in het onderzoek van Perrin en Martiniello (2011).

Het grote civiel-maatschappelijk leven van de voorzitters van de migrantenverenigingen heeft een positieve impact op hun functionele integratie. Ten eerste versterkt het hun sociale netwerk en ten tweede versterkt het hun sociale positie binnen de gemeenschap wat helpt om de interne financiering van de ontwikkelingssamenwerkingsinitiatieven en het sociale engagement van andere leden van de gemeenschap te stimuleren. Bijna alle voorzitters van de migrantenverenigingen vervullen een brugfunctie tussen de migrantengemeenschappen en de ruimere samenleving, wat de individuele integratie van de migranten bevordert.

4.3.4 Vervangt het engagement in ontwikkelingssamenwerking remittances?

We zien geen verband tussen het engagement van migranten in ontwikkelings-samenwerking en remittances. Met andere woorden, migranten die zich engageren in (in)formele ontwikkelingshulp stoppen hierdoor niet noodzakelijk met het versturen van geld of goederen naar het herkomstland. Integendeel, bijna 62% van de respondenten die verklaren zich te engageren voor ontwikkelings-samenwerkingsinitiatieven, verstuurt nog op regelmatige basis geld naar het herkomstland. Voor goederentransfers valt dit terug naar iets meer dan 46%. Opvallend is dat een grote groep van diegenen die zich niet engageren binnen ontwikkelingssamenwerking ook eerder uitzonderlijk geld en goederen versturen. Ook hier gaat het voornamelijk om personen die jonger zijn dan 30 jaar (zie hoger).

TABEL 15. VERBAND TUSSEN ENGAGEMENT IN ONTWIKKELINGSSAMENWERKING (OS) EN DE FREQUENTIE VAN GELD- EN GOEDERENTRANSFERS

OS engagement	Regelmatig (n = 55)	Jaarlijks (n = 18)	Uitzonderlijk (n = 37)	Totaal (N = 110)
Ja	42	13	13	68
Nee	13	5	24	42
OS engagement	Regelmatig (n = 43)	Om paar jaar (n = 14)	Uitzonderlijk (n = 54)	Totaal (N = 111)
Ja	32	10	27	69
Nee	11	4	27	42

Ook de geïnterviewden bevestigen dat het engagement in ontwikkelingssamenwerking het versturen van remittances niet vervangt:

“Ik verstuur zelf nog geld, maar dat is buiten de vereniging. Dat wordt ook niet besproken met de leden. Dat is gewoon persoonlijk. Naar familie: nonkels of tantes die geld nodig hebben of iemand die een operatie nodig heeft. Ze vragen dan geld en dan doe je wel een inzameling via familieleden, maar dat is niet via de vereniging. Via de vereniging zijn het gewoon langdurige projecten.” (G1)

“Er zijn nog wel leden die geld sturen. Het is niet zo: ‘Ik ben bij de vereniging en ik ga er mee stoppen.’ (G6)

Vermeldenswaard is de visie van enkele personen uit het Marokkaanse verenigingsleven, voor wie hun initiatieven, en vooral de vorming van coöperatieven, een hefboom naar onafhankelijkheid van remittances zijn.

“Geld geven doen ze niet meer. Wat ze wel zouden kunnen doen is bijvoorbeeld twee of drie geiten kopen voor hun familie. Dan kunnen ze met de melk doorverkopen.” (G8)

“Dat is het systeem. We zijn gestart met een microkrediet. Jij krijgt vier of vijf geiten en melk. Maar er zal misschien wel een lid zijn dat nog altijd geld verstuurt naar familie die nog niet in aanmerking is gekomen voor het project. Maar die gaan misschien wel het idee hebben van: ‘Kijk, als ik nu eens rechtstreeks geiten koop, dan ben ik er vanaf.’ (G6 & G8)

Zo’n doelstelling kan mede verklaren waarom de Marokkaanse migrantenverenigingen hun activiteiten organiseren in de geboorteplaats of woonplaats van de familie.

4.4 Motieven voor het opzetten van transnationale activiteiten rond ontwikkelingssamenwerking

4.4.1 Geld- en goederentransfers

Uit de enquête blijkt dat de belangrijkste motivaties voor het versturen van geld een vraag van familie in het herkomstland (62% van de respondenten) en een bezoek aan het herkomstland zijn (61% respondenten). Ongeveer één derde van de respondenten die de vraag invulden, gaf aan ook geld te versturen als cadeau bij een sociale gelegenheid, zoals een huwelijk of gebeurtenis. In vergelijking tot de respondenten uit de Congolese en Ghanese gemeenschap die in de eerste plaats geld en goederen versturen op vraag van familie, geven respondenten van Marokkaanse afkomst⁶ in de eerste plaats geld uit eigen initiatief na een bezoek aan het herkomstland. Bij Congolese respondenten komt het geld geven na een bezoek op de tweede plaats. Zowel voor Marokkaanse als Congolese respondenten komt het geld schenken als een cadeau op de derde plaats. Verder geven Congolese respondenten ook op basis van andere motieven zoals op vraag van vrienden of voor commerciële doeleinden, wat minder vaak voorkomt bij respondenten uit de Marokkaanse of Ghanese gemeenschap.

De verzending van goederen vertoont een ietwat gelijkaardig patroon als die van geld. Over het algemeen worden goederen echter minder geschonken als cadeau bij een sociale gebeurtenis (trouw, geboorte, communie ...). Voornamelijk respondenten met een Congolese achtergrond versturen ook goederen op vraag van vrienden in het herkomstland.

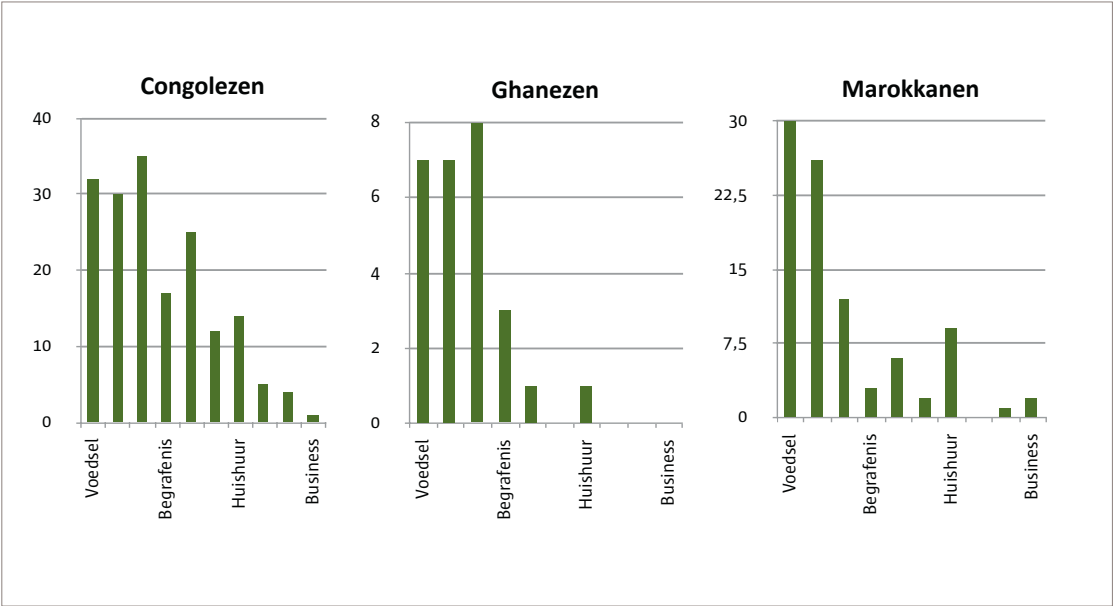
⁶ Hier moet terug worden opgemerkt dat een grote groep van Marokkanen die in België geboren zijn, aangeven nooit geld of goederen te versturen en dus ook niet in deze tabel opgenomen zijn.

TABEL 16. MOTIEVEN VOOR HET VERSTUREN VAN GELD EN GOEDEREN OVER ETNISCHE ACHTERGROND (WAAROM MAAKT U GELD OVER? MEERDERE ANTWOORDEN MOGELIJK)

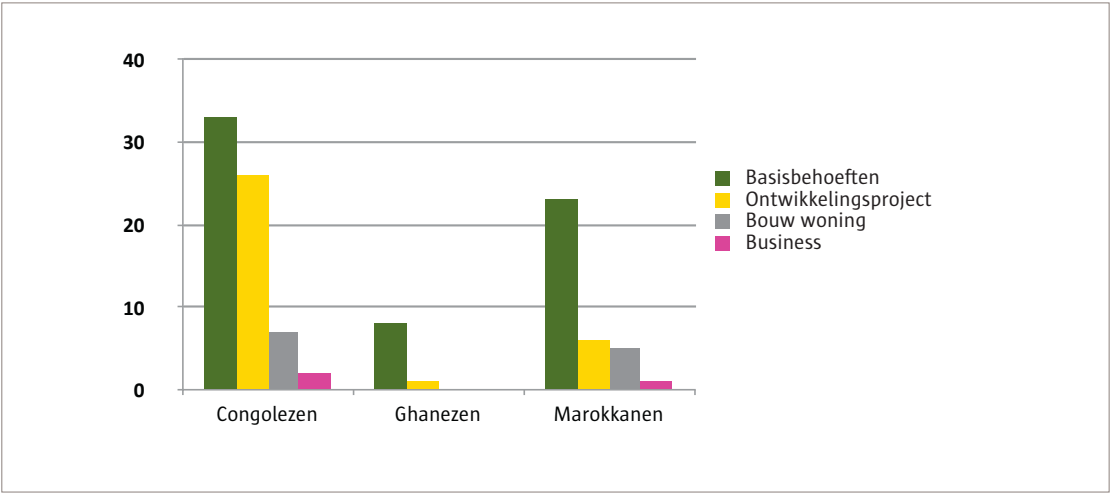
Motieven voor geldtransfers	Congolees (n = 46)	Ghanees (n = 10)	Marokkaans (n = 36)	Totaal (N = 92)
Op vraag van familie in herkomstland	36	8	13	57
Eigen initiatief na bezoek aan herkomstland	28	3	25	56
Als cadeau bij sociale gelegenheden	15		16	31
Op vraag van vrienden in herkomstland	9	4	1	14
Voor commerciële doeleinden	3		2	5
Op vraag van anderen in herkomstland	2		2	4
Motieven voor goederentransfers	Congolees (n = 39)	Ghanees (n = 9)	Marokkaans (n = 27)	Totaal (N = 75)
Vraag van familie in herkomstland	30	5	14	49
Eigen initiatief na bezoek aan herkomstland	22	3	16	41
Vraag van vrienden in herkomstland	11	2	3	16
Als cadeau bij sociale gelegenheden	8	1	5	14
Vraag van anderen in herkomstland	2		2	6
Voor commerciële doeleinden	3		2	1

Kijken we naar de besteding van het geld, dan zien we dat het geld voornamelijk gebruikt wordt voor de aankoop van basisgoederen en de betaling van onderwijs en medische zorgen. Bij de Congolese en Ghanese respondenten, wordt het geld in de eerste plaats voor school gebruikt, in de tweede plaats voor voedsel en in de derde plaats voor medische zorgen. Marokkaanse respondenten geven aan dat het geld in eerste instantie voor voedsel wordt gebruikt, vervolgens voor medische zorgen en op de derde plaats als schoolgeld. Verder wordt het geld dat Congolese migranten versturen ook in belangrijke mate voor sociale projecten, begrafenissen en huwelijken gebruikt. Deze bestedingen zien we minder bij de Ghanese en Marokkaanse respondenten. Ook blijkt uit de enquête dat de goederentransfers vooral dienen om de familie in het herkomstland in de basisbehoeften te voorzien. Een klein aantal Congolese respondenten geeft aan ook goederen te versturen in het kader van ontwikkelingssamenwerking.

GRAFIEK 5. BESTEDING VAN DE REMITTANCES (GELD) IN HET HERKOMSTLAND NAAR MIGRANTENGEMEENSCHAP (MEERDERE ANTWOORDEN MOGELIJK, ABSOLUTE AANTALLEN)

GRAFIEK 6. BESTEMMING VAN DE VERZONDEN GOEDEREN IN HET HERKOMSTLAND NAAR MIGRANTENGEMEENSCHAP (MEERDERE ANTWOORDEN MOGELIJK, ABSOLUTE AANTALLEN)

Geld en goederen blijken dus te worden verzonden om directe noden van de familie te ledigen. De respondenten (103) gingen gemiddeld akkoord met de stellingen dat de sterke de zwakken moeten helpen, iedereen zijn verantwoordelijkheid voor de armen moet opnemen en het helpen van familie in het herkomstland een sociale plicht is. Er is geen significante variatie van dit gemiddelde over de etnische groepen heen. Bovendien moet deze variatie over etnische groepen met voorzichtigheid worden geïnterpreteerd, aangezien het respondentenaantal in sommige categorieën, zoals voor de respondenten uit de Ghanese gemeenschap (9), erg klein is, wat het desbetreffende gemiddelde kwetsbaar maakt voor uitschieters.

TABEL 17. GEMIDDELDE SCORES OP STELLINGEN GESPREID OVER ETNISCHE GROEPEN (1-4; 1 = HELEMAAL NIET AKKOORD EN 4 = HELEMAAL AKKOORD)

Stellingen	Congolees (n = 44)	Ghanees (n = 9)	Marokkaans (n = 50)	Totaal (N = 103)
De sterken in een samenleving moeten de zwakken helpen	3.36	3.56	3.62	3.50
Iedereen moet zijn/haar verantwoordelijkheid opnemen om iets te doen voor de armen in de wereld	3.44	3.44	3.52	3.48
Het is mijn plicht om iets te doen voor mijn familie in herkomstland	3.38	2.90	3.44	3.36

De interviews bevestigen dat de migranten geld- en goederentransfers als een ongeschreven morele verplichting zien om hun sociale schuld ten opzichte van het thuisfront in te vullen. Een aantal geïnterviewden beschouwen het als een cultureel ingebedde “*Afrikaanse solidariteit*” (G15). Of zoals een andere geïnterviewde het verwoordt:

“In de Afrikaanse cultuur hebben wij de verantwoordelijkheid en morele plicht om geld en hulp terug te sturen. Wij doen dat ook heel graag als wij iets hebben. Want wij kunnen ons welzijn niet bereiken zonder de anderen.” (G20)

Zoals in de voorgaande paragrafen uitvoerig is besproken, sturen de tweede- en derdegeneratiemigranten en jongeren minder geld en goederen. Binnen verschillende studies (De Bruyn en Develtere, 2008 en Cohen, 2011), worden de verzwakking met de familiebanden in het land van herkomst en de integratie in en gerichtheid op de samenleving in het gastland gezien als belangrijke verklaringen voor deze verandering in geefgedrag. De resultaten van de enquête geven geen duidelijk, significant inzicht in de redenen voor de vermindering van het geefgedrag. Om de band met het herkomstland in te schatten, werd aan de respondenten gevraagd of hun ouders nog in het herkomstland woonden en of

deze in het herkomstland waren geboren. Hoewel we een duidelijke relatie zien tussen leeftijd en natuurlijk ook generatie enerzijds en het hebben van ouders die nog in het herkomstland leven anderzijds (24 van de 31 respondenten jonger dan 30 en 25 van de 28 respondenten die niet in het herkomstland geboren zijn, hebben geen ouders meer in het herkomstland), vinden we geen significant patroon in de relatie tussen de frequentie van het sturen van geld en goederen en het hebben van ouders in het herkomstland. Onze interviews bevestigen anderzijds wel deze veronderstellingen. Een eerstegeneratiemigrant uit Ghana verklaarde de verandering in het engagement voor het versturen van geld en goederen van de tweede generatie door het verlies aan familiale en emotionele banden met het land van herkomst. Een tweedegeneratiemigrant uit Marokko bevestigt dit als volgt:

“Tante A of tante B heeft honger, dus je stuurt geld. In de jaren 70 en 80 was het anders ... dan hadden de migranten nog ouders in hun land of soms grootouders. Maar geleidelijk sterven die mensen, je krijgt een zwakkere band met Marokko.” (G7)

Toch blijkt er onder de jongere generatie, en dan toch zeker onder de actieve leden van de migrantenverenigingen die we interviewden, een sterke band met hun familie in het herkomstland bestaan. Ze worden als het ware door hun ouders van kleins af aan gesocialiseerd in dit engagement voor geld- en goederentransfers:

“Als ik ook een moderne broek voor school wou zei mijn papa: ‘ja, dat kost toch veel. Je mag zo niet denken want ik moet nog geld sturen naar je oma, naar je tante enzovoort’. Automatisch groeit dan die bezorgdheid, als kind al. Dan heb je een schuldgevoel.” (G3)

De impact van de ouders in het doorgeven van de solidariteit met de familie blijkt sterk uit de reden die de geïnterviewde tweedegeneratiemigrant (G7) uit het bovenvermelde citaat geeft voor de verandering van zijn geefgedrag. Naast het wegvallen van familiebanden, blijkt de verandering in de houding van zijn vader een belangrijke rol te spelen, zoals blijkt uit volgend citaat:

“Of mijn motivatie veranderd is? Vooral nadat mijn vader zei: ‘Ja, Marokko...tien keer per jaar gaan, moet dat nu echt? Je kan beter naar Nederland gaan om familie daar te bezoeken.” (G7)

Uit de enquête blijkt inderdaad dat de bezoeken aan het herkomstland een belangrijke motivatie zijn voor het versturen van geld en goederen. Respectievelijk 61% en 55% van de respondenten die de vraag over de motivatie voor het versturen van geld en goederen invulden, gaven aan dat zij dit deden uit eigen initiatief na een bezoek aan het herkomstland. Ook in de interviews blijkt dat bezoeken aan het herkomstland een sterke rol spelen in het vernieuwen en versterken van de transnationale solidariteitsgevoelens. Twee geïnterviewde voorzitters uit de organisaties benadrukken het belang om zulke bezoeken van de tweede en derde generatie aan het herkomstland te promoten, door bijvoorbeeld op maat gemaakte inleefreizen te organiseren voor de jongere generatie Congolezen (G16) of door

ouders uit de eerste generatie te stimuleren hun kinderen mee te nemen als ze het herkomstland bezoeken.

“Het engagement zal hoe dan ook anders zijn dan bij ons en dat is ook wat ik aan de mensen probeer te zeggen. Wat ik zelf probeer te realiseren is, bijvoorbeeld, mijn hele familie meenemen als ik naar Ghana moet reizen. Mijn bedoeling is om indien mogelijk om de twee of drie jaar de kinderen ook mee te nemen naar Ghana zodat ze ook een soort affiniteit opbouwen, een band kunnen scheppen met Ghana en zien wat de problemen zijn. Maar niet iedereen kan zich dat permitteren. Veel mensen nemen hun kinderen niet mee op reis. De kinderen groeien gewoon hier op en verliezen daardoor alle banden met Ghana. Ze zien niet welk soort problemen ze daar hebben. Ze zijn gewoon Belg geworden. ... Dan moeten wij trachten ze van jongs af te helpen dat ze een link kunnen bouwen. Sommige doen dat wel, maar het is niet eenvoudig. Het kost veel geld.” (G10)

4.4.2 Heroriëntering van de transnationale solidariteit

Migranten die reeds lang in België verblijven, hebben wat De Bruyn en Develtere (2008) een koppeltekenidentiteit noemen. Aan de ene kant hebben ze een band met het land van herkomst, een band die wordt opgebouwd of versterkt door socialisering en bezoeken aan het herkomstland. Tijdens deze bezoeken worden ze geconfronteerd met de realiteit, noden en problemen van het herkomstland of worden ze door hun familie in het herkomstland gewezen op hun sociale plichten, wat hen aanzet om transnationaal engagement op te nemen of te hernieuwen. Aan de andere kant zien ze zichzelf als volwaardig lid van de Belgische, Vlaamse of Antwerpse maatschappij en worden ze geconfronteerd met de moeilijkheden en levenskosten in deze maatschappij. Het is deze koppeltekenmentaliteit die bij veel geïnterviewde actieve leden van migrantenverenigingen aan de basis ligt om meer georganiseerde transnationale ontwikkelingssamenwerkingsinitiatieven op te starten. Door de hoge levenskost lijkt het niet meer vanzelfsprekend om bijvoorbeeld de helft van je loon te versturen zoals in de jaren 70-80. Verschillende geïnterviewden getuigen hierover:

“In het begin stuur je financiële hulp, maar je houdt dat eigenlijk niet vol. Dus hebben we toch besloten om een andere koers te gaan varen, om met projecten te starten ...” (G1)

“Waarom zetten wij ontwikkelingssamenwerkingsinitiatieven op. Kijk, hoeveel geld sturen wij eigenlijk elke maand. Dat is echt te veel. Wij moeten die mensen gewoon werk geven.” (G18)

Door tegemoet te komen aan de sociale druk om geld te versturen, wordt het voor migranten soms moeilijk om op het einde van de maand de eindjes aan elkaar te knopen. De huidige economische crisis doet hier ook niet veel goed aan. Bovendien is er de groeiende onvrede, die in sommige gevallen gepaard gaat met een gevoel van onmacht, over de blijvende vraag om financiële hulp uit het herkomstland.

“De mensen hopen dat het op een dag wel eens ophoudt. Solidariteit is goed, maar er zijn grenzen. De idee is dat ons land zich genoeg ontwikkelt zodat het weinige geld waarover we hier in België beschikken, beschikbaar blijft voor het leven hier. Want de kinderen die hier geboren zijn raken gefrustreerd over de kleine som geld die hier zou gebruikt kunnen worden, maar die naar ginder wordt gestuurd.” (G16)

“Sowieso bedanken de families naar wie geld wordt gestuurd ons voor onze vrijwilligheid en generositeit. Maar zij zeggen dan altijd: ‘onze behoeften zijn groot’. Maar ja, wij kunnen daar niets aan doen.” (G20)

Verder beginnen ze de geld- en goederentransfers en de sporadische transnationale activiteiten van de vorige generaties in vraag te stellen omdat deze financieel veel vragen, zeker in het kader van een verhoogde levenskost, en weinig lijken op te brengen. Volgende getuigenis geeft dit gevoel goed weer:

“Binnen de gemeenschap was er altijd iets heel solidair. De moskee verenigt u hier en ginder. Dus de moskee daar moet onderhouden worden en wat doen de mensen hier? Ze leggen jaarlijks geld bijeen. In het begin, tussen de jaren 80 en 90, was de gemeenschap niet zo groot en was het geld dat bijeen werd gelegd ook niet veel, enkel voor de moskee. Maar de gemeenschap werd groter en groter. Er waren dus ook veel leden en veel geld. En veel geld betekent veel meningen. Dus de moskee wordt geschilderd. Maar wat gaan we met de overschot van het geld doen. Dan begint het en wordt er mee gesmost. ... Veel geld en wij als jonge generatie: ‘Dit kan toch niet. Mensen leggen geld bijeen, maar ze weten niet wat ze ermee moeten doen. Moskee schilderen, moskee bouwen terwijl er kinderen zijn die niet naar school gaan.’ En dan hebben wij gezegd van: ‘Kijk, wij zijn een jonge generatie en wij kunnen toch niet in de voetsporen van deze oude generatie gaan. Laat ons iets anders gaan beginnen.’” (G6)

Voor al bij jongeren van de tweede en derde generatie, lokt deze trend reacties uit. Volgens hen, blijven hun ouders teveel gericht op het Zuiden, versturen ze als het ware elke maand geld naar familie in het herkomstland, maar bekommeren ze zich te weinig om de problemen die de jongeren in België ervaren op school, in hun zoektocht naar werk of bij hun drang naar luxeproducten.

“Elk gezin. De één ik weet niet hoeveel, de andere ik weet niet hoe weinig, maar er is altijd een x-bedrag dat naar ginder gaat. Vraag aan wie je wilt. Natuurlijk de eerste generatie, onze ouders bijna permanent. Die verwaarloosden ons voor de familie in Marokko.” (G3)

“Zeker nu met de economische crisis om te overleven. ... Die jongeren zien dan, bereken het in zakken chips of in brood, elke paar maanden weer een grote doos naar ginder vertrekken, terwijl dat ze die hier ook zouden kunnen gebruiken. Dat is ook de reden dat we met dergelijke projecten beginnen. Tweede, derde generatie zal zeggen: ‘Laat ze maar doodvallen. Dat ze na al die jaren financiële hulp nog altijd niet op eigen benen staan, dan mogen ze voor mijn part doodvallen.’” (G1)

4.4.3 Ontwikkelingssamenwerking

Over het algemeen blijkt uit de enquête dat de respondenten voornamelijk een engagement in ontwikkelingssamenwerking opnemen op eigen initiatief naar aanleiding van de situatie in het land van herkomst (72,6%) en uit persoonlijke overtuiging (58,1%). Een grote groep Congolese respondenten (16 van 33) geeft ook aan dat ze het engagement opnemen op vraag van sociale organisaties in het herkomstland. Dit vinden we niet terug bij de respondenten uit de Marokkaanse en Ghanese groep. In tegenstelling tot geld- en goederentransfers blijkt een bezoek aan het herkomstland geen grote motiverende rol te spelen in het opnemen van het engagement in ontwikkelingssamenwerking. Ook de vraag van lokale besturen in het gast- of herkomstland en de vraag van andere traditionele NGO's blijkt weinig impact te hebben op de motivatie.

TABEL 18: MOTIVATIE VOOR ONTWIKKELINGSSAMENWERKING GESPREID OVER ETNISCHE GROEPEN (MEERDERE ANTWOORDEN MOGELIJK)

Motieven	Congolees (n = 33)	Ghanees (n = 2)	Marokkaans (n = 27)	Totaal (N = 62)
Eigen initiatief naar aanleiding van de situatie in het herkomstland	21	2	22	45
Persoonlijke overtuiging	20		16	36
Vraag van sociale organisaties in herkomstland	16			16
Voor de sociale contacten	7	1	6	14
Vraag van familie in herkomstland	2	0	7	9
Vraag migrantenorganisatie	5	2	1	8
Religieuze overtuiging	4		2	6
Vraag van vrienden in herkomstland	1	0	3	4
Na bezoek herkomstland	2		1	3
Vraag gemeente of stad in België	1	1		2
Vraag gemeente of stad in herkomstland	1			1
Vraag traditionele NGO				0

Dat veel respondenten hun engagement in ontwikkelingssamenwerking opnemen op eigen initiatief naar aanleiding van de situatie in het land van herkomst zou deels kunnen verklaard worden door de grote frustratie over de blijvende onderontwikkeling van het land of de streek van herkomst die in de vorige paragraaf werd besproken. De grote invloed van persoonlijke overtuiging loopt gelijk met de resultaten van een aantal stellingen. Zoals reeds eerder werd vermeld, gingen de respondenten over het algemeen akkoord met de stellingen dat

de sterken de zwakken moeten helpen en dat iedereen zijn verantwoordelijkheid moet opnemen voor de armen. Verder vinden ze dat ze persoonlijk iets aan de situatie kunnen doen:

“Wat mij persoonlijk motiveerde was een rolmodel te kunnen zijn voor de jongeren in mijn directe omgeving en ook ver daarbuiten. De jongeren duidelijk maken dat dromen werkelijkheid kunnen worden als je er iets mee doet. ... Ik wil de jongeren graag bieden wat ik altijd gewenst hebt, een plaats buiten mijn huis om me thuis te voelen, ergens waar je terecht kunt met vragen, ideeën, om te ontspannen ...” (G2)

TABEL 19: GEMIDDELDE SCORES OP STELLINGEN GESPREID OVER ETNISCHE GROEPEN (1-4; 1 = HELEMAAL NIET AKKOORD EN 4 = HELEMAAL AKKOORD)

Stellingen	Congolees (n = 44)	Ghanees (n = 9)	Marokkaans (n = 50)	Totaal (N = 103)
De sterken in een samenleving moeten de zwakken helpen	3.36	3.56	3.62	3.50
Iedereen moet zijn/haar verantwoordelijkheid opnemen om iets te doen voor de armen in de wereld	3.44	3.44	3.52	3.48
Er is niets wat ik persoonlijk kan doen om de armoede in ontwikkelingslanden te verminderen	1.98	2.13	2.07	2.03
Migranten kunnen bruggenbouwers zijn tussen overheid en NGO's in België en lokale partners in herkomstland	3.47	3.00	3.33	3.38

Tijdens de interviews werd ook de brugfunctie die de migranten kunnen spelen binnen het ontwikkelingsbeleid en het sociaal beleid, aangehaald en het socio-economisch ontwikkelen van de streek van herkomst om de migratiestromen te stoppen of te reguleren. Deze rol is dikwijls een extra motiverende factor voor het engagement. Dit blijkt ook uit de enquête waar over het algemeen de respondenten akkoord gingen met de stelling *“Migranten kunnen bruggenbouwers zijn tussen de overheid en NGO's in België en lokale partners in Congo omdat ze de lokale context kennen.”*

Een aantal geïnterviewden van de tweede generatie zien hun expertise in de lokale gebruiken en gewoonten als noodzakelijk voor de efficiëntie van de projecten die ze uitvoeren in Antwerpen en in hun herkomstregio: ze weten hoe ze met de lokale bevolking of mensen uit hun migrantengemeenschap moeten werken, ze kennen de culturele gevoeligheden, ze kennen de lokale sociale context en politieke structuren, ze hebben de relaties, ze weten wat er leeft ...

“Migranten hebben een andere troef: ze kennen het terrein, ze kunnen gemakkelijk contact opnemen met hun medeburgers daar. Ze zijn vertrouwenspersonen en kennen ook de cultuur. Want soms stellen ontwikkelingshulpers iets voor dat niet helemaal strookt met de belangen en de cultuur van mensen daar. Daarvoor kunnen immigranten een grote rol spelen.” (G20)

“De sub-Saharische migrantenverenigingen dachten altijd dat de mensen hier de migranten niet nodig hebben: ‘Ze willen alles voor Congo zonder onze mening. Maar ze weten niets over de Congolese mentaliteit. Wij van Congolese afkomst kennen al deze realiteiten. De mensen van deze organisaties kennen die niet.’ Er is teveel dat mensen denken te weten maar het is allemaal fout ... De migranten zijn hier gekomen met hun gebruiken. We moeten eerst de mentaliteit van de mensen proberen te begrijpen voordat we kunnen proberen te vechten tegen AIDS.” (G15)

Deze socio-culturele expertise kunnen ze inzetten voor ontwikkelingssamenwerkingsinitiatieven in de landen van herkomst, maar ook voor projecten bij migrantengemeenschappen in het Noorden, zoals een geïnterviewde van een HIV/AIDS voorlichtingsprogramma in het bovenstaande citaat vertelt, of zelfs breder om een aantal sociale problemen binnen hun gemeenschap met het beleid op te lossen (G1, G3, G7, G12, G16). In eenzelfde lijn gebruiken de jongere actieve leden hun expertise over de leefwereld van de jongeren om manieren te zoeken om de derde en vierde generatie migranten warm te maken voor ontwikkelingssamenwerking.

“Ik probeer de vereniging vooral te helpen met jaarlijks iets te doen voor de jongeren ... Ik zei tegen mijn vader: ‘Wil jij bekendheid in Antwerpen? Dan moet je een evenement organiseren. Een sportevenement. Dat trekt jongeren aan en trekt ook publiek aan.’ ... Zo hebben de jongere migranten het project leren kennen. We hebben flyers gemaakt voor jongere mensen. En we hebben geleidelijk de jongere mensen laten weten over het project... Bij dat eerste toernooi zei ik van: ‘Zeg het aan uw achterneef en uw achternicht.’ Maar ze antwoorden: ‘Kom, zever eens tegen iemand anders.’ Bij wijze van spreken. ... Maar veel jongeren vragen nu: ‘En hoe is het met dat voetbaltoernooi voor Marokko?’” (G7)

Dat de meesten hun socio-culturele expertise zien als een grote meerwaarde voor het slagen van de projecten, viel sterk op wanneer ze antwoordden op de vraag of de projecten een kans op slagen zouden hebben zonder de participatie van de migranten.

“Jouw kans om te slagen is veel kleiner. ... Jij gaat veel formaliteiten uitvoeren wat je veel tijd en geld gaat kosten. ... De jury voor de toekenning van de losse subsidies is een probleem. Allemaal mensen zonder roots of ervaring. Ze gaan wat geloofwaardig is in Afrika, beschouwen als niet juist of niet geloofwaardig. En omgekeerd. Omdat dat logisch klinkt in de Europese logica met stiptheid enzo. Maar in Afrika telt dat niet. Je moet er manipulatieve intelligentie hebben. Je moet ook negotatievaardigheden hebben.” (G11)

“Hetzelfde project kan nooit slagen. Ik zal er eerlijk in zijn. Je moet heel nauw betrokken zijn bij de mensen. Een NGO kan misschien wel een waterproject of onderwijsproject beginnen, maar een coöperatie voor de mensen waar ze moeten gaan werken? Je moet echt feeling met die mensen hebben. Wij zijn veel over en weer moeten gaan om de mensen achter ons te krijgen. Om het verhaal te kunnen verkopen. Dus ik denk als een blanke ginder komt, zelfs met alle respect en goede wil voor die mensen, je moet je verhaal nog kunnen verkopen. Alleen de taal is al een probleem. Tegen dat je terug bent zijn die geiten al verkocht.” (G8)

Ten tweede hopen sommigen met hun activiteiten een invloed uit te kunnen oefenen op de migratie naar ons land. Door het socio-economische ontwikkelen van de regio van herkomst en het verbeteren van de leefsituatie voor de lokale mensen kunnen hun aspiraties of noden om naar België te komen verminderen. Dit brengen ze sterk in verband met het feit dat het in België ook niet altijd gemakkelijk is om te overleven en met de moeilijkheden die zij hebben ondervonden tijdens hun integratieproces.

“Het is niet dat wij gewoon onze familie of onze achterban proberen te helpen. Het is ook een gevoel geven aan de mensen van: ‘Kijk, je kunt ook hier werken, in je eigen land.’ Ik ben ook van plan binnen een aantal jaar beelden te maken van hier, van Marokkanen waar het heel slecht mee gaat. Die in de armoede leven. In de illegaliteit enzovoort. Om die beelden ginder te tonen: ‘Kijk, het is niet altijd zoals je hoort.’” (G6)

“Wij moeten gewoon werk en eten geven aan die mensen. In plaats van oorlog te brengen, brengen wij gewoon brood om mensen te kunnen voeden. Dat vraagt niet veel ... en in plaats dat de mensen naar hier komen, kunnen ze daar genieten van dat brood.” (G18)

Hoewel de uitnodiging van de stad Antwerpen aan de migrantengemeenschappen om te participeren in haar Zuidwerking voor de meeste geïnterviewden de aanleiding vormde om hun engagement concreet te maken of bestaande ad-hoc-ontwikkelingshulpprojecten te versterken en uit te breiden, vormde het geen directe motivatie om engagement in ontwikkelingssamenwerking op te nemen. Dit engagement bestond bij de meesten al voor de vraag van de stad. De uitnodiging van de stad was als het ware een duwtje in de rug; was de reden om de feitelijke vereniging om te vormen tot vzw; gaf de financiële middelen om de projecten op te starten; en gaf ook de morele steun of appreciatie dat er eindelijk naar de migrantengemeenschappen werd geluisterd.

“We hadden al dergelijke projecten gedaan in Marokko. Onofficieel, dus gewoon geld ingezameld via privéfondsen. ... Daarna hebben we er een officiële draai aan gegeven en statuten neergelegd bij de rechtbank. Dat hebben we gedaan om officieel te kunnen samenwerken met partners zoals stad Antwerpen.” (G1)

“De subsidie van de stad Antwerpen is gewoon een peulschil, maar voor mij wel de motivatiekracht. Als je weet dat de stad Antwerpen achter je staat. Dat die mensen zeggen: ‘Doe iets in uw eigen land.’” (G11)

Verder blijkt binnen de migrantengemeenschappen het succesverhaal van de werking van één van de verenigingen een belangrijke aanleiding te hebben gevormd voor de opstart van de projecten binnen andere verenigingen.

“Het opstarten van de vzw was geen probleem. Mijn vader kent dat papierenwerk wel. ... Maar ja, dan begin je met ontwikkelingssamenwerking. We kenden geen Eva, geen AROSA. Maar dan leerden we Mohammed Bouziani van IMANE kennen. Die heeft het team begeleid samen met Fauzaya van IMaMS.” (G7)

“IMANE is al tien jaar bezig. De eerste jaren bleef het op een laag niveau. Het mankeerde een soort doel. Dat motiveert niet direct om zelfs iets te gaan doen. ... Twee jaar geleden komt Imane dan plots van de grond. Er worden een boel grote projecten opgezet. Subsidies langs allerlei kanalen en dat gaf ook een aanzet: ‘Wauw. Dit is positief. Misschien moeten wij ook iets gaan doen.’ Dat is eigenlijk zo een beetje de aanleiding.” (G6)

“Waarom we die beslissing als vereniging genomen hebben? Er vonden heel veel activiteiten plaats. Ook met de scholen, de programma’s met de uitwisseling van studenten enzovoort. Eindelijk was het moment aangebroken om de regio op de kaart te zetten.” (G1)

4.5 Ontwikkelingssamenwerking en integratie

Over het algemeen wordt het engagement van migranten in transnationale solidariteit en ontwikkelingssamenwerking op drie wijzen in verband gebracht met integratie (Gowricharn, 2010 & Perrin en Martiniello, 2011 & Lacroix, 2011 en Lacroix, 2009):

- Het blijken de reeds goed geïntegreerde migranten te zijn die zich engageren binnen ontwikkelingssamenwerking. Dit hebben we reeds besproken in de paragraaf over het profiel van de migranten die bezig zijn met ontwikkelingssamenwerking.
- Engagement in ontwikkelingssamenwerking en transnationale solidariteit zoals geld en goederentransfers, belemmert de integratie omdat de migranten gericht blijven op het land van herkomst.
- Door de participatie in ontwikkelingssamenwerking, verbetert de integratie van migranten omdat ze meer toegang krijgen tot de publieke ruimte, hun netwerk vergroot, ze meer vertrouwd raken met overheidsdiensten en een gevoel krijgen dat hun socio-culturele expertise door beleidsmakers wordt geapprecieerd.

Een van de sleutelfiguren verwerpt het argument dat de gerichtheid van de migranten op hun herkomstland binnen hun transnationale activiteiten hun integratie in de weg zou staan als volgt:

“Dat zijn mensen die juist heel goed geïntegreerd zijn: je bent in een land gekomen, je bent geïntegreerd, economisch, sociaal, jij kent het systeem heel goed, je kunt zelf een samenwerkingsverband aangaan met de lokale instellingen. Hoe goed geïntegreerd ben je niet als je dat allemaal kunt? ... De migrant die het aanbod benuttigt van de stad en die dat zelfs verder trekt. Die het beleid van de stad voert in zijn land van herkomst. Hoe geïntegreerd ben je dan niet?” (S1)

Ook uit de interviews met de actieve leden van de migrantenverenigingen blijkt dat de meeste zich zien als een Belg, Vlaming of Antwerpenaar met een migratieachtergrond in DR Congo, Marokko of Ghana. Ze leven hier al een aantal jaren of zijn hier geboren en getogen. Zoals een geïnterviewde mooi verwoordde:

“Er is maar één Belg hé. Geen Afrikaanse Belg of Vlaamse Belg. Maar veel Belgische mensen hebben ook wel een culturele achtergrond van Ghana.” (G11)

Hoewel we in de voorgaande paragrafen zagen dat het net die mensen zijn die al een goed niveau van integratie hebben in de samenleving - ze hebben al goede contacten met overheidsdiensten, vervullen een brugfunctie tussen organisaties van sociale dienstverlening (cf. “als er een problemen van die aard [taal of socio-culturele barrières] zijn, bellen ze mij” (G12), een relatief stabiele baan en familiaal leven en ze hebben al een uitgebreid netwerk van sociale contacten en contacten met andere organisaties zoals traditionele NGO's -, blijkt dat hun engagement in ontwikkelingssamenwerking hun integratie nog kan verbeteren.

Ten eerste beschouwen de meeste geïnterviewden de uitnodiging van de stad aan de migrantengemeenschappen om deel te nemen aan haar Zuidwerking, als een vorm van appreciatie van hun socio-culturele expertise en als een erkenning dat ze erbij horen. Ze hebben hierdoor ook meer het gevoel dat ze gezien worden als een volwaardig burger van Antwerpen. Ook Perin en Matiniello (2011) vonden in hun onderzoek naar de transnationale activiteiten van de Belgische migranten, een positieve impact van het engagement in transnationale activiteiten en een verhoogd zelfvertrouwen. De deelnemers kregen het gevoel dat ze hun sociale positie zowel binnen de migrantengemeenschap als binnen de Belgische maatschappij in haar geheel hadden verbeterd. Niettemin blijkt uit onze interviews dat veel afhangt van het slagen van de transnationale activiteiten.

Ten tweede biedt de samenwerking en de inbedding van de migrantengemeenschappen in een breder netwerk met de hogescholen, universiteit en het Instituut voor Tropische Geneeskunde de mogelijkheid om weer nieuwe contacten te leggen met instanties en personen die ze meestal niet ontmoeten. En met hen in dialoog te gaan over gezamenlijke projecten. Volgende

getuigenissen illustreren dit:

“Het positieve aspect: de mensen komen samen, ze integreren. Ze zijn niet meer apart. Samenhang en elkaars culturen leren kennen en appreciëren.” (G13)

“Met IMaMS hebben we altijd geprobeerd om de Marokkaanse gemeenschap erbij te betrekken als we een colloquium of een congres organiseren. Op die manier hebben we eigenlijk voor een stuk gemaakt dat de universiteit in de Marokkaanse gemeenschap een meer zichtbare realiteit is geworden en bovendien een realiteit die ook voor hen bestemd is.” (S4)

Bovendien blijkt dat de migranten door hun engagement binnen de dienst ontwikkelingssamenwerking van de stad ook andere diensten binnen de stad leren kennen. Omdat ontwikkelingssamenwerking sterk inzet op de positieve bijdragen van de migranten biedt het voor de migranten, zoals een sleutelfiguur het verwoordde, enerzijds, een meer toegankelijk en uitnodigend kanaal om de andere werkingen, sociale programma's en subsidiekanalen van de stad te leren kennen en biedt het anderzijds ook een stimulans om in contact te komen met de meer restrictieve beleidsdiensten van de stad zoals het diversiteitsbeleid en regelgeving van moskeeën.

“Voor ons is de stad de dienst ontwikkelingssamenwerking. Dat is AROSA en Eva en nu Katrien.” (G3)

“Het uitgangspunt van onze werking is wel heel anders. Wij zetten heel hard in op een stuk identiteitsbeleving: ‘Het is OK om én Antwerpenaar én Marokkaan te zijn. Het is OK om én Antwerpenaar én Congolees te zijn’. Terwijl een hele hoop van de andere diensten eigenlijk net de boodschap geven van: ‘Kan jij nu nog geen Nederlands.’ Het is dus een hele andere invalshoek. ... Het is echt een positief uitgangspunt. ... Bijvoorbeeld: iemand die met moskeebeleid bezig is, had op een gegeven moment een probleem met een moskee in Borgerhout. Ik wist dat een aantal van die mensen in mijn Zuidwerking zitten. Ik heb die dan op een gegeven moment samen aan tafel gezet: ‘Hey, spreek eens met elkaar’. Dus omdat ik dat vraag en omdat ik die mensen op een heel andere manier ken dan dat hij ze kent, gaan die in op zo'n vraag. Ik zeg niet dat daar het grote wonder uit gekomen is, maar het contact is er dan wel gelegd.” (S5)

Ten derde kan ontwikkelingssamenwerking ook de integratie van migranten in een meer algemeen opzicht bevorderen, bijvoorbeeld door de betrokkenheid van migranten in andere sociale domeinen als onderwijs. Binnen de werking van de stad Antwerpen zien we bijvoorbeeld dat de betrokkenheid van één van de actieve leden uit de Marokkaanse migrantenverenigingen duidelijk gelinkt wordt aan het ontwikkelings-samenwerkingsproject dat in Marokko wordt uitgevoerd en aan de waardering die hij binnen de school krijgt voor zijn inbreng van socio-culturele expertise.

“Het tweelingproject heb ik opgevolgd. Ik vond dat belangrijk omdat mijn dochters daar op de school zitten. ... Om de cultuurverschillen op te vangen. Wij als verenigingen weten wat leeft bij die mensen. Dus dat mag je ook niet over het hoofd zien. Als vereniging heb je echt informatie die onontbeerlijk is voor dergelijke projecten.” (G1)

Tot slot blijkt het engagement in ontwikkelingssamenwerking soms een noodzaak om de sociale cohesie in de migrantengemeenschappen zelf te waarborgen en de spanning tussen de eerste generaties oudere migranten die gericht zijn op het herkomstland, en de jongere generaties die zich willen inzetten voor de problemen waarmee ze geconfronteerd worden in Antwerpen, zoals discriminatie op de werkvloer, problemen op school ... te overbruggen. Dit blijkt uit het volgende citaat waarin een geïnterviewde vertelt over de plannen van de jongere generatie om een sociaal programma te ontwikkelen om tegemoet te komen aan de problemen waarmee zij als Marokkaanse jongeren werden geconfronteerd.

“In eerste instantie moesten wij een overeenkomst afsluiten met de eerstegeneratie hier: de tweedegeneratiejongeren en de eerstegeneratie. Het interesseerde de eerstegeneratie niet zozeer in Antwerpen. Ze waren relatief tevreden. ... Hun grootste zorg lag nog steeds in Marokko. En dan zeiden ze: ‘Kijk, wij willen heel graag helpen met jullie activiteiten hier op voorwaarde dat jullie ook wat meer aandacht gaan besteden aan Marokko.’” (G3)

Volgens sommige geïnterviewden kunnen de transnationale activiteiten in het kader van ontwikkelingssamenwerking dus verschillende generaties bij elkaar brengen, maar willen ze duurzaam zijn en blijvende interesse van de jongere generaties garanderen dan moeten de jongere generaties worden betrokken. Dat betekent dat er ook op thema's moet worden ingespeeld die hen aanbelangen en deze liggen voornamelijk in het Noorden. Het potentieel van de transnationale ontwikkelingsactiviteiten ligt dus in het koppelen van een goed uitgebouwde Noordwerking rond problematieken waarmee migranten worden geconfronteerd in het gastland, aan de Zuidwerking. Twee van de geïnterviewden benadrukten dat de stad Antwerpen dit potentieel meer moet uitspelen door onder meer de Zuidwerking sterker in het integratiebeleid te verankeren. Zij stelden voor om criteria op te leggen aan migrantenverenigingen die participeren in de Zuidwerking van de stad Antwerpen, zoals het organiseren van sociale projecten in het Noorden (huiswerkklassen, jobbeurzen, projecten rond hangjongeren) of door met verenigingen samen te werken die naast de traditionele aanpak van ontwikkelingssamenwerking door projectfinanciering, hun Zuidwerking koppelen aan de identiteitsbeleving van de jongeren.

4.6 Hoe wordt de transnationale solidariteit aangepakt?

4.6.1 Remittances

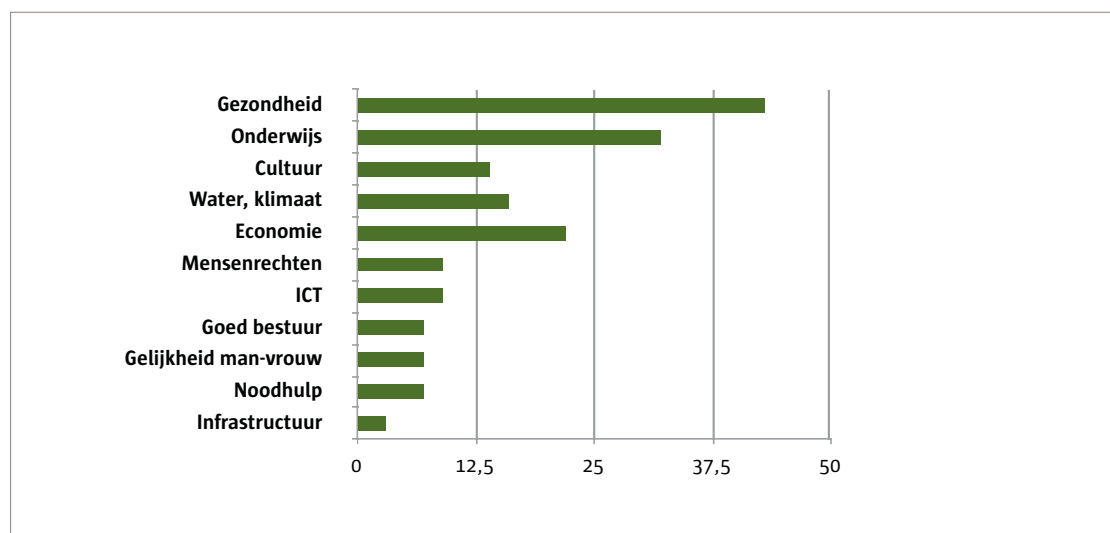
Uit de enquête blijkt dat de meeste respondenten geld versturen via een Money Transfer, vooral Congolezen maken van dit kanaal gebruik. Ook geld meebrengen tijdens een bezoek aan het land van herkomst of geld meegeven met familie of vrienden zijn populaire kanalen. Andere wijzen van verzending worden eerder zelden gebruikt. Wel zien we een grotere diversiteit in de gebruikte kanalen bij Congolese respondenten tegenover de twee andere groepen. De meeste goederen worden meegebracht bij een bezoek of meegegeven met familie of vrienden. Opvallend is het hoge aantal Congolese respondenten dat via een container goederen verstuurd. Deze wijze van verzending komt zo goed als niet bij de Marokkaanse respondenten voor.

Hierbij moet terug worden opgemerkt dat de kosten voor het verzenden van goederen soms sterk oplopen, tot gemiddeld 30% van de waarde van de desbetreffende goederen. Over de kosten voor het verzenden van geld, geeft de enquête geen duidelijk beeld.

4.6.2 Ontwikkelingssamenwerkingsinitiatieven

Thema's waarrond migrantenverenigingen werken in het Zuiden

GRAFIEK 7. THEMA'S VAN DE ONTWIKKELINGSPROJECTEN

Migrantenverenigingen actief op het terrein van ontwikkelingssamenwerking, zetten zich vooral in binnen de thema's gezondheid (43 respondenten) en onderwijs (32 respondenten). Beide thema's (gezondheid en onderwijs) zijn ook prioritaire thema's binnen de Zuidwerking van de stad Antwerpen. Een kwart van

de migrantenverenigingen geeft aan dat ze in het kader van hun Zuidwerking ook culturele activiteiten organiseren. Bij de Marokkaanse verenigingen ligt de nadruk eerder op onderwijs; bij de Congolese eerder op gezondheidszorg. Dit laatste hoeft niet noodzakelijk verbazing te wekken: gezondheidszorg is ook één van de centrale thema's binnen het ontwikkelingsbeleid van de Federale overheid in DR Congo en de partnerschappen en projecten van het Instituut voor Tropische Geneeskunde in DR Congo. Wat de keuze voor onderwijs binnen de Marokkaanse gemeenschap betreft, zijn het vooral migranten met een laag opleidingsniveau (geen diploma of een diploma lager onderwijs, beroepsonderwijs of technisch onderwijs) die belang hechten aan onderwijs, een groep die we hoofdzakelijk terugvinden onder de respondenten van Marokkaanse afkomst. Verder valt uit de interviews op dat in tegenstelling tot de meer traditionele ontwikkelingssamenwerkingsprojecten van de Congolese en Ghanese gemeenschap met focus op onderwijs en gezondheidszorg, de meeste initiatieven van de Marokkaanse gemeenschap in eerste instantie de nadruk leggen op economische ontwikkeling en de vorming van coöperatieven. Met de inkomsten hieruit worden onderwijs- en gezondheidsprojecten gefinancierd. Deze interesse in het opzetten van coöperatieven hangt sterk samen met de nadruk op landbouw en coöperatieven in het beleid van de regering van Marokko, zoals een geïnterviewde meldt:

‘De Marokkaanse overheid en zelfs de koning moedigen het aan om verenigingen op te starten en coöperaties. Vanaf het moment dat je bij de overheid gaat kloppen voor een coöperatie of een vereniging, dan word je met open armen ontvangen. ... Van: ‘Mensen begint met coöperaties. Verenigt jullie dan ken ik jullie noden en dan kan ik jullie steunen.’” (G6)

De focus die de migrantenverenigingen aanhouden, sluit sterk aan bij de thema's van andere Vlaamse vierde pijlers. Onderzoek van De Bruyn en Huyse (2009) toont aan dat Vlaamse vierdepijlerinitiatieven met een Zuidwerking voornamelijk actief zijn in domeinen als onderwijs en gezondheidszorg. Daarentegen is er wel een verschil met de traditionele thema's van NGO's en bilaterale en multilaterale ontwikkelingsorganisaties, zoals mensenrechten, vrouwenrechten, klimaat en goed bestuur. Deze thema's worden weinig door vierdepijlerinitiatieven (met uitzondering van geïnstitutionaliseerde vierde pijlers als vakbonden) opgenomen.

De literatuur rond migratie en ontwikkeling beschrijft migranten dikwijls als ideale bruggenbouwers tussen het Noorden en Zuiden. Hun socio-culturele expertise verhoogt de slaagkansen van een project. Daarnaast is er een groeiende interesse voor de positieve rol die migranten kunnen spelen in het bespreekbaar maken van thema's als gender, mensenrechten en democratie. Uit de enquête en de interviews blijkt echter dat het voordragen van migranten in deze rol van bruggenbouwers met voorzichtigheid moet worden benaderd. Of zoals een van de sleutelfiguren verwoordt:

“Je weet dat je rond bepaalde thema's beter niet met die migrantenverenigingen werkt omdat dat problematisch gaat worden voor die groep, zelfs als die dat willen

doen. Ter plaatse gaat dat niet zo evident zijn. Het kan een afstand creëren tussen hen en de lokale doelgroep. ... Bovendien wordt een migrant niet altijd gezien als een lokale; afhankelijk van de periode waarop dat hij weg is. Dat wordt hier onderschat. ... Ook bij jong volwassenen, die gaan naar hun land van herkomst. Die horen hier altijd ‘je bent Congolees, Congolees, Congolees en daar horen ze: ‘Hé, les Belges’. ... Als ik bijvoorbeeld in een dorp kom met een heel vernieuwend project, dan zeggen ze tegen mij, ‘ha, jij bent veranderd, jij wilt dat wij ook mee veranderen. Jij bent gebrainwashed en jij moet terug.’” (S1)

Dit wordt bevestigd door de jongere leden van de migrantenverenigingen.

“Ze gaan het niet aanvaarden, denk ik. Jonge gast, tweede/derde generatie ... Hier gaan ze het wel aanvaarden, maar er zijn al mensen buiten de vereniging die al kritiek hebben. Tweede generatie, wat weten zij nu? En dit en dat. ... als er dan nog iemand van de derde generatie gaat zeggen van: ‘Het moet zo en zo en zo.’” (G7)

Activiteitenregio en partners in ontwikkelingssamenwerking

Uit onze enquête blijkt dat de initiatieven in kader van ontwikkelingssamenwerking zich voornamelijk in de woonplaats van familie plaatsvinden. De initiatieven van respondenten van Congolese origine situeren zich ook in de regio waar vrienden wonen, maar minder in de geboorteplaats. De respondenten van Marokkaanse afkomst werken naast de regio waar familie woont ook in de regio waar ze geboren zijn. Deze gegevens moeten echter met de nodige voorzichtigheid worden geïnterpreteerd, aangezien de verschillende antwoordcategorieën elkaar niet uitsluiten. Dat betekent bijvoorbeeld dat de geboorteplaats en woonplaats van familie dezelfde kunnen zijn.

TABEL 20. REGIO WAAR ONTWIKKELINGSINITIATIEVEN (OS) PLAATSVINDEN NAAR ETNISCHE ACHTERGROND (MEERDERE ANTWOORDEN MOGELIJK)

Activiteitenregio	Congolees (n = 33)	Ghanees (n = 2)	Marokkaans (n = 27)	Totaal (N = 62)
Geboorteplaats	8	1	20	29
Woonplaats familie	17	1	19	37
Woonplaats vrienden	13		7	20
Elders	4	1	5	10

Hoewel meer dan een derde van de respondenten van Congolese afkomst verklaren dat ze hun initiatieven nemen in de regio waar ook vrienden wonen, werken ze doorgaans niet samen met vrienden. Congolese migrantenverenigingen werken in de eerste plaats samen met sociale organisaties en in de tweede plaats met lokale besturen. Bij de Marokkaanse migrantenverenigingen zijn familieleden de belangrijkste partners, wat enigszins gelijkloopt met de activiteitenregio.

Hierna volgen vrienden. Met sociale organisaties en lokale besturen werken de Marokkaanse migrantenverenigingen pas in de vierde plaats samen.

TABEL 21: PARTNERS WAARMEE WORDT SAMENGEWERKT BINNEN ONTWIKKELINGSSAMENWERKINGS-INITIATIEVEN (OS) NAAR ETNISCHE ACHTERGROND (MEERDERE ANTWOORDEN MOGELIJK)

Partner in OS initiatieven	Congolees (n = 33)	Ghanees (n = 2)	Marokkaans (n = 27)	Totaal (N = 62)
Familie	4		20	24
Vrienden	5		15	20
Sociale organisaties	25	2	13	40
Lokale besturen	10	1	13	24
Anderen	1		2	3

Management van de ontwikkelingssamenwerkingsinitiatieven

Uit de enquête blijkt verder dat de meeste verenigingen die actief zijn binnen transnationale ontwikkelingssamenwerkingsinitiatieven, democratisch zijn gestructureerd met een sterke participatie van de leden in Antwerpen en de lokale partners in het Zuiden. Dit laatste kunnen familieleden zijn of sociale organisaties. Voornamelijk bij de Marokkaanse verenigingen, blijkt de familie uit het land van herkomst een belangrijke rol te spelen in de keuze van de thema's waarrond wordt gewerkt en de activiteiten die worden uitgevoerd. De meeste geïnterviewde leden waren actief binnen organisaties met 40 à honderd leden, maar met een kleinere groep tot ongeveer 10 actieve leden en bestuursleden die de uiteindelijke beslissingen nemen, de projecten uitvoeren en die opvolgen.

TABEL 22 WIE NEEMT DE KEUZE VAN DE THEMA'S WAARROND HET ONTWIKKELINGSSAMENWERKINGS-INITIATIEF WERKT? (MEERDERE ANTWOORDEN MOGELIJK)

Keuze thema	Congolees (n = 35)	Ghanees (n = 7)	Marokkaans (n = 27)	Totaal (N = 69)
Raad van bestuur	25		19	44
Alle leden in overleg	15	3	25	33
Sociale organisaties herkomstland	10		11	21
Familie herkomstland	3		17	20
Voorzitter	6		14	20
Oprichter	6		7	13
Overheden België			13	13
Vrienden herkomstland	2	1	9	12

TABEL 23: WIE NEEMT DE KEUZE VAN DE ACTIVITEITEN BINNEN HET ONTWIKKELINGSSAMENWERKINGSINITIATIEF? (MEERDERE ANTWOORDEN MOGELIJK)

Keuze activiteit	Congolees (n = 35)	Ghanees (n = 7)	Marokkaans (n = 28)	Totaal (N = 70)
Raad van bestuur	27		21	48
Alle leden in overleg	15	3	21	39
Sociale organisaties herkomstland	9	1	11	21
Familie herkomstland	3		12	20
Voorzitter	4		15	20
Oprichter	1		13	13
Vrienden herkomstland	3		4	7
Overheden België			7	7

De opvolging van de projecten is een intensieve aangelegenheid met veelvuldige of soms zelfs dagelijkse contacten met de lokale partners via telefoon of gsm. E-mails en skype worden over het algemeen veel minder gebruikt. Zoals uit ander onderzoek blijkt (Perrin en Martiniello, 2011 & De Bruyn en Develtere, 2008), speelt de geografische nabijheid een belangrijke rol in de opvolging van de projecten. Uit de interviews blijkt dat de Marokkaanse geïnterviewden veelvuldiger naar Marokko reizen in het kader van de projecten die ze uitvoeren. Daartegenover staan de geïnterviewde personen van Congolese en Ghanese afkomst die jaarlijks of maar om de twee jaar naar het land van herkomst kunnen reizen uit financiële en tijdsoverwegingen. In dit kader geven de respondenten aan dat het belangrijk is om een vertrouwenspersoon te hebben die de projecten ter plaatse opvolgt.

Hoewel de participatie van de lokale bevolking in het uitdenken en in de uitvoering van het project als onontbeerlijk wordt beschouwd, blijft de eindverantwoordelijkheid en het laatste woord hoofdzakelijk bij de diaspora in het Noorden. Zij hebben verantwoording af te leggen ten opzichte van de andere partners in het netwerk en de geldschieters. Vele actieve leden van de migrantenverenigingen die participeren in de Zuidwerking van de stad Antwerpen, benadrukken dat ze soms worstelen met de bureaucratische procedures en de projecteisen die worden gesteld door de stad Antwerpen. Zoals reeds werd aangegeven, hebben ze meestal weinig kaas gegeten van het aanmaken van dossiers voor de aanvraag van subsidies en de verantwoording van de projecten. Verder vraagt het ook veel tijd om alle nodige facturen en papieren van de lokale partners te krijgen, zeker wanneer lokale vertrouwenspersonen ontbreken en een frequent bezoek aan de partners voor opvolging niet mogelijk is.

Enerzijds kunnen ze dit opvangen door de kennis die ze hebben van de lokale

context en de contacten die ze hebben. Ze weten hoe ze de zaken lokaal moeten aanpassen en ze beschikken over de nodige “*manipulatieve intelligentie*” (G11), maar anderzijds bedreigt dit de eisen en idealen die door de geldschieters en andere actoren binnen de markt van ontwikkelingssamenwerking worden hooggehouden. Zo blijkt het niet altijd mogelijk om overal betaalbewijzen voor te krijgen, omkooppraktijken te vermijden, materiaal ter plaatse aan te kopen of te besparen op transportkosten door meer verantwoordelijkheden door te schuiven aan lokale partners. Dit wordt ook benadrukt door één van de sleutelfiguren.

“In Congo heb je een heel moeilijk institutioneel kader. En de Congolese verenigingen die aan ontwikkelingssamenwerking doen, je merkt: X van vereniging Y, zij woont hier al dertig jaar en haar manier van denken is helemaal anders dan iemand van vereniging V of W. Die zijn nieuwer ... die doen het anders. Meestal bepaalt de korte geschiedenis die ze naar hier hebben gebracht hoe ze met instellingen moeten omgaan. Die gaan dan meer toegevingen doen naar de instellingen toe dan X. V en W kunnen u misschien een project heel goed uitleggen, maar ter plaatse gaan die toegevingen doen aan het gebrekkige institutionele kader.” (S1)

De meeste leden van de migrantenverenigingen blijken dan ook niet graag met de lokale politieke instellingen samen te werken. Voor hen is het een grote troef dat de Zuidwerking van de stad Antwerpen zich net richt op migrantenverenigingen die op grassrootsniveau met de lokale gemeenschappen kunnen werken. De politieke instellingen bemoeilijken en vertragen de projecten of maken transnationale ontwikkelingssamenwerkingsinitiatieven soms onmogelijk.

“Het geitenproject zou er zonder stad Antwerpen niet zijn geweest. Fauzaya heeft heel veel contacten in Marokko en dat heeft heel veel deuren geopend voor ons ... Je moet begrijpen: elk dorp heeft een verantwoordelijke, een burgemeester, een regioverantwoordelijke. En dan is het: ‘Oei, er komen Vlamingen naar Marokko. Oei, er komen medicijnen.’ Mijn vader moet dat dan vier keer gaan verantwoorden. Een stempel van Fauzaya of van het consulaat helpt aangezien Fauzaya goede contacten heeft met het consulaat in Marokko.” (G6)

Strategische sleutelfiguren uit het netwerk van de Zuidwerking van de stad Antwerpen kunnen dus een belangrijke rol spelen in het doen slagen van projecten. Twee geïnterviewden van Congolese achtergrond suggereerden dat de oprichting van een soort Vlaams of Antwerps Huis in Kinshasa naar analogie met een gelijkaardig soort huis dat door de stad Brussel werd opgericht in Kinshasa de werking van de migrantenverenigingen daar zou kunnen bevorderen. Als ontmoetingscentrum zou het ter plaatse de aandacht kunnen vestigen op de transnationale activiteiten van de migranten en ook de politici kunnen beïnvloeden. Met de sleutelfiguren werd gesproken over de voordelen van de uitbouw van een meer institutionele samenwerking met de lokale overheden uit de regio's waar de migranten werken. Over het algemeen bestond er een consensus

dat zulke samenwerking positief kan zijn omdat de stad dan inspanningen kan doen voor het verbeteren van de lokale institutionele structuur, wat het voor de migranten gemakkelijker maakt om lokaal te werken. Anderzijds vraagt zulk een institutionele samenwerking een groot engagement van de stad Antwerpen en zijn de bestaande projecten die de migranten uitvoeren binnen de Zuidwerking van de stad Antwerpen te contextspecifiek, waaruit volgt dat de stad als het ware 20 stedenbanden zou moeten oprichten.

Samenwerking met de actoren uit het netwerk van de stad Antwerpen (AUHA en ITG)

Over het algemeen zijn de leden uit de migrantenverenigingen positief over het netwerk dat de stad heeft uitgebouwd met de hogescholen, de universiteiten en het ITG. Zoals eerder werd aangegeven, vormt het een forum om ervaringen uit te wisselen, in dialoog te treden, te integreren en elkaars cultuur te leren appreciëren.

Ook de uitwisselingen van studenten verpleegkunde en lerarenopleiding wordt over het algemeen positief ervaren. Het kan de projecten inhoudelijk iets bijbrengen.

Ook is men in het herkomstland gecharmeerd dat er buitenlandse studenten naar hen komen. Niettemin komt uit de interviews dat de organisatie voor deze uitwisseling veel tijd en moeite vraagt. De meesten zien de uitwisselingen als externe voorwaarden voor de ondersteuning van de stad Antwerpen en de inspanningen die ze er voor moeten leveren komen bovenop de tijd die ze steken in de opvolging van de eigenlijke ontwikkelingsprojecten. Dit lijkt zelfs tot spanningen te leiden tussen de partners omdat het engagement en de verantwoordelijkheden voor deze 'randactiviteiten' tussen de partners onderling wordt doorgeschoven. Verder vinden sommigen dat de studenten in kwestie weinig voorbereiding krijgen en te weinig openstaan voor de socio-culturele realiteit waarin ze terechtkomen. Ze hebben te sterk de neiging om hun kennis over te dragen in plaats van te leren van de expertise ter plaatse.

Samenwerking met andere actoren

De meeste migrantenverenigingen zijn ingebed in een netwerk met lokale, nationale en internationale contacten met andere socio-culturele organisaties, onderzoeksinstituten, individuen NGO's, koepelorganisaties, internationale organisaties en fora. De contacten die ze met deze actoren onderhouden zijn meestal instrumenteel. Dat gaat van bijvoorbeeld het verkrijgen van subsidies, het samen organiseren van projecten tot samenwerkingen met NGO's om de donerende leden van de gemeenschap een fiscaal attest te kunnen bezorgen.

Opvallend is het wederzijds engagement binnen de Congolese gemeenschap: leden van Congolese migrantenverenigingen zetelen in elkaars bestuursorganen. Een geïnterviewd lid van een organisatie die niet rechtstreeks betrokken is bij de Zuidwerking van de stad Antwerpen, waarschuwde wel dat deze situatie de samenwerking van de stad met de Congolese gemeenschap in Antwerpen dreigt te

reduceren tot een kleine groep actieve Congolezen uit de eerste generatie die niet per se de volledige Congolese gemeenschap in Antwerpen vertegenwoordigen.

Het participeren in elkaars bestuursorganen zien we minder bij de Ghanese en Marokkaanse organisaties, hoewel er sterke informele contacten zijn waarbinnen informatie en ervaringen worden uitgewisseld. Verder blijkt uit de interviews dat de geïnterviewde Marokkaanse migrantenverenigingen voornamelijk lokaal zijn georiënteerd en vaak steunen op familie- en gemeenschapsnetwerken (hoewel meer en meer contacten het zuivere familiekring overstijgen en ze contacten hebben met andere organisaties), terwijl de Ghanezen en Congolezen zich engageren in nationale, regionale of zelfs internationale organisaties. Gelijkaardige bevindingen zien we in het onderzoek van Perrin en Martiniello (2011).

Bij de Ghanese verenigingen is het opgevallen dat ze op verschillende plaatsen in Ghana actief zijn. Een van de geïnterviewde voorzitters verklaart dit door het feit dat de verenigingen die actief zijn binnen de Zuidwerking van de stad Antwerpen, socio-culturele verenigingen zijn (dit zijn verenigingen die Ghanezen verenigen op basis van de socio-culturele band met hun gemeenschap) en dat er verschillende socio-culturele groepen vertegenwoordigd zijn binnen de Ghanese gemeenschap. Het laten samenwerken in één regio is moeilijk en zou afbreuk doen aan hun socio-culturele expertise die ze kunnen aanwenden. Verder valt uit de interviews de grote, meer formele rol op die de Ghana Council speelt in het coördineren en samenbrengen van de Ghanese verenigingen binnen de Zuidwerking van de stad Antwerpen.

5. Conclusies & aanbevelingen

Jaarlijks sturen migranten hun familie en vrienden in het land van herkomst geld en goederen bestemd voor uiteenlopende doeleinden. Naast deze individuele initiatieven, ontwikkelen steeds meer migrantenverenigingen kleinschalige projecten ter ondersteuning van een lokale gemeenschap in het land van herkomst. Veel van deze transnationale activiteiten sluiten nauw aan bij ontwikkelingssamenwerking.

Sinds een viertal jaar heeft de stad Antwerpen het luik Zuidwerking binnen haar beleid ontwikkelingssamenwerking drastisch hervormd van een institutionele ondersteuning van partnersteden via stedenbanden, waarin verschillende stadsdiensten en instellingen werden betrokken, naar een structurele ondersteuning van ontwikkelingssamenwerkingsprojecten in DR Congo, Ghana en Marokko. In het bestuursakkoord 2007-2012 engageerde het stadsbestuur zich om uit te zoeken of ze een deel van de stedelijke middelen voor ontwikkelingssamenwerking kon inzetten in landen waarvan er een grote migrantengemeenschap in Antwerpen woont. Na het aflopen van de stedenband met Paramaribo in 2009 werd een experimenteerfase gestart waarbij werd geopteerd om thematisch te werken rond onderwijs en gezondheid in DR Congo, Ghana en Marokko via netwerken van migrantenverenigingen uit de desbetreffende landen, onderwijs- en onderzoeksinstellingen (AUHA en ITG) en andere geïnteresseerde Antwerpse verenigingen. De verschillende migrantenverenigingen werden uitgenodigd op trefdagen om de nieuwe beleidsvisie voor te stellen. Daaropvolgend werden met de geïnteresseerde verenigingen en onderwijs- en onderzoeksinstellingen convenanten afgesloten en per land projectgroepen opgericht voor het uittekenen van projecten. De uiteindelijke opstart van de projecten volgde eind 2010. De stad neemt een drievoudige rol op van matchmaker binnen het netwerk, subsidiekanaal en capaciteitsopbouwer / coach. In 2012 werd aan de hand van een schriftelijke bevraging, interviews met sleutelfiguren en leden van migrantenverenigingen⁷, een stand van zaken opgesteld. Dit rapport bevat gegevens over het profiel van de betrokkenen, de motivatie voor hun engagement, hun activiteiten en de wijze waarop zij de samenwerking met de stad en andere actoren ervaren.

5.1 Profiel

Een afgebakend profiel van de groep die zich met *remittances* en ontwikkelings-samenwerkingsinitiatieven in het land van herkomst bezig houdt, is niet evident. De migrantengemeenschappen zijn geen homogene groepen. Ze bestaan uit eerste en volgende generaties en uit mensen die op basis van verschillende motieven (arbeid, huwelijk, politieke redenen, enzovoort) gemigreerd zijn. Toch kunnen we aan de hand van onze bevindingen een schets geven van het profiel van de personen binnen de drie bovengenoemde gemeenschappen, die zich met deze thematiek

⁷ Wegens het kleine aantal respondenten van de Ghanese gemeenschap, moeten de resultaten voor deze gemeenschap met enige voorzichtigheid gelezen worden.

bezig houden en welke motieven aan de basis van hun engagement liggen.

Uit de interviews met vertegenwoordigers uit de drie gemeenschappen blijkt dat de meeste migranten (in mindere mate de jongere tweede- en derdegeneratiemigrant) één of andere vorm van transnationale solidariteit opnemen. Sommigen versturen geld en goederen aan familie, anderen hebben een individueel kleinschalig project in het land van herkomst, nog anderen organiseren inzamelingsacties ter ondersteuning van bijvoorbeeld scholen of sociale organisaties in hun geboortestreek. Een beperkte groep van migranten engageert zich voor georganiseerde en meer grootschalige initiatieven van ontwikkelingssamenwerking binnen de structuur van een vereniging.

In de eerste plaats toont de enquête dat vooral oudere migranten, meestal van de eerste generatie, regelmatig *remittances* zenden. Jongeren geven aan eerder uitzonderlijk geld of goederen te versturen. Jongeren zijn namelijk meer gericht op de samenleving hier en bovendien ervaren ze een minder directe sociale en emotionele band met het land van herkomst in vergelijking met hun ouders. Jongeren zijn op een andere wijze dan hun ouders geëngageerd en beschouwen deze activiteiten, zelfs wanneer ze zich in het land van herkomst afspelen, niet altijd als ontwikkelingssamenwerking. Vooral kinderen van voorzitters van migrantenverenigingen actief in het Zuiden, helpen mee in initiatieven genomen door hun ouders. Ze organiseren inzamelacties via de organisatie waar ze lid van zijn (sportclub, migrantenvereniging, culturele vereniging...), ten bate van het project en helpen hun ouders bij administratieve taken.

Meer mannen dan vrouwen verklaren dat ze regelmatig geld of goederen versturen naar het land van herkomst en dat ze een engagement in ontwikkelingssamenwerking opnemen. De analyse van de interviews leert echter dat vrouwen wel actief zijn in transnationale activiteiten, zij het eerder 'achter de schermen'. Vrouwen engageren zich voor kleinschaligere projecten, ad hoc ontwikkelingshulp en het inzamelen van geld. Mannelijke respondenten waarderen echter wel de inbreng van vrouwen en erkennen dat hiervan een positieve invloed uitgaat op de werking van de vereniging.

De meerderheid van de mensen die aangeven *remittances* te sturen en zich te engageren voor ontwikkelingssamenwerking, wonen samen met een partner en hebben kinderen. De meesten hebben ook een job.

Kijken we naar het specifieke profiel van de voorzitters van verenigingen, dan kunnen we nog toevoegen dat zij dikwijls een functie uitoefenen die een grote mate van flexibiliteit inhoudt, wat hun vrijwillig engagement voor de vereniging mogelijk maakt. Bovendien zijn zij ook sterk sociaal ingebed en bewegen ze zich in verschillende netwerken. Tot slot zijn ze goed op de hoogte van de structuren van de stedelijke overheid.

5.2 Draagvlak voor transnationale activiteiten

Uit ons onderzoek blijkt dat het aandeel van personen in de diaspora dat *remittances* stuurt naar het land van herkomst in een stad als Antwerpen aanzienlijk is. Daarenboven tonen onze gegevens aan dat de diaspora in Antwerpen ook actief is in transnationale activiteiten die verder gaan dan het versturen van geld en goederen. Vooral migrantenverenigingen uit Subsahara Afrika vermelden in hun statuten 'Noord-Zuidsamenwerking' als een essentieel element van hun werking. Bij Marokkaanse migrantenverenigingen is het een relatief nieuw concept, maar ook hier zou sprake zijn van een stijging van activiteiten gericht op specifieke regio's in het herkomstland. Hoewel deze activiteiten omwille van hun aard als een vorm van ontwikkelingssamenwerking kunnen worden beschouwd, zien de betrokkenen hun engagementen niet noodzakelijk in dat verband. Voor hen gaat het om een sociale plicht, een vorm van loyaliteit met het herkomstland, of in het geval van een beperkte groep tweedegeneratiejongeren van Marokkaanse herkomst, als een engagement uit religieuze overwegingen. Ongeacht de beweegredenen van de initiatiefnemers, zijn we geïnteresseerd in de grootte van het draagvlak binnen de eigen migrantengemeenschap. Het draagvlak binnen de gemeenschap heeft namelijk een invloed op de duurzaamheid van het project.

Op basis van ons onderzoek stellen we onder meer vast dat projecten van organisaties binnen de Marokkaanse gemeenschap eerder een breed draagvlak kennen binnen de eigen gemeenschap, in tegenstelling tot de Congolese, waar we meer individuele initiatieven observeren. Het aantal projecten binnen de Ghanese gemeenschap is beperkt in vergelijking met die van de twee andere gemeenschappen, maar we merken hier wel een groot potentieel draagvlak. De koepelvereniging Ghana Council probeert namelijk de activiteiten van de Ghanese verenigingen op elkaar af te stemmen. In vergelijking met de projecten van Congolese en Ghanese verenigingen, lijken projecten van de Marokkaanse verenigingen meer zelfbedruipend. De gezondheids- en onderwijsprojecten van de Marokkaanse verenigingen worden gefinancierd door de coöperaties die werden opgezet met de financiële ondersteuning van de stad Antwerpen. De twee eerstgenoemde diaspora hebben meer nood aan de financiële steun van de stad Antwerpen (of andere donoren) voor de verderzetting van hun activiteiten, terwijl dit minder het geval is bij de projecten uit de Marokkaanse gemeenschap.

Verder lijkt het draagvlak bij de tweede (en volgende) generaties voor ontwikkelingssamenwerking in het herkomstland over het algemeen eerder beperkt. Dit betekent echter niet dat jongeren geen interesse hebben in transnationale solidariteitsacties. Zij zijn echter meer gericht op activiteiten in Antwerpen dan in het land van herkomst.

Zoals elke andere vorm van vrijwilligerswerk, vergen de initiatieven van mensen in de diaspora ter ondersteuning van het land van herkomst, de nodige tijd, het nodige geld en veel energie. Meer nog dan activiteiten die de

migrantenverenigingen in Antwerpen organiseren, vragen deze engagementen een grote mate van flexibiliteit bij de initiatiefnemers. Naast de inspanningen om in het Noorden geld in te zamelen, mensen te mobiliseren en een dossier in te dienen in het geval men subsidies wenst, moet er op geregelde tijdstippen naar het land van herkomst worden gereisd. De voorbereiding, uitvoering en opvolging van transnationale projecten en de samenwerking met de dienst ontwikkelingssamenwerking van de stad Antwerpen, is voor de vrijwilligers van de migrantenverenigingen een arbeidsintensief proces. We zien dan ook vooral personen die een flexibele job hebben of in zich in een arbeidssituatie bevinden die de nodige ruimte voor andere activiteiten toelaat, aan het roer van projecten gericht op het herkomstland. Hoewel deze samenwerking positief wordt ervaren, is het niet voor iedereen even gemakkelijk zich daadwerkelijk in te zetten. De combinatie met een voltijdse job en een gezinsleven is niet evident. Het gebrek aan concreet engagement van sommigen, mag dus niet geïnterpreteerd worden als een gebrek aan interesse, maar eerder als een potentieel dat mits gunstigere omstandigheden, kan geactiveerd worden.

5.3 Transnationale activiteiten in het Zuiden ter bevordering van de sociale cohesie in het Noorden

Zoals eerder in het rapport werd vermeld, geven critici te kennen dat hulpverlening van migranten aan hun land van herkomst een teken is van teveel gerichtheid op 'het land van oorsprong' en een gebrek aan focus op het land waarin de betrokkene woont. Dit is echter niet noodzakelijk waar. Ons onderzoek toont aan dat een engagement in ontwikkelingssamenwerking zeker niet betekent dat de betrokkene enkel gericht is op het land van herkomst. Meer nog, de meeste initiatiefnemers voelen zich Vlaming, Belg en Antwerpenaar. De initiatieven voor ontwikkelingssamenwerking kaderen bovendien in sociale organisaties met sociaal sterke leiders die een integrerende functie opnemen in de gemeenschap. Een aantal onder hen vervullen zelfs de rol van bruggenbouwer binnen de gemeenschap maar ook naar de ruimere samenleving.

Bovendien zijn het net die personen die sterk geïntegreerd zijn en goed op de hoogte van het reilen en zeilen in Vlaanderen, die succesvolle initiatieven ontwikkelen. Het opstellen van een project en een subsidiedossier vergt namelijk een minimum aan kennis over de gangbare procedures. Wie hiermee vertrouwd is, heeft logischerwijze meer kans op slagen.

Het zou al te voorbarig zijn om uit onze bevindingen af te leiden dat het sturen van geld en goederen naar het herkomstland en het opzetten van ontwikkelingsprojecten in het Zuiden, over het algemeen een positieve invloed heeft op vlak van integratie en sociale cohesie in de stad. Wel zien we op bescheiden niveau positieve tendensen. Eerder in dit rapport werd geïllustreerd hoe een ontwikkelingsproject werd ingezet om de kloof tussen eerste en tweede

generatiemigranten te overbruggen. Verder zagen we dat door hun engagement in ontwikkelingssamenwerking migranten een uiting kunnen geven aan hun transnationale identiteit. Ze mogen zowel Vlaming, Belg en Antwerpenaar zijn als Congolees, Ghanees of Marokkaan. Tot slot is een belangrijke vaststelling in ons onderzoek dat de samenwerking tussen de migrantenverenigingen en de dienst ontwikkelingssamenwerking van de stad Antwerpen en andere actoren binnen het netwerk van de Zuidwerking, een positieve invloed heeft op de relaties tussen de stad en deze verenigingen.

5.4 De stad als matchmaker?

Zoals eerder werd vermeld, zijn de migrantenverenigingen waarmee de dienst ontwikkelingssamenwerking samenwerkt, gebaseerd op vrijwilligerswerk. Ze beschikken dan ook niet noodzakelijk over de knowhow, de (technische/administratieve) competenties en de terminologie eigen aan het officiële ontwikkelingssamenwerkingscircuit. Deze situatie maakt dat ze zich tegenover andere actoren als het zwakke broertje voelen. Desondanks mag men niet uit het oog verliezen dat vrijwilligers gedreven zijn door passie en vaak uiterst gemotiveerd zijn. Ze besteden een behoorlijk aandeel van hun vrije tijd, soms ten koste van andere sociale en familiale contacten, aan het verenigingsleven. Bovendien hebben ze een specifieke expertise in de socio-culturele gewoonten van het herkomstland en zijn ze uiterst geschikt als bruggenbouwers. Het is duidelijk dat de samenwerking tussen de stad en de verenigingen geleid heeft tot een professionalisering van de projecten en een verbreding van het netwerk van de migrantenverenigingen. Een goed voorbeeld hiervan is de samenwerking met AUHA en ITG. De omschakeling van het beleid in 2007 hield duidelijk een erkenning in van de migrantenverenigingen, hun specifieke expertise in het herkomstland en hun brugfunctie tussen het Noorden en het Zuiden. Verder stellen we vast dat de samenwerking tussen de migrantenverenigingen en de dienst ontwikkelingssamenwerking van de stad Antwerpen, een positieve invloed heeft op de relaties tussen de stad en deze verenigingen. De betrokken migrantenverenigingen ervaren de Zuidwerking zelf ook als gunstig en ondersteunend voor hun werking. We besluiten dit rapport dan ook graag met een aantal aanbevelingen die de huidige samenwerking tussen de stad en de migrantenverenigingen kunnen bestendigen.

5.5 Aanbevelingen

Wat betreft het **profiel van de personen actief in ontwikkelingssamenwerking**, kunnen we uit het onderzoek afleiden dat niet iedereen op dezelfde wijze geëngageerd is. Dit vormt op zich geen probleem voor de werking van de verenigingen. Indien de stad beter wil inspelen op de verschillende behoeften van de verenigingen zal de dienst ontwikkelingssamenwerking haar ondersteuning en sensibilisering meer moeten richten op de specifieke behoeften/werkpunten eigen aan elke gemeenschap. Meer maatwerk zal bovendien het draagvlak binnen elke gemeenschap verbreden. Verder moet om de draagkracht van de verenigingen te consolideren, een **consensus bereikt worden** met de migrantenvereniging over:

- de mate waarin het nodig is om de werking van migrantenverenigingen inzake ontwikkelingssamenwerking te **professionaliseren** dan wel als **vrijwilligerswerk** te behouden;
- administratieve vereisten versus vereenvoudiging.

Of de Zuidwerking zich dient uit te breiden naar andere landen en thema's is moeilijk te adviseren op basis van de bevindingen uit dit rapport. Echter, aangezien het huidig beleid van de Zuidwerking nog geen lange traditie kent, is een horizontale (naar meer gemeenschappen) en inhoudelijke **verbreding** met de nodige voorzichtigheid te hanteren. Zonder **extra middelen** in termen van human resources, inhoudelijke expertise en financiën, zal een verdere uitbreiding de intussen bereikte resultaten, in het gedrang brengen.

Voor een versteviging van haar rol als matchmaker, kan de stad:

- **informatiesessies over de mogelijkheden van subsidiëring organiseren**, eventueel ook informatie verstrekken over andere financieringskanalen.
- aansluiting zoeken bij de regionale of federale overheid (afhankelijk van de bevoegdheidsverdeling in deze materie) om na te gaan in hoeverre deze informele hulpverlening aan het land van herkomst kan ondergebracht worden binnen de officiële ontwikkelingssamenwerking (vierdepijlerinitiatieven). Zoals reeds bestaat bij NGO's kan voor migrantenverenigingen gezocht worden naar ondersteunende fiscale en andere kostendrukkende maatregelen (bijvoorbeeld bij de verzending van geld en goederen).
- Optreden als **facilitator** tussen **bedrijven/sponsors** en **migrantenvereinigingen**.

Om verschillende redenen is een betere **afstemming** van het **integratiebeleid** en de **dienst ontwikkelingssamenwerking** wel aangewezen. Zo kan het potentieel vertrouwen tussen de sleutelfiguren en hun achterban enerzijds en de stad en andere partners anderzijds ten volle worden benut. Meestal hebben de migrantenverenigingen die actief zijn in het Zuiden ook activiteiten gericht op het samenleven in ons land. Het is echter niet duidelijk in hoeverre de verenigingen die ondersteund worden door de dienst ontwikkelingssamenwerking, ook betrokken zijn in het integratiebeleid van de stad. De koppeling tussen diensten (dienst ontwikkelingssamenwerking en diensten die rond integratie werken) zal mogelijks het draagvlak kunnen vergroten omdat bijvoorbeeld vrouwen en jongeren die meer gericht zijn op een sociale werking in Antwerpen, meer betrokken kunnen worden in activiteiten gericht op het Zuiden. Bovendien zullen oudere mensen die zich vooral inzetten voor activiteiten in het herkomstland, ingeschakeld kunnen worden in de sociale werking in Antwerpen. Concrete voorstellen zijn onder andere:

- blijven toeleiden van migrantenverenigingen naar relevante **vormingssessies** van andere stadsdiensten;
- aansluiting zoeken bij het **jeugdbeleid** van de stad of het **onderwijsbeleid** voor de ontwikkeling van educatieve projecten binnen scholen of jongerenverenigingen;
- **good practices** van migrantenverenigingen in het herkomstland bekend maken via de kanalen van het integratiebeleid;
- **uitwisseling** opstarten tussen vrouwengroepen/jongerengroepen (eventueel van migrantenverenigingen) in het Noorden en in het herkomstland.

- Appadurai, A. (1997) *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*, Delhi: Oxford University Press.
- Chappell, L., Salazar-Ruiz, O. & Laczko, F. (2011) *How to evaluate migration and development projects, programmes and policies: lessons from current approaches*. *Migration Policy Practice*, 1 (1): 26-29.
- De Bruyn, T. & Develtere, P. (2008) *Het potentieel van de diasporafilantropie. Onderzoek naar het geefgedrag van Belgische migrantengemeenschappen*, Brussel: Koning Boudewijnstichting.
- De Bruyn, T. (2010) *Congolese Migranten in ontwikkelingssamenwerking en integratie*. 47-65 in: R. Gowricharn (ed.) *Ontwikkelingssamenwerking en Integratie*, Assen: Koninklijke Van Gorcum.
- De Bruyn, T & Huyse, H. (2009) *De Vierde Pijler van de Vlaamse Ontwikkelingssamenwerking. Voorbij de eerste kennismaking*, Brussel: VAIS.
- De Bruyn, T., Wets, J., Plessers, H. & Sorrosal, D. (2008) *Diaspora Involvement in Development Cooperation. The case of Belgium and the Democratic Republic of Congo (DRC)*. Genève: Internationale Organisatie voor Migratie.
- Cohen, J.H. (2011) *Migration, remittances and household strategies*. *Annual Review of Anthropology*, 40: 103-114.
- de Haas, H. (2010a) *Migration and Development: a Theoretical Perspective*. *International Migration Review*, 44 (1): 227-264.
- de Haas, Hein (2010) *The internal dynamics of migration processes: A theoretical inquiry*. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(10): 1587-1617.
- de Haas, H. (2006) *Engaging Diasporas. How governments and development agencies can support diaspora involvement in the development of origin countries*, Oxford: OxfamNovib/International Migration Institute.
- de Haas (2005) *International migration, remittances and development: Myths and facts*. *Third World Quarterly*, 26 (8): 1269-1284.
- De Meyer, R. en Holvoet, N. (eds.) (2005) *Millenniumdoelstellingen. 2015: De tijd loopt*. Noord Zuid Cahier 1, Brussel: Wereldmediahuis.
- Develtere, P. (2005) *De Belgische Ontwikkelingssamenwerking*, Leuven: Davidsfonds.
- Develtere, P. (2009) *De vrije markt van de ontwikkelingssamenwerking*, Leuven: Davidsfonds.
- Develtere, P. & Stessens, J. (2007) *De Vierde Pijler van de Vlaamse Ontwikkelingssamenwerking. De opmars van de levensverbeteraar*, Leuven: HIVA.
- Europese Commissie (2005) *Migration and Development: Some concrete orientations COM(2005) 390 final*, Brussel: Europese Commissie.
- Europese Commissie (2011) *The Global Approach to Migration and Mobility COM(2011) 743 final*, Brussels: Europese Commissie.
- Faist, T. (2008) *Migrants as Transnational Development Agents: An inquiry into the newest round of the migration-development nexus*. *Population, Space and Place*, 14: 21-42.
- Fauser, M. (2011) *How receiving cities contribute to simultaneous engagements for incorporation and development?* 134-158 in: T. Fauser, M. Fauser en P. Kivisto (eds.) *The Migration-Development Nexus. A Transnational perspective*, Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Fraus, B. & Grimmus, T. (2012) *Migratie en Ontwikkeling. Beleidsevaluatie van het Nederlandse Migratie- en Ontwikkelingsbeleid sinds 2008*, Zoetermeer: Panteia Research voor Beleid.
- Global Commission on International Migration (GCIM) (2005). *Migration in an Interconnected World: New Directions for Action*. Geneva: Global Commission on International Migration.
- Goldin, I., Cameron, G. & Balarajan, M. (2010) *Exceptional people: How migration shaped our world and will define our future*, Princeton & Oxford: Princeton University Press.

- Gowricharn, R. (2010) *Ontwikkelingssamenwerking en integratie*, Assen: Koninklijk Van Gorcum.
- Lacoix, T. (2009a) *Migration, Développement, Codéveloppement: quels acteurs pour quels discours?* Parijs: Institut Panos Paris.
- Lacroix, T. (2010) *Integratie, transnationalisme en ontwikkeling in een Frans/Noord-Afrikaanse context*. 90-107 in R. Gowricharn (ed.) *Ontwikkelingssamenwerking en Integratie*, Assen: Koninklijke Van Gorcum.
- Levitt, P. & Lamba-Nieves, D. (2011) *Social Remittance Revisited*. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 37 (1): 1-27.
- Mazzucato V. (2008). *The double engagement: transnationalism and integration. Ghanaian migrants' lives between Ghana and the Netherlands*. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 34: 199-216.
- Meireman, K. (2003), *De rol van migrantenorganisaties in de ontwikkelingssamenwerking*, Brussel: DGOS.
- Mestrum, F. (2005) *De rattenvanger van Hameln*. De Wereldbank, armoede en ontwikkeling. Berchem: Uitgeverij EPO.
- Omelaniuk, I. (2012) *The Global Forum on Migration and Development (GFMD): What has it achieved to date?* *Migration Policy Practice*, 2(1) 8-11.
- Perrin, N. & Martiniello, M. (2011), *Transnationale activiteiten van migranten in België: Factor van integratie of van terugtrekking in de eigen groep?* Brussel: Koning Boudewijnstichting.
- Portes, A., Escobar, C. & Arana, R. (2009) *Divided or Convergent Loyalties?: the political incorporation process of latin american immigrants in the United States*. *International Journal of Comparative Sociology*, 50 (2): 103-136.
- Reichert, J.S. (1981) *The Migrant Syndrome: Seasonal U.S. Labor Migration and Rural Development in Central Mexico*. *Human Organization*, 40: 56-66.
- Schiller, N.G. (2011) *A global perspective on migration and development*. 29-56 in: T. Fauser, M. Fauser en P. Kivisto (eds.) *The Migration-Development Nexus. A Transnational perspective*, Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Skeldon, R. (2009), *Addressing the root causes of migration through development, specifically in light of the current global economic crisis. A Background Paper for the Global Forum Migration and Development, Roundtable: How to make the migration-development nexus work for the achievement of the Millennium Development Goals (MDGs), Session 1.3., 4-5 November 2009, Athene*.
- Vermeylen, S. (2004) *Werken met de SWOT-analyse: een handreiking voor een betere beleidsplanning*, Brussel: Politeia.
- VVSG (2011) *Linking diaspora and countries of origin within local international policy. Workshop 11 op de internationale conferentie 'Winning through twinning: local authorities, actors in development', 17-19 oktober 2011, Gent: VVSG/Stad Gent*.
- VVSG (2012) *De lokale Noord-Zuidkaart gelanceerd*. (online) geconsulteerd op 30/08/2012: <http://www.vvsg.be/Lists/Nieuws/disppform.aspx?id=700&Source=http%3A%2F%2Fwww.vvsg.be%2FPages%2FNieuws.aspx>
- Wets, J., Meireman, K. & De Bruyn, T. (2004) *Migrantengemeenschappen. Partners in Ontwikkelingsbeleid?* Leuven: KULeuven/HIVA.
- World Bank (2003) *Global Development Finance Annual Report 2003*, Washington, DC: The World Bank.
- World Bank (2006) *Global Economic Prospects. Economic Implications of Remittances and Migration*, Washington DC: The World Bank.
- World Bank (2011) *Migration and Remittances Factbook 2011*, Washington DC: The World Bank.
- Zoomers, A. & van Westen, G. (2011) *Introduction: translocal development, development corridors and development chains*. *International Development Planning Review*, 33 (4): 377-388.

Bijlage 1. Checklist interview sleutelfiguur

Algemeen

1. Beschouwt/Ervaart u de ontwikkelingen binnen de Zuidwerking (van stedenbanden naar een structurele samenwerking geënt op de migrantenorganisaties en grootste migrantengroepen in Antwerpen) van de stad Antwerpen als positief? Wat zijn volgens u de belangrijkste veranderingen (positieve en negatieve) t.o.v. het vroegere ontwikkelingsbeleid van de stad Antwerpen?
2. Moet de dienst Ontwikkelingssamenwerking van de stad Antwerpen zich als traditionele eerstelijnsactor bezighouden met zulk een vorm van beleid (ondersteuning en samenwerking van vierdepijlerinitiatieven) i.p.v. de traditionele bilaterale samenwerking via stedenbanden? Voordelen & nadelen?

Diaspora en ontwikkelingssamenwerking

3. Wat zijn uw opvattingen over de recente interesse van beleidsmakers over migratie (diaspora) en ontwikkeling? Rol migranten in ontwikkeling? Meerwaarden? Valkuilen? [lokale expertise, sociaal netwerk, duurzaamheid, engagement ...]?
 - a. Evaluatie lokale expertise bij 2-3 generatie
 - b. Elite capture: overheids OS naar regio's van migranten
 - c. Belemmering solidariteit of bovenop remittances
 - d. Motivatie
 - e. Ander soort publiek
 - f. Grootte van remittances
 - g. Bruggenbouwers: Uitdragers van mensenrechten en democratische politieke ideeën? Aantal onderwerpen zoals ongelijkheid, armoede en vrouwenrechten moeten soms eerst hier beslecht worden i.p.v. in het herkomstland (Marokkaanse mannen met vrouwen coöperaties)?
4. Heel weinig migrantenorganisaties vinden de weg naar subsidiekanalen? Waarom? Belangrijkste belemmeringen? Hoe kan de stad hen bereiken?
 - a. Machtchmaker & netwerken: goed?
 - b. Opleggen van onderwerpen en oriëntatie: goed?
 - c. Inbedding in netwerk: goed? Luidste stem & imponerende expertise? Integratie? Duurzaamheid?
5. Verschil migrantenorganisaties met andere vierdepijlerinitiatieven (motieven, organisatiestructuur, modus operandi)

6. Motivatie om aan OS te doen? Klik om te starten? Vraag uit herkomstland, bezoek aan herkomstland?
7. Link van migrantenorganisaties met traditionele actoren van de OS-sector
8. Migranten ><NGO's: interesse migrantengemeenschap voor traditionele NGO's
9. Andere vormen van transnationale activiteiten dan remittances en projecten, bv. bijdragen door ervaringen en opleidingen?
10. Is een meer institutionele ondersteuning van migrantenorganisaties door overheidsinstanties (in vorm van subsidiëring, capaciteitsopbouw, matchmaker) een opportuniteit of bedreiging voor de rol die migrantenorganisaties opnemen in ontwikkelingssamenwerking?
 - a. Duurzaamheid netwerk of blijvende lijm
 - b. Wat voor soort institutioneel kader is best geschikt
 - c. Administratie
 - d. Geen homoloog in herkomstlanden
11. good & bad practices ontwikkelingssamenwerkingsinitiatieven van migranten

Integratie en ontwikkelingssamenwerking

12. Denkt u dat de participatie van de migrantenorganisaties binnen de Zuidwerking positieve effecten kan hebben op de integratie van de migrantenpopulaties in Antwerpen
 - a. Engagement migranten in OS in herkomstland: belemmering integratie?
 - b. Toegang tot publieke ruimte en contacten met Stad Antwerpen
 - c. Beeldvorming over migranten en activiteiten in Noorden
 - d. Verandering in beeldvorming over migranten?
 - e. Toegang tot publieke ruimte en contacten met de stad?

Beleidsaanbevelingen

13. Waar moet je als overheid rekening mee houden als je met diasporaverenigingen werkt? Welke aanbevelingen heeft u voor overheden die met diasporaverenigingen (willen) werken?

Andere landen & vb.

14. Good & bad practices (in andere steden, andere landen)

Bijlage 2. Enquête

Inleiding

Antwerpen is een bruisende multiculturele stad, die solidair wil zijn met andere landen in de wereld. Sinds begin 2010 doet de stad daarom aan ontwikkelingssamenwerking in DR Congo, Ghana en Marokko, drie landen met een grote migrantengemeenschap in Antwerpen.

Om de samenwerking met DR Congo, Ghana en Marokko vorm te geven, werkt de stad samen met het Instituut voor Tropische Geneeskunde (ITG), de Associatie Universiteit en Hogescholen Antwerpen (AUHA), ontwikkelingsorganisaties en verenigingen. Migrantenvereinigingen nemen daarbij een belangrijke plaats in.

Om de samenwerking te verbeteren en migrantenvereinigingen in de toekomst nog beter te kunnen ondersteunen, wil de stad Antwerpen haar diaspora graag wat beter leren kennen, ondermeer via deze enquête. In de enquête worden vragen gesteld in verband met geld en goederen opsturen naar DR Congo, Ghana en Marokko; het engagement dat u opneemt in de ontwikkeling van DR Congo, Ghana en Marokko; uw houding ten opzichte van ontwikkelingssamenwerking; en enkele sociaal-economische kenmerken. Later volgen ook nog interviews met sleutelfiguren.

Al de verzamelde informatie neemt de stad mee bij de **evaluatie van de werking in DR Congo, Ghana en Marokko**, eind 2012. Het is ook de basis voor de verdere **invulling van het beleid ontwikkelingssamenwerking in 2013 – 2018**. De informatie wordt uiteraard vertrouwelijk behandeld.

Wie mag deze enquête invullen?

Iedereen die

1. Congolese, Ghanese of Marokkaanse roots heeft

en

2. In Antwerpen woont en initiatieven opzet om de ontwikkeling in het land van herkomst te ondersteunen

of

3. actief is in een Antwerpse organisatie die initiatieven opzet om de ontwikkeling in het land van herkomst te ondersteunen

Aan organisaties vragen we om **zoveel mogelijk** van hun **leden** de enquête te laten invullen.

De enquête telt 56 vragen en het invullen duurt 15 à 30 minuten.

Alvast hartelijk dank!

1. *Geslacht:* (1) Man (2) Vrouw
 2. *Leeftijd:* _____ 3. *Postcode van woonplaats:* _____

Geldtransfer

De volgende vragen gaan over geld overmaken naar <herkomstland>.

4. *Stuurt u **geld** naar personen in <herkomstland>?*
☐ (1) Ja, wekelijks	☐ (4) Ja, 1 tot 2 maal per jaar
☐ (2) Ja, maandelijks	☐ (5) Enkel in noodgevallen
☐ (3) Ja, 3 tot 4 maal per jaar	☐ (6) Nooit (Ga naar vraag 10)
5. *Hoe stuurt u geld? (Meerdere antwoorden mogelijk)*
☐ (a) Ik neem het mee als ik <herkomstland> bezoek (en valise)	☐ (e) Ik maak geld over via GSM (MobiCash, Lycamoney, BIC, ...)
☐ (b) Ik geef het mee aan familie of vrienden (par enveloppe)	☐ (f) Ik stuur het op met de post
☐ (c) Ik schrijf het over via de bank	☐ (g) Ik stuur het via belwinkels, nachtwinkels (phonies)
☐ (d) Ik doe money transfer (Western Union)	☐ (h) Ander: _____
6. *Naar wie heeft u in 2011 geld gestuurd? (Meerdere antwoorden mogelijk)*
☐ (a) Familie	☐ (e) Religieuze organisaties
☐ (b) Vrienden	☐ (f) Sociale organisaties
☐ (c) Zakenpartners	☐ (g) Ander: _____
7. *Waarom maakt u geld over? (Meerdere antwoorden mogelijk)*
☐ (a) Op vraag van familie in <herkomstland>	☐ (e) Bij wijze van cadeau voor sociale gebeurtenis (huwelijk, geboorte ...) in <herkomstland>
☐ (b) Op vraag van vrienden in <herkomstland>	
☐ (c) Op vraag van anderen in <herkomstland>	
☐ (d) Op eigen initiatief naar aanleiding van problemen in <herkomstland> (natuurramp, hongersnood ...)	☐ (f) Voor commerciële zaken
	☐ (g) Ander: _____
8. *Waarvoor wordt dit geld gebruikt in <herkomstland> (Meerdere antwoorden mogelijk)*
-		
--	--
☐ (a) Aankoop voedsel	☐ (i) Sociale projecten
☐ (b) Betaling schoolgeld	☐ (j) Ontwikkelingssamenwerking
☐ (c) Organisatie begrafenis	☐ (k) Bouw van een eigen huis
☐ (d) Organisatie huwelijk	☐ (l) Bouw van een huis voor familie
☐ (e) Betaling bruidsschat	☐ (m) Commerciële zaken
☐ (f) Medische hulp	☐ (n) Ander: _____
☐ (g) Betaling huishuur	☐ (o) Ik weet het niet
☐ (h) Aflossing leningen en schulden	☐ (p) Ik wil het niet zeggen
9. *Hoeveel geld heeft u in 2011 overgemaakt naar uw <herkomstland>? _____ EUR*

Goederentransfer

De volgende vragen gaan over het sturen van **goederen** naar <herkomstland>.

10. *Stuurt u wel eens goederen naar personen in <herkomstland>?*

☐ (1) Ja, ongeveer om de 5 jaar	☐ (4) Ja, meerdere malen per jaar
☐ (2) Ja, ongeveer om de 2 jaar	☐ (5) Enkel in noodgevallen
☐ (3) Ja, 1 keer per jaar	☐ (6) Nooit (Ga naar vraag 16)

11. *Hoe stuurt u goederen? (Meerdere antwoorden mogelijk)*

☐ (a) Ik neem ze mee als ik <herkomstland> bezoek	☐ (c) Ik stuur ze per post
☐ (b) Ik geef het mee aan familie of vrienden	☐ (d) Ik stuur ze per container
	☐ (e) Ander: _____

12. *Voor wie zijn deze goederen bestemd? (Meerdere antwoorden mogelijk)*

☐ (a) Familie	☐ (e) Religieuze organisaties
☐ (b) Vrienden	☐ (f) Sociale organisaties
☐ (c) Zakenpartners	☐ (g) Ander: _____

13. *Waarvoor worden deze goederen gebruikt in <herkomstland> (Meerdere antwoorden mogelijk)*

☐ (a) Basisbehoeften	☐ (f) Bouw van een huis voor familie
☐ (b) Om te verkopen	☐ (g) Commerciële zaken
☐ (c) Sociale projecten	☐ (h) Ander: _____
☐ (d) Ontwikkelingssamenwerking	☐ (i) Ik weet het niet
☐ (e) Bouw van een eigen huis	☐ (j) Ik wil het niet zeggen

14. *Waarom stuurt u goederen naar <herkomstland>:*

☐ (a) Op vraag van familie in <herkomstland>	☐ (e) Bij wijze van cadeau voor sociale gebeurtenis (huwelijk, geboorte ...) in <herkomstland>
☐ (b) Op vraag van vrienden in <herkomstland>	
☐ (c) Op vraag van anderen in <herkomstland>	☐ (f) Voor commerciële zaken
☐ (d) Op eigen initiatief naar aanleiding van problemen in <herkomstland> (natuurramp, hongersnood ...)	☐ (g) Ander: _____

15. *Kunt u een schatting geven van de totale waarde van de goederen die u in 2011 naar <herkomstland> heeft gestuurd?* _____ EUR

Wat is het bedrag dat u aan verzendkosten heeft uitgegeven? _____ EUR

Engagement in initiatieven rond ontwikkelingssamenwerking

Met de volgende vragen willen we een beter zicht krijgen op uw persoonlijk engagement in ontwikkelingsprojecten.

16. Engageert u zich in een initiatief rond ontwikkelingssamenwerking in <herkomstland>?

O (1) Ja

O (2) Neen (→ Ga naar vraag 25)

17. Naast het versturen van geld en goederen, zet ik me in via ... (Meerdere antwoorden mogelijk)

O (1) Een ngo (bv. 11.11.11, Pax Christi, Broederlijk Delen, Vredeseilanden ...)

O (4) Een vriendengroep

O (2) Een vzw

O (5) Familie

O (3) Een migrantenvereniging

O (6) Ander: _____

18. Aan welke initiatieven werkt u mee? (Vul de tabel in)

Werkt u mee aan 1 initiatief? Vul dan 1 tabel in.

Werkt u mee aan 2 of 3 initiatieven? Vul dan 2 of 3 tabellen in.

INITIATIEF 1

1	2	3	4	5	6
Naam & website van initiatief?	Welke rol heeft u in het initiatief? <i>(Meerdere antwoorden mogelijk)</i>	Sinds welk jaar bent u lid van dit initiatief?	Op welk thema focust uw initiatief? <i>(Meerdere antwoorden mogelijk)</i>	Partners waar uw initiatief mee werkt in <herkomstland>? <i>(Meerdere antwoorden mogelijk)</i>	Regio in <herkomstland> waar de activiteiten plaatsvinden? <i>(Meerdere antwoorden mogelijk)</i>
Noteer hier de naam _____ _____ _____	O Oprichter O Voorzitter O Lid van bestuur O Dagelijks management O Administratie O Deelname activiteiten O Inzamelen fondsen O Hulp bij activiteiten (opruimen, drankverkoop, afwas, promotie ...) O Financiële steun O Ander: _____	_____ _____ _____	O Onderwijs O Gezondheid O Water O Mensenrechten O Goed bestuur O Gelijkheid man-vrouw O Cultuur O Klimaat O Verhoging van inkomen O Landbouw O Infrastructuur O Economie O Internet en informatica O Noodhulp O Ander: _____ O Ik weet niet	O Familie O Vrienden O Sociale organisaties O Lokale besturen O Ander: _____ O Ik weet niet	O Geboorteplaats O Regio waar familie woont O Regio waar vrienden wonen O Elders in <herkomstland> O Ander: _____ O Ik weet niet

INITIATIEF 2

1	2	3	4	5	6
Naam & website van initiatief?	Welke rol heeft u in het initiatief?	Sinds welk jaar bent u lid van dit initiatief?	Op welk thema focust uw initiatief?	Partners waar uw initiatief mee werkt in <herkomstland>?	Regio in <herkomstland> waar de activiteiten plaatsvinden?
	(Meerdere antwoorden mogelijk)		(Meerdere antwoorden mogelijk)	(Meerdere antwoorden mogelijk)	(Meerdere antwoorden mogelijk)
Noteer hier de naam	☐ Oprichter ☐ Voorzitter ☐ Lid van bestuur ☐ Dagelijks management ☐ Administratie ☐ Deelname activiteiten ☐ Inzamelen fondsen ☐ Hulp bij activiteiten (opruimen, drank-verkoop, afwas, promotie ...) ☐ Financiële steun ☐ Ander: _____		☐ Onderwijs ☐ Gezondheid ☐ Water ☐ Mensenrechten ☐ Goed bestuur ☐ Gelijkheid man-vrouw ☐ Cultuur ☐ Klimaat ☐ Verhoging van inkomen ☐ Landbouw ☐ Infrastructuur ☐ Economie ☐ Internet en informatica ☐ Noodhulp ☐ Ander: _____ ☐ Ik weet niet	☐ Familie ☐ Vrienden ☐ Sociale organisaties ☐ Lokale besturen ☐ Ander: _____ ☐ Ik weet niet	☐ Geboorteplaats ☐ Regio waar familie woont ☐ Regio waar vrienden wonen ☐ Elders in <herkomstland> ☐ Ander: _____ ☐ Ik weet niet

INITIATIEF 3

1	2	3	4	5	6
Naam & website van initiatief?	Welke rol heeft u in het initiatief?	Sinds welk jaar bent u lid van dit initiatief?	Op welk thema focust uw initiatief?	Partners waar uw initiatief mee werkt in <herkomstland>?	Regio in <herkomstland> waar de activiteiten plaatsvinden?
	(Meerdere antwoorden mogelijk)		(Meerdere antwoorden mogelijk)	(Meerdere antwoorden mogelijk)	(Meerdere antwoorden mogelijk)
Noteer hier de naam	☐ Oprichter ☐ Voorzitter ☐ Lid van bestuur ☐ Dagelijks management ☐ Administratie ☐ Deelname activiteiten ☐ Inzamelen fondsen ☐ Hulp bij activiteiten (opruimen, drank-verkoop, afwas, promotie ...) ☐ Financiële steun ☐ Ander: _____	-	☐ Onderwijs ☐ Gezondheid ☐ Water ☐ Mensenrechten ☐ Goed bestuur ☐ Gelijkheid man-vrouw ☐ Cultuur ☐ Klimaat ☐ Verhoging van inkomen ☐ Landbouw ☐ Infrastructuur ☐ Economie ☐ Internet en informatica ☐ Noodhulp ☐ Ander: _____ ☐ Ik weet niet	☐ Familie ☐ Vrienden ☐ Sociale organisaties ☐ Lokale besturen ☐ Ander: _____ ☐ Ik weet niet	☐ Geboorteplaats ☐ Regio waar familie woont ☐ Regio waar vrienden wonen ☐ Elders in <herkomstland> ☐ Ander: _____ ☐ Ik weet niet

19. Wordt u voor dit engagement betaald?

De nummering in deze tabel is dezelfde nummering als in de tabel onder vraag 18.

	(1)	(2)	(3)
Naam van het initiatief	Ik krijg een salaris	Ik engageer me vrijwillig, maar krijg een vergoeding voor onkosten (bv. verplaatsingskosten)	Ik engageer me vrijwillig, maar krijg geen vergoeding voor onkosten
Initiatief 1	0	0	0
Initiatief 2	0	0	0
Initiatief 3	0	0	0

20. Ik engageer me in deze initiatieven: (Meerdere antwoorden mogelijk)

O (a) op vraag van familie <herkomstland>	O (g) op vraag van gemeente of stadsbestuur in België
O (b) op vraag van vrienden in <herkomstland>	
O (c) op vraag van sociale organisaties in <herkomstland>	O (h) op vraag van gemeente of stadsbestuur in <herkomstland>
O (d) op eigen initiatief naar aanleiding van de situatie in <herkomstland>	O (i) op vraag van migrantenorganisaties
O (e) voor sociaal contact met andere leden van het initiatief	O (j) uit persoonlijke overtuiging
O (f) op vraag van traditionele ngo's (Pax Christi, 11.11.11., Broederlijk Delen ...)	O (k) uit religieuze overtuiging
	O (l) naar aanleiding van een bezoek aan <herkomstland>
	O (m) Ander: _____

21. Hoe verloopt de communicatie met de partners in <herkomstland> (Meerdere antwoorden mogelijk)

O (a) Skype	O (d) Sociale media (facebook ...)
O (b) Telefoon, GSM	O (e) Bezoek in <herkomstland>
O (c) E-mail of brief	O (f) Ander: _____

22. *Wie kiest de thema's waar u rond werkt?*

	(1) Altijd	(2) Soms	(3) Noot	(4) Weet niet
(a) Oprichter van het initiatief	0	0	0	0
(b) Voorzitter van het initiatief	0	0	0	0
(c) Raad van bestuur van het initiatief	0	0	0	0
(d) Alle leden van het initiatief in overleg	0	0	0	0
(e) Familie in <herkomstland>	0	0	0	0
(f) Vrienden in <herkomstland>	0	0	0	0
(g) Sociale partners in herkomstland	0	0	0	0
(h) Overheden in België	0	0	0	0
(i) Anderen:	0	0	0	0

23. *Wie kiest de plaats waar u werkt?*

	(1) Altijd	(2) Soms	(3) Noot	(4) Weet niet
(a) Oprichter van het initiatief	0	0	0	0
(b) Voorzitter van het initiatief	0	0	0	0
(c) Raad van bestuur van het initiatief	0	0	0	0
(d) Alle leden van het initiatief in overleg	0	0	0	0
(e) Familie in <herkomstland>	0	0	0	0
(f) Vrienden in <herkomstland>	0	0	0	0
(g) Sociale partners in herkomstland	0	0	0	0
(h) Overheden in België	0	0	0	0
(i) Anderen:	0	0	0	0

24. *Hoe maakt u uw initiatief in <herkomstland> bekend bij mensen in de stad Antwerpen?*
(Meerdere antwoorden mogelijk)

O (a) Niet	O (d) Nieuwsbrief
O (b) Filmavonden, lezingen	O (e) Media (krant, TV ...)
O (c) Website	O (f) Ander: _____

Kunt u in onderstaande tabel aanduiden in welke mate u akkoord gaat met elke stelling ‘helemaal akkoord’, ‘akkoord’, ‘niet akkoord’ of ‘helemaal niet akkoord’ gaat. Indien u geen mening heeft, duid dan ‘Weet niet’ aan.

	(1) Helemaal niet akkoord	(2) Niet akkoord	(3) akkoord	(4) Helemaal akkoord	(5) Weet niet
25. De sterken in een samenleving moeten de zwakken helpen	0	0	0	0	0
26. Er wordt binnen de ontwikkelingssamenwerking van de overheid geluisterd naar de stem van migranten	0	0	0	0	0
27. Geld geven aan ontwikkelingssamenwerking heeft zin	0	0	0	0	0
28. Iedereen moet zijn/haar verantwoordelijkheid opnemen om iets te doen voor de armen in de wereld	0	0	0	0	0
29. De armoede in ontwikkelingslanden is een gevolg van de mentaliteit van hun bevolking	0	0	0	0	0
30. Ik neem mijn engagement op vanuit mijn geloofsovertuiging	0	0	0	0	0
31. Migranten kunnen bruggenbouwers zijn tussen de overheid en ngo's in België en lokale partners in <land van herkomst> omdat ze de lokale context kennen	0	0	0	0	0
32. Het is mijn plicht om iets te doen voor mijn familie in <herkomstland>	0	0	0	0	0
33. Mensen in ontwikkelingslanden moeten zelf aangeven waar zij behoefte aan hebben	0	0	0	0	0
34. Door mij te engageren in ontwikkelingssamenwerking krijg ik meer prestige in mijn gemeenschap	0	0	0	0	0
35. Ontwikkelingslanden missen het geld voor ontwikkeling	0	0	0	0	0
36. Ontwikkelingslanden missen de kennis voor ontwikkeling	0	0	0	0	0
37. Er is niets wat ik persoonlijk kan doen om de armoede in ontwikkelingslanden te verminderen	0	0	0	0	0
38. Westerse landen zijn niet verantwoordelijk voor het oplossen van problemen in ontwikkelingslanden	0	0	0	0	0
39. Er is bij de traditionele ngo's (Pax Christi, 11.11.11., Broederlijk Delen, ...) te weinig ruimte voor de inbreng van migranten	0	0	0	0	0

Tot slot willen we u graag nog een aantal vragen stellen over uw sociale en economische situatie.

40. *Wat is uw burgerlijke staat?*

O (1) Gehuwd

O (4) Weduwe/Weduwnaar

O (2) Alleenstaand

O (5) Ander: _____

O (3) Samenwonend

41. *Hoeveel kinderen heeft u? (Meerdere antwoorden mogelijk)*

O (1) Geen kinderen

O (2) inwonend: _____

O (3) niet-inwonend: _____

42. *Welke nationaliteit heeft u? (Meerdere antwoorden mogelijk indien meervoudige nationaliteit)*

O (a) Belgische

O (b) <Herkomstland>

O (c) Ander: _____

43. *In welk land bent u geboren?*

O (1) België (→ ga naar vraag 45)

O (2) <Herkomstland>

O (3) Ander: _____

44. *In welk jaar vestigde u zich in België?*

O jaar: _____

45. *Wat is uw hoogst behaalde diploma?*

O (1) Geen diploma (→ ga naar vraag 47)

O (5) Beroepssecundair onderwijs

O (2) Lagere school

O (6) Hoger niet-universitair onderwijs

O (3) Algemeen secundair onderwijs

O (7) Universitair onderwijs

O (4) Technisch secundair onderwijs

O Ander: _____

46. *Waar heeft u dit diploma behaald?*

O (1) In België

O (2) In <herkomstland> en het diploma is erkend in België

O (3) In <herkomstland> en het diploma is niet erkend in België

O (4) In ander land: _____

47. *Oefent u op dit moment betaald werk uit in België?*

- O (1) Neen, ik ben werkzoekend
- O (2) Neen, ik ben op pensioen
- O (3) Neen, ik ben huisvrouw/man
- O (4) Neen, ik ben student

(→ ga naar vraag 49)

- O (5) Ja, ik werk voltijds
- O (6) Ja, ik werk deeltijds
- O (7) Ja, ik werk via interim
- O (8) Ander:

48. *U werkt als...*

- O (1) Arbeider
- O (2) Bediende
- O (3) Ambtenaar

- O (4) Zelfstandige
- O (5) Vrij beroep
- O (6) Ander: _____

49. *Wat is uw levensbeschouwing?*

- O (1) Geen
- O (2) Islam
- O (3) Katholicisme
- O (4) Oosters-orthodoxisme

- O (5) Protestantisme
- O (6) Ander: _____
- O (7) Wil niet zeggen

50. *In welk land is uw vader geboren?*

- O (1) België (ga naar vraag 52)
- O (2) <Herkomstland>
- O (3) Ander: _____
- O (4) Ik weet niet

51. *Vestigde uw vader zich in België?*

- O (1) Neen
- O (2) Ja, in het jaar: _____
- O (3) Ik weet niet

52. *In welk land is uw moeder geboren?*

- O (1) België (ga naar vraag 54)
- O (2) <Herkomstland>
- O (3) Ander: _____
- O (4) Ik weet niet

53. *Vestigde uw moeder zich in België?*

- O (1) Neen
- O (2) Ja, in het jaar: _____
- O (3) Ik weet niet

54. *Uit welke streek in <het herkomstland> is uw familie afkomstig? (regio en stad/dorp)*

55. *Wilt u zich ooit terug vestigen in <het land van herkomst>?*

☐ Zeker wel

☐ Waarschijnlijk niet

☐ Waarschijnlijk wel

☐ Zeker niet

56. *Waarom wel? Waarom niet?*

Wij willen u alvast bedanken voor het invullen van deze vragenlijst.
Voor een juist verloop van het onderzoek zouden wij graag nog het volgende van u willen weten:

Mogen wij u in de toekomst uitnodigen voor een persoonlijk gesprek om dieper op het thema van deze enquête in te gaan?

- ☐ Ja, u kunt mij bereiken op dit telefoonnummer: _____
- ☐ Neen

Wilt u een kort onderzoeksverslag van dit onderzoek ontvangen?

- ☐ Ja
- ☐ Neen

Wilt u in het najaar 2012 deelnemen aan een workshop ter afsluiting van dit onderzoek?

- ☐ Ja
- ☐ Neen

Bijlage 3. Checklist interview lid migrantenvereniging

Beschrijving OSMO project in het kort.

- Leden?
- Iedereen welkom?
- Wie neemt beslissingen?
- Buiten stad Antwerpen, waarvan ondersteuning?
- Stad noodzakelijk?
- Samenwerking met andere partners, organisaties, NGO's? Makkelijk? Moeilijk?
- Evaluatie van projecten? Vind je dit noodzakelijk? Hoe?
- Afbouwscenario's?
- Makkelijk werken in herkomstland?

Wat versta jij onder ontwikkelingssamenwerking?

- Situering OSMO project binnen ontwikkelingssamenwerking
- Helpen op evenementen OS ook engagement OS
- Situering OS t.o.v. remittances (economische/sociale)
- Engagement veranderd over de jaren heen: verandering van hoeveelheid financiële hulp, van OS projecten?
- Investeren in economische activiteiten (bv. opzetten handel of fabriek in thuisland) OS?

Motivering en inspiratie van het engagement:

- Wat was de directe aanleiding: nu ga ik mezelf eens engageren?
- Eerst andere organisaties en dan eigen organisatie opgestart?

Profiel

- Wanneer gemigreerd?
- Motivatie voor migratie?
- OS engagement ingebed in de familie?
- Nog geëngageerd in andere sociale initiatieven?
- Professioneel geëngageerd rond sociale thema's: armoede: sociale uitsluiting, OS

Impact eigen leven

- Gevolgen van je engagement op je sociale, familiale en professionele leven?
Voordelen & nadelen?
- Ander positief beeld van Belgen over migranten?
- Meer toegang tot publieke ruimte?

Evaluatie samenwerking/zuidbeleid stad Antwerpen

- Netwerkpartners voordelen? Nadelen?
- Waar kan de stad nog meer ondersteuning bieden?

Een stad als Antwerpen bestaat niet op zich. Ze maakt deel uit van een mondiale samenleving en is groot geworden dankzij haar internationale contacten. De haven van Antwerpen heeft hierin een belangrijke rol gespeeld. Tot op vandaag trekt de haven mensen uit de hele wereld aan en biedt ze Antwerpen een venster op de wereld.

In Antwerpen wonen meer dan 160 nationaliteiten. Deze gemeenschappen hebben een band met hun familie in het land van herkomst. Meer en meer zien ze hun transnationale identiteit als een opportuniteit om iets te betekenen voor hun thuisland. De laatste jaren is daarbij een evolutie merkbaar van familiale solidariteit naar ontwikkelingshulp en ontwikkelingssamenwerking in het land van herkomst.

Dit onderzoek bekijkt de rol van de Antwerpse diasporaverenigingen in ontwikkelingssamenwerking in Congo, Ghana en Marokko. Het formuleert een antwoord op volgende vragen:

- Wie zijn de Antwerpse diasporaverenigingen?
- Waarom doen ze aan ontwikkelingssamenwerking?
- Wat is de impact van hun werk op het leven in Antwerpen?
- Hoe kan een stad als Antwerpen hen ondersteunen?